مەھەممەتئىمىن توختايوۋ

قانلىق يەر

(رومان)

خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ماخمۇتجان ئىسلام

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەھەممەتئىمىن توختايوۋ

قانلىق يەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

كىرىش سۆز

ئابلىمىز نازىرى

مەن تېخى يېقىندىلا مەھەممەتئىمىن توختايۇۋنىڭ «قانلىق يەر» دېگەن رومانى بارلىقىنى ئاڭلىدىم. 1984 - يىلىدىن 1986 - يىلىغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە، زۇنۇن قادىرى، تېيىپجان ئېلىيېۋ، ئەرشىدىن تاتلىق، ئەخمەت تۇردى قاتارلىق يولداشلار بىلەن بىرنەچچە رەت جەم بولغاندا، «قانلىق يەر» رومانى توغرىسىدا پاراڭ بولغانىدى. بىز رومان ھەققىدە ئېنىق ئۇچۇرغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، بۇ روماننى ئىزدەپ تېپىش خىزمە- تىنى ئۇزۇن مۇددەت ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە خىزمەت قىلغان ھەم بۇ جەھەتتىكى ئەھۋاللار بىلەن يېقىندىن تونۇش بولغان يولداش شۇ گۇاڭخۇاغا تاپشۇردۇق. ئۇ 1989 - يىلى بۇ رومان بېسىلغان «غەربىي شىمال ئەدەبىيات - سەنئىتى» (كېيىنچە «يەنخې دەرياسى» غا ئۆزگەرتىلگەن) ژۇرنىلىنىڭ 1951 - يىللىق 4 - سان- لىرىدىن تاپتى. بىز بۇ روماننى شىنجاڭ خەلق نەشرى- ياتىنىڭ خەنزۇ تەھرىر بۆلۈمىگە تاپشۇردۇق. تەھرىر بۆلۈم بۇ روماننى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن نەشر قىلىشقا بولىدۇ، دەپ قارىدى. شۇنداق قىلىپ، «قانلىق يەر» كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئاپتور ئازادلىقتىن ئىلگىرى قەشقەردە خىزمەت قىلىۋاتقان مەزگىلدە، شياۋ يۈنئەن ئەپەندى بۇ رومانىنىڭ بەزى بابلىرىنى كۆرۈپ، تۈزىتىش پىكرىنى بەرگەن، ئاپتور تۈزەتكەن. شۇ چاغدا، شياۋ يۈنئەن ئەپەندى يۆتكىلىپ، ئىچكىرىسىگە مېڭىشقا تەييارلانغانىكەن. ئۇ يولغا چىقىش ئالدىدا، بۇ رومانىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرۇشقا ۋەدە بەرگەن. ئەسەر تەرجىمە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلان قىلىنمىغان، شياۋ يۈنئەن ئەپەندى ئازادلىق ھارپىسىدا مالايسىياغا كۆچۈپ كەتكەن. 1950 - يىل 7 - ئايدا، بۇ رومانىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسى (قاتتىق تاشلىق خاتىرىگە كۆچۈرۈلگەن نۇسخا) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى تەرىپىدىن غەربىي شىمال ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنىڭ كۆرگەزمىسىگە ئەۋەتىلگەن. «غەربىي شىمال ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش خۇسەي رومانىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى كۆرۈپ، ياخشى ئەسەركەن، دەپ ھېسابلىغان ھەمدە ژۇرنالدا ئېلان قىلىشنى قارار قىلغان.

«قانلىق يەر» رومانىدا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەينى زامانىدىكى بىر فېئودallىق مۇھەببەت، نىكاھ پاجىئەسى تەسۋىرلىنىدۇ. ۋەقە قەشقەرنىڭ قىزىلدۆۋە دېگەن يېرىدە يۈز بەرگەن. موزدۇزنىڭ ئوغلى سادىق بىلەن گۈزەل قىز رەناخان بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشىدۇ. كونىلارنىڭ بىرىدە پومېشچىك سالى باينىڭ ئوغلى قادىر رەناخاننى

كۆرۈپ قالىدۇ-دە، دەرھاللا يامان نىيەتكە كېلىدۇ، ئۇنى ئالتىنچى خوتۇنلۇققا ئالماقچى بولىدۇ ھەمدە رەنا-خاننىڭ ئاتىسىغا ئەلچى، تويلۇق ئەۋەتىدۇ. رەناخاننىڭ ئاتىسى بۇ تويغا ماقۇل بولىدۇ. ئەمما توي كۈنى ئاشىقىغا سادىق، زوراۋانلىققا باش ئەگمەسلىكنى خالىمىغان رەناخان قېچىپ كېتىدۇ. مىڭبېشى مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، ئاخىر ئاشىقى بىلەن مۇرادىغا يېتىدۇ. غەزەپلەنگەن قادىر ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنى توپلاپ، سادىقنى تۈرمىگە سولىتىۋېتىدۇ. بىچارە سادىق ئارىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەي پانىي ئالەمدىن ئۆتىدۇ. رەناخانمۇ ئېرىنى ئىزدەش جەريانىدا بىھېساب رىيازەت چېكىپ، ئاخىر ئۆلۈپ كېتىدۇ.

رومانىدا شۇ مۇھەببەت پاجىئەسى ئارقىلىق پومېشچىكلارنىڭ ئەكسىيەتچىل كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، خەلققە دەھشەتلىك زىيانكەشلىك قىلغانلىقىدەك جىنا-يەتلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىنغان. جەمئىيەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا ياشاۋاتقان ئەمگەكچى خەلققە ھېسداشلىق بىلدۈرۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى ۋە ئىجتىمائىي قىياپەت چىنلىق بىلەن تەسۋىرلەنگەن.

مەھەممەت ئىمىن توختايوۋ 1920 - يىلى قەشقەر-دىكى بىر كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1936—1937 - يىللىرى ئۈرۈمچى دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇغان. 1937 — 1942 - يىللىرى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدە ئېچىلغان فوتوگرافلار كۇرسىدا ئوقۇغان ھەم

خىزمەت قىلغان. 1943 - يىلى ل. مۇتەللىپنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ئىنقىلابىي ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، ئاردىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا قولغا ئېلىنغان. 1945 - يىلى تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن قەشقەرگە قايتقان. 1946 - يىلى شاڭخەيگە بېرىپ كىنو فىلىملىرىنى سۈرەتكە ئېلىشنى ئۆگەنگەن. شاڭخەيدىن قايتىپ كېلىپ شىنجاڭ ياشلار ئانسامبلىدا خىزمەت قىلغان. بىر يىلدىن كېيىن (1948 - يىل) بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن شياڭگاڭغا بارغان. شياڭگاڭدىن قايتىپ، شاڭخەيدىكى «تەڭرىتاغ رەسىملىك ژۇرنىلى» ئىدارىسىدە بىر مەزگىل خىزمەت قىلغان. شاڭخەي ئازاد بولغاندىن كېيىن، 1951 - يىلى شىنجاڭغا قايتىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ھەربىي رايون كىنو ئەترىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىدە خىزمەت قىلغان. 1969 - يىلى كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن.

مۇندەرىجە

1 . قىزىلدۆۋە بازىرى 1
2 . چىراغ تۈۋىدە 9
3 . سادىقنىڭ ئىچ پۇشۇقى 16
4 . مەشرەپتە 21
5 . يۈرەك ئاغرىقى 31
6 . چاقىرىلمىغان مېھمان 40
7 . پېرىخۇن 46
8 . شېرىن ئەسلىمە 55
9 . بىچارە يېتىم قىز 60
10 . مەسلىھەت 65
11 . بوستان كېچىسى 72
12 . مېھمان كەلدى 79
13 . خۇشاللىق ئىچىدىكى خاپىلىق 86
14 . سالى باينىڭ سوۋغىتى 91
15 . ئىككى چېكىم نەشە 96
16 . قىساس ئۇچقۇنى 104
17 . ھەزرەت سەيلىسى 109
18 . قەستكە ئۇچراش 115
19 . سۆيگۈ خەتلىرى 120
20 . مۇھەببەت ئۈچۈن 125

21 . قىيچىش 132

22 . مۇرادقا يەتكەن ئاشىق - مەشۇقلار 141

23 . قارا يۈزلۈك ئىككى ئادەم 145

24 . جىددىي ئۆزگىرىش 149

25 . جۇدالىق 156

26 . تۈگىمەس كۆز يېشى 160

27 . مۈشكۈل سەپەر 165

28 . ئۆچمەس قىساس ئوتى 171

1. قىزىلدۆۋە بازىرى

ئۆلان ئۆسۇ① دەرياسى بەئەينى سوزۇلۇپ ياتقان ھادىس يوغان قىرى ئەجدىھاغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ قۇيرۇقى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارا قىرغىز دېگەن يېرىگە ئېسىلغان بولۇپ، تېنى جۇڭگونىڭ ئەڭ غەربىي چېگرا جايلىرىنى ئۆز باغرىغا ئالغان، بېشى شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى قەشقەر ئەتراپىغا سوزۇلغان.

ئىككى قەدىمىي شەھەر — كونا شەھەر ۋە توققۇزاق② بۇ ئەجدىھانىڭ بىر جۈپ كۆزىگە ئوخشاش، ئۇنىڭ باش قىسمىغا جايلاشقان.

كوناشەھەر — ھازىرقى قەشقەر شەھىرىدۇر. ئۇ ئۆلان ئۆسۇ دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان. تۈمەن ئاتلىق يەنە بىر دەريا بۇ شەھەرنىڭ جەنۇب تەرىپىنى بويلاپ ئاقىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ تۆت ئەتراپى سۇ. شۇڭا ئۇ سۇيى ئەلۋەك ماكان، دەپ داڭق چىقارغان.

ئۆلان ئۆسۇ دەرياسىنىڭ كوناشەھەر ئەتراپىدىكى بۆلىكى بۈرۈن يەتتە چاقىرىملىق دەريا دەپ ئاتىلاتتى.

① ئۆلان ئۆسۇ — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى، ئېزىل دەريا دېگەن مەنىدە — دە.

② بۈرۈن ھازىرقى قەشقەر شەھىرى كوناشەھەر دەپ، ھازىرقى كونا شەھەر توققۇزاق دەپ ئاتىلاتتى — ت.

كۈز ۋە قىش پەسلى ئارىلىقىدا، دەريا سۈيى تاغلار-
نىڭ قىزىل تۇپرىقى بىلەن بويۇلۇپ قىزغۇچ رەڭ ئال-
غاچقا، قىزىل دەريا دەپمۇ ئاتىلاتتى. ئەتىياز ۋە ياز
پەسلىدە، دەريا سۈيى جۇلالىق قاشتېشىدەك تولىمۇ
چىرايلىق كۆرۈنەتتى. ئۇ ئۇماق قىزنىڭ تەبەسسۇم
ئەيلىگەندىكى زىناقلىرىغا ئوخشايدىغان مەيىن دولقۇن
كۆتۈرەتتى، زۇمرەتتەك سۇ دولقۇنى چەكسىز ياشلىق
باھارىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلاتتى. دەريانىڭ
ئىككى قىرغىقى ياپيېشىل دەل - دەرەخلىك، يۇمران
ئوت - چۆپلۈك بولۇپ، رەڭگارەڭ گۈل - چېچەكلەرگە
پۈركەنگەنىدى؛ خۇددى شاھمات كاتەكچىلىرىدەك بىر-
بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن دېھقان ئۆيلىرىنىڭ ئارىلىرىدىن
ئاققان ئېرىق - ئۆستەڭلەر تەرەپ - تەرەپكە سوزۇلغانىدى؛
بۇلار بۇ يەردە تەڭداشسىز گۈزەل، كىشىگە چەكسىز
لىرىك تۇيغۇ بېرىدىغان كۆركەم مەنزىرە ھاسىل
قىلغانىدى.

دەريا سۈيىنىڭ كۈچى بىلەن كۆپلىگەن تۈگمەن-
لەر چۆرگىلەۋاتاتتى، دېھقانلار ئېتىز ئارىلىرىدا ئۆكۈز-
لەرنى ھەيدەپ يۈرەتتى. سۇ ۋە ئىنسانلارنىڭ ئۇلۇغ
كۈچ - قۇدرىتى، قۇملۇققا يېقىن بۇ زېمىننى، قۇملۇق
بويىدىكى يېشىل بوستانغا ئايلاندۇرغانىدى.

ئۇلان ئۇسۇ دەرياسى چىكرا رايونىنىڭ غول تومۇرى
ئىدى. ئۇ بۇ تۇپراقنى سۇغا قاندۇرۇپ، ياپيېشىل ئوت-
چۆپلەرنى، گۈل - گىياھلارنى ئۆستۈرگەنىدى، ئىككى
قىرغىقىدىكى پۇقرالارنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ، ئۇلارغا

كۈن كەچۈرۈش ئىمكانىيىتى بەرگەنىدى. ئۇ ئۇزۇن
بولاق سۇلىرىدىن ھاسىل بولغاچقا، سۈيى ئەينەكتەك
سۈزۈك، تاتلىق ھەمدە سوغۇق ئىدى. كىشىلەر بۇ
دەريانىڭ سۈيىنى ئىچكەن ئادەم قاۋۇل، بەرجەس بو-
لىدۇ، دېيىشەتتى.

بىز قەشقەر شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى يەتتە
چاقىرىملىق دەريا بىلەن تۈمەن دەرياسى ئايرىلىپ ئاقى-
دىغان جايدىكى ئېگىز دۆڭلۈككە چىقىپ، ئەتراپقا
نەزەر تاشلىساق، يىگىرمە چاقىرىمچە يىراقتىكى ئۇپۇق
سىزىقىدا بىر يېشىللىق كۆزىمىزگە چۈشىدۇ. بۇ بوس-
تانلىق دۆلەتباغ. غەربىي جەنۇب ياققا قارىساق، يەتتە
چاقىرىملىق دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى خۇددى
بېلىق قاسراقلىرىغا ئوخشايدىغان قاتار-قاتار ئۆيلۈك
مەھەللە كۆزىمىزگە كۆرۈنىدۇ. مانا بۇ جاي قىزىلدۆۋە
بازىرى. سىز بۇ يەردىن ئەتراپقا قارايدىغان بولسىڭىز،
ھادىس گۈزەل مەنزىرىدىن مەھزۇن بولۇپ، ئانا
تەبىئەتنىڭ ئاجايىپ ماھىرانە ئورۇنلاشتۇرۇشىغا تەھ-
سىن ئەيلەيسىز. بۇ يەرنىڭ گۈزەللىكى باھار پەسلى-
دىكى جىياڭنەننىڭ گۈزەللىكىدىنمۇ چەندان گۈزەل
ئىدى.

خەن سۇلالىسى دەۋرىدە، قەشقەر سۇلى بەگلىكى-
نىڭ مەركىزى ئىدى. ھېلىھەم ھەممە يەردە تارىخنىڭ
يالدامىلىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. ۋەھالەنكى، دۇنياغا
داڭق چىقارغىنى سۇلى بەگلىكىنىڭ يالدامىلىرى ئەمەس،
بەلكى چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ يىللىرى ياسالغان

ئاپاق خوجا ياكى ئىپارخان مازىرى ۋە قىزىلدۆۋە بازىرىدىكى تۇختى رەشىد دۆڭلۈكى ئىدى. ئىپارخان سۆلى بەگلىكىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان، ئۇنىڭ تارىختىكى خاتىرىسى چەكسىز دەرد-ئەلەم، نادامەت، مەردانىلىكىنىڭ قان-ياشلىرى بىلەن تولغان بولسا، توختى رەشىد دۆڭلۈكى دەھشەتلىك ئاققان قانلارنىڭ خاتىرىسى ئىدى.

توختى رەشىد — قىزىلدۆۋە بازىرىنىڭ غەربىدىكى يەتتە چاقىرىملىق دەرياغا يېقىنلا جايدىكى دۆڭلۈك ئىدى. توختى رەشىد بۇرۇنقى بىر خاقاننىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇ دائىم بۇ دۆڭلۈككە كېلىپ ئادەملەرنى قەتلى قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەن ۋە گۈزەل مەنزىرىدىن ھۇزۇرلىنىدىكەن. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، كىشىلەر بۇ دۆڭلۈكنى ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتاشقانىكەن.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، توختى رەشىد تەڭداشسىز سەلتەنەتلىك خاقان بولۇپ، تولىمۇ قانخور ئىكەن، ئۇنىڭ ھاياتلىقىدا قانچىلىغان بىگۇناھ پۇقرانى قەتلى قىلغانلىقىنى ساناپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەسكەن. ئاشۇ دۆڭلۈك يېنىدىكى قەبرىستانلىق ئەينى زاماندا توختى رەشىد قىلغان ۋەھشىيانە قاتىللىقنىڭ شاھىدى ئىكەن. توختى رەشىد دۆڭلۈكىنىڭ ئەتراپى بۇرۇن قانغا تولغان جەڭگاھ بولۇپ، شۇڭا كىشىلەر بۇ يەرنى قىزىلدۆۋە — قانلىق يەر، دەپ ئاتاشقانىكەن.

تارىخ، خۇددى يەتتە چاقىرىملىق دەريانىڭ توختىماي شەرققە قاراپ ئاققان سۈيىدەك، ئەبەدىي ئارقىغا

قايرىلمايدۇ، ئۆتكەن ئىشلار بارا-بارا يوقىلىدۇ، يېڭى-
دىن سادىر بولغان ئىشلارمۇ بارا-بارا ئۆتمۈشكە ئاي-
لىنىدۇ. يەتتە چاقىرىملىق دەريا بۈگۈنكە قەدەر جىددىي
ئاقماقتا، ئەمما ئۇنىڭ بۇرۇنقى مەيىن دولقۇنلىرى
قايسى زامانلاردا غايىب بولدىكىن! توختى رەشىد
خاننىڭ جاھانغا پاتماي قالغان ھەيۋىسىمۇ شەرققە ئاق-
قان سۇدەكلا غايىب بولدى.

يىگىرمە يىل مۇقەددەم، باش باھار مەزگىلى.
رەھىمسىز، شەپقەتسىز، مۇردىدەك ئۈن-تىنسىز زىمىستان
ئۆتتۈپ كەتتى، كەڭ زېمىن تاتلىق ئۇيقۇسىدىن ئوي-
غاندى، بۇ قەدىمىي زېمىن قايتىدىن يېشىل تون
يېپىندى.

يەتتە چاقىرىملىق دەريا بويلىرى يېڭى ھايات
تىنىقلىرىغا تولدى. كۆك ئاسماندىكى قۇياشمۇ ھۇرۇن-
لۇقىنى تاشلاپ، كەڭ زېمىنغا تەبەسسۇم، مېھرىبانلىق
بىلەن تويماي باقاتتى. بارلىق ھاياتلىق تېخىمۇ روھ-
لىنىپ، مانا شۇ مەيىن شاماللىق يىللىق كۈنلەردە يېڭى بىر
يىللىق تۇرمۇشى ئۈچۈن قاتتىق ئىشلەشكە تەييارلاندى.

ئۆكۈزلەر ئېگىلىرىنىڭ پەرمانلىرىغا ئىتائەت
قىلىپ، ئېغىر بۇقۇسىنى سۆرەپ يەر ئاغدۇرۇۋاتاتتى.
ئىنەكلەر بىر يېقىملىق مۆرىشىپ، موزايلىرىنى مېھرى-
بانلارچە ئەمدۈرۈۋاتاتتى. ئۇزۇندىن بۇيان كۆرۈنمىگەن
باھار بۇلۇتلىرى توپ-توپ بولۇپ جەنۇبتىن ئۇچۇپ
كېلىشىۋاتاتتى. تاغ چوققىلىرى شەپقەتسىز ئاق تونلىرى-
نى تاشلاپ، تارام-تارام بۇلاق سۇلىرىنى زېمىنغا

ئەۋەتتى. ھەممە ياقتا ئوت - چۆپلەر بىخ چىقاردى، يەتتە چاقىرىملىق دەريا سۈيى جانلاندى. ئۇ دولقۇنلىنىپ، سۇ يۈزىدىكى مۇز قاتلىمىغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلۇپ، مۇز پارچىلىرىنى يىللىق قايناملارغا غەرق قىلىۋاتاتتى.

ھەممەيلەن تەڭلا ئالدىراش بولۇپ كەتتى.

توختى رەشىد دۆڭلۈكىدىن قىزىلدۆۋە بازىرىغا بېرىش ئۈچۈن ئېرىقنى بويلاپ سوزۇلغان چىغىر يول بىلەن مېڭىپ ئۈجمىلىككە يەتكەندە، ئادەمنىڭ كۆزىگە ھەممىدىن ئاۋۋال چېلىقىدىغىنى ئېگىز مۇنارىسى كۆككە بويى سوزغان ھەيۋەتلىك قەدىمىي مەسچىت ئىدى. بۇ قىزىلدۆۋىلىكلەر جەم بولۇپ ناماز ئوقۇپ، تائەت - ئىبادەت قىلىدىغان جاي ئىدى. مەسچىتنىڭ جەنۇب تەرىپى تامامەن ئۈجمىلىك ئىدى. ھەر يىلى 6 - ، 7 - ئايلار قارىلىقىدا ئۈجمە شاخلىرى سەيۋىي رەڭ ياقۇتتەك ۋە ئاپئاق ئۈجمىگە تولاتتى. يولۇچىلار خالىغانچە تېرىپ يەپ، ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇراتتى، تەشنا يۈرەكلەر زەمزەم ئىچكەندەك يايراپ كېتەتتى.

ئۈجمىلىكتىكى چىغىر يولنىڭ ئىككى تەرىپى قاتار - قاتار پاكار ئۆيلەر ئىدى. يۇقىرىلار تۈپتۈز ئۆگزىلىرىگە ئوت - چۆپ تېرىپ، ئۇلاغلىرىغا يەم - خەشەك، قوناق ياكى شال تېرىپ، ئۆزلىرىگە ئوزۇق قىلاتتى. شۇڭا بۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى ئۆزگىچە بولۇپ، ئۆگزىلەرگە يېشىل پايانداز سېلىۋەتكەندەكلا ئىدى. يىراقتىن قارىغاندا، تاغنىڭ يانباغرىدىكى يېشىل پەلەمپەي ئېتىزلاردەك كۆرۈنەتتى.

ئۆيلەرنىڭ ئەتراپىدا سان - ساناقسىز ئات - كالا، قوي - ئۆچكىلەر توپ - توپ بولۇپ يايرىشەتتى، ئادەملەر تولىمۇ ئالدىراش ئىدى. ئەر - ئاياللار ھەدەپ خام، چەكمەن توقۇيتتى، ئۆتۈك، تۇماق تىكەتتى، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى ساتاتتى. باللار بولسا ئۆستەڭ بويىدىكى ئوچۇقچىلىقتا شاد - خۇرام ئوينىشاتتى. ئۆستەڭدىكى سۇ تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ، يېقىملىق مۇزىكا چالاتتى. مانا مۇشۇنداق خاتىرجەملىك ئىچىدە كىممۇ ئۇزۇن يىللارنىڭ ئالدىدىكى قىلوخىنى رەشىدخاننىڭ قانلىق قىرغىنچىلىقىنى ئەسكە ئالسۇن؟!

مەسچىتكە يېقىنلا جايدا بويى ئون غۇلاچچە كەلگۈدەك بىر تۈپ قېرى قاپاق تېرەك، كۆككە باش تىرەپ، مەغرۇر قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى يېشىل ۋە غۇچچىدە ئىدى. تېرەك قېرىغان، ئادەملەر دېگىنىدەك ھايات - ماماتلىقنى كۆپ كۆرگەن، شۇڭا ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ مۇشۇ دەۋردىكى تىنىچ، ئەمما ئاجىز ئەۋلادلىرىغا ئىچ ئاغرىتىپ، خۇددى مېھرىبان ئانىدەك كەڭ قۇچاق ئېچىپ، كىشىلەرگە كۆپتىن كۆپ تەسەللى ۋە شاپائەت بېرىپ تۇراتتى.

كۆكلەم ئىلاھى زېمىن بىلەن خەيرلىشىپ، كىشىلەر بېشىغا كۈز چۈشكەن تومۇز كۈنلىرىدە، بۇ قېرى قاپاق تېرەك نۇرغۇن ئەر - ئايال، قېرى - ياشنى ئۆز باغرىغا ئالاتتى - دە، سالقىن سايىسى بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرىنى سەگىتەتتى. قىز - ئوغۇللار جۈپ - جۈپ بولۇپ، روبىرو ئولتۇرۇشۇپ پاراڭلىشاتتى. سۆيگۈ - مۇھەببەت قاينىمىغا چۆمگەن ئاشىق - مەشۇقلار زوق - شوق بىلەن

سۈيگۈ ئىزھار قىلىشاتتى. بىر كۈن ئىشلەپ ھاردۇق يەتكەنلەر چاي - پاي ياكى مۇسەللەس ئىچىشىپ، ھاردۇق چىقىرىشىپ، كۆڭۈللىرىگە ئاراملىق بېغىشلايتتى. شوخ، سەبىي باللار كۈلۈشۈپ، چاقچاقلىشاتتى، كۈلۈپ ئۇچەيلىرى ئۈزۈلۈپ كەتكۈدەك ئاجايىپ قىزىق چۆچەكلەرنى ئېيتىشاتتى. چاچ - ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقارغان بوۋايلار ئالەم ئىشلىرى، ئىنسان ھاياتى ھەققىدە تەمتىرەشمەي، شۇنچە راۋان سۆزلىشەتتى. بەزى - بەزىدە ئۇلارنىڭ جاھاننىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى تېتىغان ئېغىزلىرىدىن رىشاللىقتىن نارازى بولغان سۆزلەرمۇ چىقىپ قالاتتى.

قىزىلدۆۋە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۇجمىلىك مەھەللىسى بۇندىن يىگىرمە يىل ئىلگىرىكى دەۋردە، ئۇمۇمەن ئالغاندا، تەكلىماكان قۇملۇقى بويلىرىدىكى بىرقەدەر ئاسايىشلىقتا ئۆتكەن جاي ھېسابلىناتتى. بىراق سىياسىي زۇلمەتنىڭ شىددەتلىك ئېقىمى بۇ يەردىكى پۇقرالار تۇرمۇشىنىڭ ئاسايىشلىقىنى پات - پاتلا بۇزۇپ تۇراتتى. گەرچە قىرى قاپاق تېرەك سالقىنى سايىسى بىلەن ئۇلارغا شەپقەت - خەيرخاھلىق كۆرسىتىپ، يەتتە چاقىرىملىق دەريا شاپائەت قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما بۇ زېمىندا قانلىق پاجىئەلەر يەنىلا نادىر بولۇپ تۇراتتى.

تارىخ ئېقىن سۇغا، ھاياتلىق سۇزۇلۇۋاتقان بۇلۇتلارغا ئوخشايدۇ، ئاققان سۇ ئارقىغا يانمايدۇ، سۇزۇلگەن بۇلۇت كەينىگە قايتمايدۇ. ۋەھالەنكى، شەپقەتسىز بوران - چاپقۇنلار سۇنى بەخارامان ئېقىشقا، بۇلۇتلارنى چىرايلىق پېتى سۇزۇلۇشقا يول قويامدۇ؟

2. چىراغ تۈۋىدە

قىزىلدۆۋە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇب دوقمۇشىدىكى يولغا يېقىنلا جايدا يەنە بىر تۈپ قېرى دەرەخ بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپى غۇچچىدە دېھقان ئۆيلىرى ئىدى.

قېرى دەرەخكە يېقىن سېلىنغان ئۆينىڭ مورىسىدىن كەچكى تاماققا يېقىلغان ئوتنىڭ تۈتۈنى كۆتۈرۈلدى. بۇ چاغدا قۇياش ھالسىرىغان ھالدا يىراقتىكى تاغ كەينىگە پېتىپ كېتىۋاتاتتى. ئاسماندا سارغۇچ قىزىل بۇلۇتلار پەيدا بولغانىدى. ئېتىزلىقلاردا، دەل-دەرەخلەرنىڭ ئۈستىدە، ئۆزلىرىگە قونالغۇ ئىزدىگەن توپ-توپ قۇشلار ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى. كۈن بويى ئىشلەپ ھاردۇق يەتكەن ئات-كالىلارمۇ قوتانلاردا ئىرىنچەكلىك بىلەن قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭشىتاتتى. ھېلىقى ئۆينىڭ بوسۇغىسى تۈۋىدىمۇ بىر ئىت پۇتلىرىنى سوزۇپ، يەرگە چاپلىشىپ قالغاندەك پۇشۇلداپ ياتاتتى.

زېمىن ئاستا-ئاستا جىمجىتلىققا چۆمدى. گەرچە يەتتە چاقىرىملىق دەريانىڭ دولقۇنلىرى مۆگىدەك باسقان بۇ مەھەللە يېنىدىن بىر-بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتۈۋاتسىمۇ، ئەمما كۆزلىرىنى قاماشتۇرغۇچى كەچكى شەپەق گويا ساھارنى قۇچاقلاپ ئۆزى بىلەن بىللە سۇغا چۆمۈلدۈرمەكچى بولغاندەك، دەريانى كېچە ئىلاھىنىڭ باغ-

رىغا جىددىي ئىتتەرمەكتە ئىدى.

— ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر! ... ئەشھە-ئەللا ئىلاھە ئىللەللا، ئەشھەئەللا ئىلاھەئىللەللا! ... ئەشھەدۇئەننا مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللا! ئەشھەدۇئەننا مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللا! ... ھەييۇ ھۇسسالا، ھەييۇ ھۇسسالا! ... ھەييۇھۇلپەلا، ھەييۇھۇلپەلا! ... قەددى قاۋمەتىسسالا، قەددى قاۋمەتىسسالا! ... ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لائىلاھە ئىللەللاھۇ ... مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللا! ...

— بىردىنلا تەرەپ-تەرەپلەردىكى مەسچىتلەردىن لەر-زان، ھەيۋەتلىك، سۈكۈناتلىق ئەزان ئاڭلىنىپ، قىزىلدۆۋە بازىرىنىڭ جىمجىت ئاسمىنىنى جاراڭلىتىۋەتتى.

بۇ ھەرقايسى مەسچىت مەزىنلىرىنىڭ مۇسۇلمانلار-نى ناماز شام ئوقۇشقا چاقىرغان ئەزىنى ئىدى. مۆمىن مۇسۇلمانلار مەيلى قەيەردە — ئۆيدە، يولدا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەزاننى ئاڭلىغان ھامان قىلىۋاتقان گەپ-سۆز، ئىش-پىشىنى توختىتىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ناماز ئوقۇيتتى.

ئەزاندىن كېيىن قىبرى دەرەخ تۈۋىدىكى ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ يىرىقلىرىدىن قىزغۇچ چىراغ نۇرى كۆ-رۈندى. ئاندىن ئۆي ئىچىدىن كىچىك كوۋانىڭ كۆنگە ئۇرۇلغان «تۇك، تۇك، تۇك» قىلغان يەكنەسەق ئاۋازى ئورۇلۇپ-ئورۇلۇپ ئاڭلىنىشقا باشلىدى. سىرتتىكى لاغايلاپ يۈرگەن توخۇلار دەرەخ شاخلىرىغا چىقىپ تۈگۈ-لۈپ-گۈگۈلدىشىپ، ئەللەي ناخشىسىنى باشلىۋەتتى.

بۇ ئىككى ئېغىزلىق ئۆي ئىدى. تاشقارقى ئۆي-

نىڭ ئۇچىقىدا كۆرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. ئاق رۇمال ئارتقان قىرىق ياشلاردىكى ئايال ئاماق ئېتىۋاتاتتى. بۇ ئوتتۇرا بويلۇق، تەمبەل، رەڭگىروھى خېلىلا كېلىشكەن ئايال ئىدى. ئۇنىڭ رومدۇق كۆزلىرىگە ۋە ھەم يۇمۇلغان ئاغزىغا قاراپ، ئۇنىڭ چاققان، قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئىشانەتمەن ئايال ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ئېگىز بوي، قامەتلىك، قاپقارا قاشلىق، كۆزلىرى چوڭ-قۇر، چاچ-ساقاللىرى چارلاشقان، ئەللىك ياشلاردىكى بىر ئەركىشى چىراغ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئۆتۈك تىكىۋاتاتتى. ئىچكىرىسى ئۆينىڭ ئىشىكى ھەم يېپىلمىغاچقا، ئۆيگە ئوت ۋە چىراغ نۇرى چۈشۈپ تۇراتتى. ئۆي ئىچى جىمجىت ئىدى. سۇپىغا كىگىز سېلىنغان، كىگىز ئۈستىگە ئاۋار يوتقان-كۆرپە يىغىلغان، تەكچىلەرگە قىزىل يىپەك پەردە تارتىلغانىدى. باشقا ئەرسەلەر— كىتاب جاھازىسى، چىنە-چەينەك، كىچىك تاماق شىرە-سى قاتارلىقلارمۇ ئۆز جايىغا رەتلىك قويۇلغانىدى. بۇ نەرسىلەر پاكىز ھەم چىرايلىق ئىدى. تورۇسنىڭ چەت-لىرىگە قوغۇن ۋە سايۋا ئۈزۈم ئېسىۋېتىلگەنىدى. بۇ يېشىل ۋە سارغۇچ قىزىل رەڭلەر جىمجىت ئۆيگە ئۆزگىچە گۈ-زەللىك بېغىشلىغانىدى.

بۇ ئائىلىنىڭ خوجايىنى ئەنە شۇ تاشقىرى ئۆيدە كوۋانى توختاۋسىز توكۇلدىتىپ، باش چۆكۈرۈپ ئۆتۈك تىكىۋاتقان موزدوز ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى سايىتاخۇن بولۇپ، جىمغۇر، كەم سۆز، ئىشلەپ ھارمايدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ توگۈلۈپ ئولتۇرۇپ، چۆنەي دەپ قال-

غان ئۆتۈككە بىخى سېلىۋاتاتتى. ئايالنىڭ ئىسمى ئايـ
خان، ئۇ سايىتاخۇننىڭ ئايىلى ئىدى. ئايخان كەچلىك
تاماق پىشۇرۇۋاتاتتى، ئۇنىڭ پۈتۈن دىققىتى قازاندىكى
پىشاي دەپ قالغان تاماقتا ئىدى.

ئۆي ئىچى جىمجىت، ناگان ـ ناگاندا ئاڭلىنىپ قالىدىـ
غان كوۋا، قاچا ـ قۇچىلار ئاۋازىدىن باشقا ئاۋاز يوق ئىدى.

— هاۋ، هاۋ، هاۋ...

ئىشىك تۈۋىدىكى ئىت قاۋىدى، ئارقىدىنلا
تاشقارقى ئىشىكنىڭ غىچچىدە ئېچىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.
سايىتاخۇن بىلەن ئايخان ئوت يورۇقىدا تەڭلا ئىشىك
تەرەپكە قارىدى. جىددىي، ئەمما يەڭگىل قەدەم بىلەن
كىرىپ كەلگەن يىگىت ئىشىك تۈۋىدە كەشىنى سالـغان
دىن كېيىن، بېشىدىكى تۇماقنى ئېلىپ، تامدىكى قوزۇقـ
قا ئېسىپ قويدى، كالتە چۈۋىسىنى قاقتى. ئۇنىڭ قولىدا
بىر دەستە كىتاب بار ئىدى.

بۇ يىگىتنىڭ ئىسمى سادىق، ئۇ سايىتاخۇننىڭ
ئوغلى. مەكتەپتە ئەپەندىچىلىك قىلىدىغان سادىقنىڭ چىـ
رايى قارامتۇلراق بولۇپ، ئانىسىغا ئوخشايتتى، ئەمما چىمـ
غۇر، سالماقلىقى دادىسىغا ئوخشايتتى. قەددى ـ قامەتلىك،
ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تال قارا مېڭى بار بۇ
يىگىت ئەپچىلگىنە بۇرۇت قويۇۋالغانىدى.

— سالام دادا، ئانا! — دۇ سايىتاخۇن بىلەن ئايـ
خانغا يېقىنراق كېلىپ، ئېگىلىپ سالام بەردى.

— هە، قايتىپ كەللىڭمۇ بالام؟ — دېدى ئايخان
مېھرىبانلىق بىلەن.

— قايتىپ كەلدىڭمۇ؟ — سايىتاخۇن قولىدىكى بىر گىزلىنى چاچلىرىغا سۇركەۋېتىپ، ئوغلىغا قارىدى، — بەك كەچ قالدىڭغۇ؟

— مەكتەپتە يىغىن ئېچىلغانىدى، — دېدى سادىق.

ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداقتۇر بىر مۇڭ ئەكس ئېتەتتى. ئۇنىڭ هەر بىر سۆز — هەرىكىتى نېمىشقىدۇر قولاشمايۋاتاتتى.

سادىق شوخ، جۇشقۇن يىگىت ئىدى. هەر كۈنى ئۆيگە خۇش تەبەسسۇم بىلەن كىرىپ كېلەتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ شوخلۇقى، شوخ كۈلكىسى قەيەرلەرگىدۇر يوقالغانىدى.

ئايخان گەپ - سۆز قىلمىدى. ئۇ ئالدىراپقىنا ئۆينىڭ تۆر تەرىپىگە داستىخان سالدى ۋە پىيالە ئېلىپ كەلدى، ئاندىن قازان تۈۋىگە كەتتى.

سادىق جۇۋىسىنى سېلىپ ئىچكەركى ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ چىقتى - دە، قوللىرىنى يۇيۇپ، داستىخاننىڭ تۆۋەن تەرىپىگە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. سايىتاخۇنمۇ ئىشىنى توختىتىپ، قولىنى يۇدى ۋە چىراغنى ئېلىپ كېلىپ، داستىخاننىڭ يۇقىرى تەرىپىدە چارزا قۇرۇپ ئولتۇردى.

ئايخان خېلىلا ئېغىر قازاننى تۆشۈك تەرەپكە چۆرۈپ، تۈۋاقنى ئاچتى، شۇ هامانلا قازاندىن تۇماندەك هور كۆتۈرۈلدى ۋە ئۆي ئىچىنى گۆشلۈك پولۇنىڭ مەززىلىك هىدى قاپلىدى. ئايخان قازاندىكى پولۇنى لېگەنگە دۆۋىلەپ ئۇسسۇپ، قوش قوللاپ كۆتۈرۈپ كېلىپ داستىخاننىڭ ئوتتۇرىسىغا قويدى ۋە يەكتىنىز بولۇپ ئول-

تۇردى. ئۇچەيلەن «قېنى باقايلى» دېيىشىپ، پۇلىۇنى يېيىشكە باشلىدى.

سادىق بۇرۇنقىدەك شاد-خۇرام ئەمەس ئىدى، ئۇ گويا كۆڭلىدە بىرەر ئىشنى باردەك، تۈزۈك تاماق يېمىدى.

ئانىسى ئۇنىڭغا بەكلا كۆڭۈل بۆلەتتى. شەپقەتلىك ئانا ئوغلىغا بىر پەس زەن سېلىپ قارىدى-دە، هەي، ئوغلۇم بۈگۈن بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە يولۇققانمىكىن، دەپ ئويلاپ ئوغلىدىن سورىدى:

— بالام بۈگۈن تاماققا هېچلا قارىغۇلىرى يوق، تاۋدلىرى يوقمۇ يا؟

تېگىگە يېتىپ بولماس خىيالغا چۆككەن سادىق ئانىسىنىڭ سۆزى بىلەن چۆچۈپ ئۆزىگە كەلدى-دە، زورىغا باش چايقاپ:

— ئۇنداق ئەمەس ئانا،— دېدى.

— ئۇنداقتا نېمىشقا تۈزۈك تاماق يېمەيلا؟

— بۈگۈن،— دېدى سادىق دۇدۇقلاپ،— مەكتەپتە تاماق يېگەنىدىم.

— بۈگۈن ئاناڭ پولۇنى ئوخشىتىپتۇ، پولۇ مايلىق بوپتۇ،— دېدى سايىتاخۇن پولۇ ئالغاچ ئوغلىغا قايرىلىپ،— تويغۇدەك يېگىن!

سادىق دادىسىنىڭ لەۋزىنى قايتۇرماي، يەنە بىر نەچچە كاپام يېدى.

ئىگەندىكى پولۇ بارا-بارا ئازايدى. ئايخان يېنىدىكى چۆگۈندىن بىر پىيالە چاي قۇيۇپ، ئېرىنىڭ

ئالدىغا قويدى. دادا ـ بالا قوللىرىنى سۈرتتى، سايىتاخۇن ئالدىرىماي چاي ئىچىشكە تۇتۇندى.

ئايخان لېگەننى ئېلىۋېتىپ، قولىنى سۈرتۈپ كېلىپ يۆگۈنۈپ ئولتۇردى. ئاندىن ئۈچەيلەن تەڭلا دۇئا قىلدى. ئايخان داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ، چىراغنى مورا بېشىغا ئېلىپ قويدى.

سايىتاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ، بېلىنى رۇسلىدى. سادىقمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆيۈشۈپ قالغان پۇتلىرىنى ئوڭشىدى.

خۇپتەنگە ئېيتىلغان ئەزان ئاڭلاندى، ئۈچەيلەن تەڭلا ھەرىكەتتىن توختاپ، يۆگۈنۈپ ئولتۇرۇپ، بۇ تەنتەنىلىك ئاۋازغا جىمجىت قۇلاق سالدى. بۇ چاغدا ئەتراپتا ئاشۇ ئەزان ئاۋازىدىن باشقا ھېچقانداق تىۋىش يوق ئىدى، ھەممىيلەن ئاللانىڭ شەپقەتلىك بۈيۈك باغرىدا باش ئېگىپ تۇراتتى. سايىتاخۇن ئەزان توختىشى بىلەنلا ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۈچىدىكى پەرتۇقنى ۋە بېشىدىكى شاپاق دوپپىنى ئېلىۋېتىپ، قوزۇقتىكى تۇماقنى ئېلىپ كىيدى، ئاندىن ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ، ئىشىكتىن چىقىپ، خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇش ئۈچۈن مەسچىتكە يۈرۈپ كەتتى.

ئايخان ئۆينى يىغىشتۇرۇشقا تۇتۇش قىلدى، سادىق بىر ئەسنىۋېتىپ ئىچكەركى ئۆيگە كىردى.

3. سادىقنىڭ ئۈچ پۇشۇقى

يىراق ئۇيۇق سىزىقىدا بۇلۇتلار لەرزان ئۇچۇشاتتى. شامال تولىمۇ يىللىق، ئوت - چۆپلەر تولىمۇ يېشىل ئىدى. ئالىلا زېمىنغا يېڭى باھار تونى كىيدۇرگەنىدى.

ئەر - ئايال دېھقانلار گويا ئاللاھنىڭ پەرمانىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندەكلا تىككۈچىلىك بىلەن بەنت ئىدى. ئۇلار بىرلىكتە باھارغا تون پىچاتتى، تىكەتتى، يېشىل مەخمەلنى تاقىر زېمىنغا رەتلىك ياپاتتى. ئۇلار باش چۆكۈرۈپ ئىشنى قىلىغاچ ناخشا توۋلايتتى، دەريا سۈيى بولسا گويا ئۇلارغا جور بولۇپ چاۋاك چالغاندەك، بىر رىتىملىق شارقىرايتتى. تۈگمەنلەر پاتېفون تەخسىسىدەك چۆرگىلەپ يېقىملىق مۇزىكا چالاتتى.

— ۋۇ ... ۋۇ ... دۇت ... دۇت...

بىردىنلا بۇرغا ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ تۈگمەنچىنىڭ ئۇگۇت تۈگمەنلىكىنى جاكارلىشى ئىدى. ئادەتتە دېھقانلار بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان ھامان ئۇگۇتلىرىنى تۈگمەنگە ئېلىپ ماڭاتتى.

ئېرىق - ئۆستەڭ سۇلىرى ئىسكىرىپكا ئاۋازىدەك شىرىلداشلىرى، قارلىغاچلار ۋىچىرلاشلىرى، تورغاي، تۇمۇچۇقلا،

ئالدىغا قويدى. دادا-بالا قوللىرىنى سۈرتتى، سايىتا-
خۇن ئالدىرىماي چاي ئىچىشكە تۇتۇندى.

ئايخان لېگەننى ئېلىۋېتىپ، قولىنى سۈرتۈپ كې-
لىپ يۆكۈنۈپ ئولتۇردى. ئاندىن ئۈچەيلەن تەڭلا دۇئا
قىلدى. ئايخان داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ، چىراغنى ئورا
بېشىغا ئېلىپ قويدى.

سايىتاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ، بېلىنى رۇسلىدى، سادىق-
مۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇيۇشۇپ قالغان پۇتلىرىنى ئۇششىدى.

خۇپتەنگە ئېيتىلغان ئەزان ئاڭلاندى، ئۈچەيلەن
تەڭلا ھەرىكەتتىن توختاپ، يۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، بۇ
تەنتەنىلىك ئاۋازغا جىمجىت قۇلاق سالدى. بۇ چاغدا
ئەتراپتا ئاشۇ ئەزان ئاۋازىدىن باشقا ھېچقانداق تىن-
ۋىش يوق ئىدى، ھەممەيلەن ئاللانىڭ شەپقەتلىك بۈ-
يۈك باغرىدا باش ئېگىپ تۇراتتى. سايىتاخۇن ئەزان
توختىشى بىلەنلا ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۈچىسىدى-
كى پەرتۇقنى ۋە بېشىدىكى شاپاق دوپپىنى ئېلىۋېتىپ،
قوزۇقتىكى تۇماقنى ئېلىپ كىيدى، ئاندىن ئۆزىنى
تۈزەشتۈرۈپ، ئىشىكتىن چىقىپ، خۇپتەن نامىزىنى
ئوقۇش ئۈچۈن مەسچىتكە يۈرۈپ كەتتى...

ئايخان ئۆينى يىغىشتۇرۇشقا تۇتۇش قىلدى، سا-
دىق بىر ئەسنىۋېتىپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى.

3. سادىقنىڭ ئىچ پۇشۇقى

يىراق ئۇپۇق سىزىقىدا بۇلۇتلار لەرزان ئۇچۇشاتتى. شامال تولىمۇ يىلىلىق، ئوت ـ چۆپلەر تولىمۇ يېشىل ئىدى. ئاللا زېمىنغا يېڭى باھار تونىنى كىيدۈرگەنىدى.

ئەر ـ ئايال دېھقانلار گويا ئاللاھنىڭ پەرمانىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندەكلا تىككۈچىلىك بىلەن بەنت ئىدى. ئۇلار بىرلىكتە باھارغا تون پىچاتتى، تىكەتتى، يېشىل مەخمەلنى تاقىر زېمىنغا رەتلىك ياپاتتى. ئۇلار باش چۆكۈرۈپ ئىشنى قىلغاچ ناخشا توۋلايتتى، دەريا سۈيى بولسا گويا ئۇلارغا جور بولۇپ چاۋاك چالغاندەك، بىر رىتىملىق شارقىرايتتى. تۈگمەنلەر پاتېفون تەخسىسىدەك چۆرگىلەپ يېقىملىق مۇزىكا چالاتتى.

— ۋۇ ... ۋۇ ... دۇت ... دۇت...

بىردىنلا يۇرغا ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ تۈگمەننىڭ ئۆگۈت تۈگمەنلىكىنى جاكارلىشى ئىدى. ئادەتتە دېھقانلار بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان ھامان ئۆگۈتلىرىنى تۈگمەنگە ئېلىپ ماڭاتتى.

ئېرىق ـ ئۆستەڭ سۇلىرى ئىسكىرىپكا ئاۋازىدەك شىرىلداشلىرى، قارلىغاچلار ۋىچىرلاشلىرى، تورغاي، تۇمۇچۇقلا،

يېقىملىق سايراشلىرى، ئىتلار قاۋاشلىرى، قوي ـ ئۆچكىلەر مەرەشلىرى، ئاتلار كىشنەشلىرى، توخۇلار قاقىلداشلىرى بىلەن دېھقانلارنىڭ ناخشىسىغا جور بولۇپ، ئانا تەبىئەتـ نىڭ سېھرىي كۆچكە ئىگە سىمفونىيىسىنى ھاسىل قىلغانىدى.

تۇختى رەشىد دۆڭلۈكى خۇددى چاچ ـ ساقاللىرى ئاقارغان مويسىپىت بوۋايدەك جىممىدە ئولتۇرۇپ، تەـ رەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن مۇزىكىغا قۇلاق سالاتتى.

ياش بىر يىگىت ئەنە شۇ ناخشا ـ مۇزىكا ساداسى ئىچىدە چىغىر يولدىن ئاستا كېلەتتى. توختى رەشىد دۆڭلۈكىگە كەلگەندە، ئۇنىڭ گاڭگىرىغان كۆزلىرىدە ئىخـ تىيارسىزلا چۆچۈش ئالامەتلىرى ئەكس ئەتتى. ئۇ بۇ يەردە توختىمايلا دەريا بويىغا كەلدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا زادىلا ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى.

ئۇ دەريادىكى توختىماي شەرققە ئېقىپ كېتىۋاتقان دولقۇنلارغا جىممىدە قاراپ تۇردى، مەقسەتسىزلا ئۆلۈغ ـ كىچىك تىنىدى.

شامالنىڭ شاخ ـ يوپۇرماقلاردىكى چېچەكلەرگە ئۇرۇلۇپ ۋىژىلداشلىرى دەريا سۈيىنىڭ شارقىراشلىرىغا قوشۇلۇپ، خۇددى كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ ئىسمىنى پىچىرلاپ چاقىرـ غاندەك ئاۋازغا ئايلاندى:

— سادىق، سادىق!...

بۇ ئاۋاز تولىمۇ بوش، ئادەم ئاڭقىرالمىغۇدەك ئىدى.

«ھە، كىم؟ قەيەردە سىز؟ — سادىق ئىختىيارسىزلا

ئۇنسىز ئېلىۋاپتۇ بەرىدىن ئالقىنىدىكى دولقۇنلار ئىچىدە سىلىقۇ-
سىز بىلەن ئۇ دەريادىكى خۇددى ساھىبجامالنىڭ شامالدا
يەلپۈنۈۋاتقان چاچلىرىدەك كۆرۈنۈۋاتقان دول-
قۇنغا قارىدى. — ھە، سىز كەتمىسىڭىز دە! مەن يۈزىڭىزنى
كۆرەلمىدىم، ئەمما يەلپۈنۈۋاتقان چاچلىرىڭىزنىلا
كۆرۈۋاتىمەن!»

دەريا ئۇنى تامامەن ئەسىر قىلىۋالدى، شۇڭا ئۇ دەريانى ياقىلاپ، خېلى يىراقتىكى سۇ قايرىلىدىغان دۇقمۇشقىچە باردى.

ئۇنىڭ قەدەملىرى تولىمۇ ئېغىر ئىدى. خىيالىي مەنزىرە تامامەن يوقالدى، كۆزلىرى ئۇمىدسىزلىنىشكە يۈزلەندى، پۇتلىرى بىر ئىزدا تۇرۇپ قالدى. «ھەي، مېنىڭ ئىشىم ۋۇجۇدقا چىقارمۇ؟» ئاقىۋەت ئۇ ئەنە شۇنداق نادامەت ئىچىدە كەلگەن يولى بىلەن ئارقىغا ياندى.

تۈن تېزلىك بىلەن قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى يايدى.

ئەتە جۈمە، بازار كۈنى. قەشقەر شەھىرىگە يېقىن ئەتراپتىكى قول ھۈنەرۋەنلەر بۈگۈن ئالاھىدە ئالدىراش ئىدى.

سادىقنىڭ دادىسى سايىتاخۇن چىراغ يورۇقىدا ئەتە بازارغا ئېلىپ بارىدىغان ئۆتۈكنى ئالدىراش تىكىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئانىسىمۇ ئۆي ئىشلىرى ۋە ئەتە ئېرى بازارغا ئېلىپ بارىدىغان لازىمەتلىكلەرنى تەييارلاش بىلەن ھەلەك ئىدى. سادىق ئىچى پۇشۇق ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

— بۈگۈن بۇرۇنلا قايتىپلىغۇ، بالام؟ — ئايخان ئاسمانغا قاراپ قويدى.

سادىق لام - جىم دېمەي باش لىڭشىتىپلا قويدى - دە، ھېلىقى تۇزۇكلا سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ قارا چىراغنى ياندۇردى ۋە قولىغا كىتاب ئالدى. بىراق مۇڭ ۋە قايغۇ ئۇنى چىرمىۋالغانىدى. كىتابتىكى خەتلەر ئۇنىڭ كۆزىگە كىرمەيتتى. ئۇ كىتابنى قويۇپ، ئورنىدىن قوپۇپ، بېرىپ ئىشىكنى ھەم ياپتى - دە، ئۆي ئىچىدە ئالدى - كەينىگە ماڭدى.

ئاسمان تېخىمۇ قاراڭغۇلاشتى، ئۆي ئىچى بۇرۇقتۇم ئىدى. تاشقارقى ئۆيدىكى غۇۋا چىراغ نۇرى كەچكى قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. كوۋىنىڭ «توك، توك، توك» قىلغان ئاۋازى سايىتاخۇننىڭ جىددىي ئىش قىلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئايخان گويا كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك بىرەر ئىش باردەك، كەچلىك تاماققا تەييارلىغان قاچا - قۇچىلارنى قويۇپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا يەڭگىل دەسسەپ ئىچكەركى ئۆينىڭ ئىشىكى تۈۋىگە كەلدى، قىسلاچتىن ئۆي ئىچىگە بىر پەس زەن سالدى. ئۇ سادىقنىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، كۆڭۈلسىزلا ئالدى - كەينىگە مېڭىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئېرىنىڭ يېنىغا كەلدى - دە، ئۇنىڭ قۇلىقىغا:

— بالا بەكلا خاپا كۆرۈنىدۇ، — دېدى.

— بەلكىم ئاۋۇ يوقتۇ، — دېدى سايىتاخۇن ئاستاغىنا.

شۇ چاغ ئۆي ئىچىدىن غەملىك خورسىنىش ئاڭلاندى. ئايخان يەنە ئىچكەركى ئۆينىڭ ئىشىكى تۈۋىگە

كېلىپ ئىنچكىرىگە قارىدى. سادىق كارمۇاتتا تورۇسقا
قاراپ، پات ـ پات خورسىنىپ جىممىدە ياتاتتى. ئايخان
ئوغلىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك، سايىتاخۇنغا:

ــ بەلكىم بۇ كۆيۈك بولسا كېرەك، ــ دېدى ئاستالا.

سايىتاخۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، چېكە چېچىغا
بىگىز سۇركەۋاتقان قولىنى چۈشۈرۈپ بىاش چايقىدى ـ
دە، ئەتىلىك بازارغا ئېلگىرىدىغان ئۆتۈكنى تىكىشكە
تۇتۇش قىلدى.

4• مەشرەپتە

شەنبە — بازار كۈنىنىڭ ئەتىسى قىزىلدۆۋىلىكلەرنىڭ ئادىتى بويىچە ئادەتتىكى دەم ئېلىش كۈنى ئىدى. بۇ يەردىكى كۆپ سانلىق كىشىلەر ئالدىراش ئىشلاردىن قول ئۈزۈپ، ئويۇن - تاماشىنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتاتتى. كوچىلار گويا ھېيت - ئايەملەردىكىدەك پاك - پاكىز سۈپۈرۈلۈپ، سۇ چېچىلغانىدى. مەسچىتلەرنىڭ ئىچى، ئىشىك - دېرىزىلىرىمۇ يالىغاندەك پاكىز تازىلانغانىدى. يولدىن ئۆتكەن - كەچكەنلەرنىڭ چىرايىدا شادلىق جىلۋىلەتتى، ئۇلار تونۇگۈنكى سودا - سېتىقلىرى توغرۇلۇق پاراڭلىشاتتى. قىز - چوكانلار خۇددى رەڭدار كېپىنەكلەردەك ياسانغان بولۇپ، كىشىلەر ئارىسىدا ئۇياق - بۇياققا مېڭىشاتتى، بەزىلىرى يېقىنلا جايدىكى باغچىگە كىرىپ كۆڭۈل ئاچسا، بەزىلىرى ئاداشلىرىنى يوقلىشاتتى.

بۈگۈنكى كۈن شاد - خۇراملىققا، كۆڭۈل ئازادىلىكىگە چۆمگەنىدى. ئەمما، تۇرمۇش كىرىمىنى قولدىن بېرىپ قويۇشنى خالىمايدىغانلار مۇشۇ دەم ئېلىشنىڭ ئوبدان كۈنىدىمۇ يەنىلا ئۆز ئىشلىرى بىلەن ھەلەك ئىدى.

نۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ كەڭ ھويلىلىرىدا — ئاپتاپلىقتا ئولتۇرغان ئاياللار كۆزگە چېلىقاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلى-

رى چاق ئىگىلىۋاتاتتى، بەزىلىرى ئەتىيازلىق كىيىم
تىكىۋاتاتتى، بەزىلىرى چىگە ئېشىۋاتاتتى، يەنە بەزى-
لىرى كېۋەز چىقىرىۋاتاتتى. موزدوزلارنىڭ شاگىرتلىرى
يىپ مومىلاۋاتاتتى، بەزىلەر تۈنۈگۈن بازاردىن سېتىۋالغان
ئاتلىرىنى مىنىپ، چاپتۇرۇپ كۆرۈۋاتاتتى، ئۇلار ئاتنىڭ
رەڭگى توغرۇلۇق پاراڭلىشاتتى، ئاتنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ
چىشىنى كۆرۈشەتتى. دېھقانلار تۈنۈگۈن سېتىۋالغان
توپاقلىرىنى يېتىلەپ چىقىپ، خۇشاللىق بىلەن ئەرزان-
قىممەتلىكى ھەققىدە پاراڭلىشاتتى. باي ئائىلىلەرنىڭ
خېنىملىرىمۇ يىللىق باھار شامىلىدىن ھۇزۇرلىنىپ ئىشىك
ئالدىلىرىدا ئولتۇرۇشاتتى، خىزمەتكارلار ئۇلارنىڭ چاچ-
لىرىنى تارىشاتتى. مانا مۇشۇنداق بىر خىل ئازادە ۋە
شادىيانە كەيپىيات پۈتكۈل قىزىلدۆۋە بازىرىنى ئۆز
ئىلكىگە ئالغانىدى.

كۈن چۈشتىن سەللا قايرىلاي دېگەندە، مەسچىت-
نىڭ مۇنارىدىن ناماز پېشىنغا ئېيتىلغان ئەزان ئاڭلاندى.
ئاياللار ئۆزلىرىنى تۈزەشتى، ئەرلەر ئېرىقتىكى سۈزۈك
سۇدا تەرەت ئېلىشىپ، توپ-توپ بولۇپ مەسچىتكە
يۈرۈشتى.

ئۈجمىلىكنىڭ ئۈچ ئاچا يول ئېغىزىدىكى دەرەخ
تۈۋىدە تېتىك ۋە روھلۇق بىر يىگىت پۇتىنى ئالماش
تۇرۇپ، ئوڭ قولى بىلەن بېلىنى تىرەپ، سول قولى
بىلەن دەرەخكە تايىنىپ ئۆرە تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىبېشى-
دىكى يۇمىلاق گۈللۈك قىزىل دوپپا، قارا كۆك چاپان، قارا
كۆڭلەك بىر-بىرىگە ئوبدانلا ماس كەلگەچكە، ئۇنى

تېخىمۇ چىرايلىق كۆرسىتەتتى. ئۇ ئۆتكەن - كەچكىلەرگە جىممىدە زەن سالاتتى. بولۇپمۇ قىزلارغا ئالاھىدە دىق-قەت بىلەن كۆز تىكەتتى. ئۇنىڭغا مەسىلىكى كەلگەن ياش چوكانلار چۈمپەردىسىنى سەل قايرىپ، تازا بىر قاراپ ئالات-تى. جۇۋانلار بولسا ئوچۇقلا ئۇ ھەقتە پاراڭ قىلىشاتتى:

— ئۇچۇ سايىتاخۇننىڭ يالغۇز ئوغلى، قارىسىلا، نېمىدېگەن كېلىشكەن يىگىت!

— شۇنى دېسىلە، ياش ھەم چىرايلىق، چىرايىدا يىگىتلىكى جۇلالىنىپ تۇرىدۇ.

— مىجەزىچۇ، خۇددى دادىسىدەكلا ئوخشايدۇ، جىمغۇر، ئەمما قەيسەر.

ئەمما بۇ ئۇرۇنلۇق ماختاشلار زادىلا ئۇنىڭ قۇلى-قىغا كىرمەيتتى.

بىر پەستىن كېيىن، ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىر يىگىت كەلدى - دە، ئىككى چامدامچە نېرىدا توختاپ، ئۇنىڭغا سالام بەردى:

— سالام، سادىق ئەپەندى!

— ھە! — خىيالغا پاتقان سادىق چۆچۈپ، قايرىلىپ قارىدى ۋە ئۆزىگە ئېگىلىپ سالام بېرىۋاتقان يىگىتنى كۆرۈپ ئالدىراپقىنا جاۋاب قايتۇردى. — ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، رۇسۇل ئەپەندى!

— بۇگۈن پۇزۇر ياسىنىۋاپسەنغۇ؟

— شۇنداقمۇ؟ — سادىق باش لىڭشىتتى.

شۇچاغ ئاتمىش ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بىر بوۋاي ئاستا يېتىپ كەلدى. بۇ ئادەمنى كىشىلەر مەھەممەت

ئاكادەپ ئاتىشاتتى. ئۇ ھۇشۇ يۇرتنىڭ نامى بار قىزىقـ
چىسى بولۇپ، توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ ـ ئولتۇرۇشلار
ئۇنىڭسىز قىزىمايتتى. ئۇ دوپپىسىنى يانتۇراق كىيگەن
ھالدا، سول قولى بىلەن شاپ بۇرۇتىنى تولغاپ تۇراتتى.
مەھەممەت ئاكا رۇسۇل بىلەن سادىقنى كۆرۈپ، ھەيران
قالغان قىياپەتتە:

— پاھ... پاھ، بۇگۈن كۈن نېمانچە پەيزى، ئۇچـ
مىلىك نېمانچە چىرايلىق بولۇپ كەتتىكىن دېسەم، بۇ
پەيزىلىك بىلەن چىرايلىقلىقنى سادىق ئەپەندى ئاتا
قىلغانىكەن ـ دە! قاراڭلار، ئۇنىڭ دەسسەپ تۇرغان
يېرىگە شۇنچە ياراشقىنىغا! يېنىدا قىزىلگۈل، يېشىل
يوپۇرماقلار، يەنە تېخى كېپىنەكتەك ئۇماق قىزلار.
ھا... ھا... ھا... كىممۇ بىزنىڭ بۇ يۇرتنى يامان دېيەـ
لىسۇن؟! — دېدى.

مەھەممەت ئاكا گېپىنى تۈگىتىپلا ئالدىراپ كېتىپ
قالدى. ئەمما ئۇنىڭ ماختاشلىرى سادىقنى خىجىل قىلىپ
قويدى. سادىق بېشىنى ئېگىپ، پۇتى بىلەن يەرنى
سىجايتتى.

— بۈگۈن بىزنىڭ ئۆيگە بارامسەن؟ — رۇسۇل ئۇنى
ئوسال ھالەتتىن قۇتۇلدۇرماقچى بولغاندەك ئېغىز ئاچتى.

— مەن... مەن بارمىساممىكىن، — دېدى سادىق
دۇدۇقلاپ.

— نېمە دەپ ئەمدى؟

— ئازراق ئىشىم بار ئىدى.

— بۈگۈن شەنبە، يەنە نېمە ئىش بولسۇن؟ قارىـ

سام، سەل دەردىڭ باردەك، بېرىپ ئويناپ كەل!

— ماقۇل، — دېدى سادىق سەل تۇرۇۋېلىپ ۋە گويا چوغقا دەسسەپ سالغاندەك، چۆچۈپ سورىدى، — كەچتە قادىرمۇ بارامدۇ؟

— بەلكىم... بەلكىم بارار ياكى بارماس، — دېدى رۇسۇل ھەيرانلىق بىلەن، — ئۇنى سوراپ قالدىڭغۇ؟

— ھە... شۇنداقلا سورىغۇم كەلدى.

— ئۇنداقتا بارغىن، — رۇسۇل كەسكىنلا دېدى، — يۈرگىن ئەمىسە، بىللە ماڭايلى.

رۇسۇلنىڭ ئۆيىدە بۈگۈن مەشرەپ بارئىدى. ئۇلار ھېچقانچە ھايالشىمايلا رۇسۇلنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.

رۇسۇل ئائىلىسىنى بىر باغچە دېيىشكە بولاتتى. ئۆي ئەتراپى بۈككىدە دەرەخلىك بولۇپ، بىر ئېرىق سۇمۇ ئۆي يېنىدىن ئېقىپ ئۆتەتتى. ئىشىك تۈۋىگە كېلەر-كەلمەيلا ئۆي ئىچىدىن داپ بىلەن دۇتارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

سادىق رۇسۇلغا ئەگىشىپ ئۆيگە كىردى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا بىرنەچچە شام يېقىلغانىدى، مېھمانلار ئاساسەن كېلىپ بولغانىدى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى، بەزىلىرى قىيسايغانىدى، بەزىلىرى بولسا چازا قۇرۇپ ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرۈۋاتاتتى، يەنە بەزىلەر پاراڭ سېلىشىۋاتاتتى، بەزىلەر ساز چېلىشىۋاتاتتى. سادىق ئۇلار بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن بوش ئورۇن تېپىپ ئولتۇردى. ئۇ ئەتراپقا قارىدى. قادىر يوق ئىدى، ئۇنىڭ كۆڭلى ئارامىغا چۈشتى.

بىر پەستىن كېيىن تاماق كەلتۈرۈلدى. ھەممەي-لەن قوللىرىنى چايقاپ، رۇسلىنىپ ئولتۇرۇشتى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا يېيىقلىق داستىخان سىلىنىپ، ئالدى بىلەن شورپا، ئارقىدىن گۆش، ئاخىرىدا پولۇ كەلتۈرۈلدى. بۇلار ھايت-ھۆيت دېگۈچىلا، گويا شامال پارچە بۇلۇتلارنى سۈرۈپ كەتكەندەك، قورساقلارغا كىرىپ كەتتى. كۆپچىلىك قوللىرىنى يۇيۇپ، دۇئا قىلدى. ساز باشلاندى.

بىرەيلەن دۇتار، بىرەيلەن داپ چالدى. «پەنجىگاھ» مۇقامى ئۆينى چاڭ كەلتۈردى. ئارقىدىن ئېيتىشىش باشلاندى. مۇزىكا يارغانچە جىددىيلەشتى. كۆپچىلىك ئۆزلىرىنى باسالماي، سازغا جۇر بولۇپ، ناخشا توۋلاشتى.

رۇسۇل ساھىبخان بولغاچقا، ئالدى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئارقىدىن مېھمانلارمۇ بىر-بىرلەپ چۈشتى، ئۇسسۇل ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. كۆپچىلىك تازا قىزىغان چاغدا، ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىگەن تۇياق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا يوغان قورساق، بويى پاكار، سامان تىققان تاغارغا ئوخشايدىغان، يۈز-كۆزىنى ساقال باسقان، چېچىلىرى ئۇڭغۇل-دوڭغۇل بىرەيلەن ئىككى كىشىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

بۇ سامان قورساق ئۆيگە كىرىپلا قامچىسىنى بىلىگە قىستۇرۇپ، چاۋاك چالغىنىچە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى. بىر نەچچەيلەن ئۇنى كۆرۈپ:

— قادىر ئەپەندىم، كېچىكىپ قالدىڭىزغۇ؟ — دېدى.

سادىق بولسا قاسساپنىڭ قولىغا چۈشكەن پاقلاندەك

تېپىرلاپ قالدى. ئۇ قادىرغا قاراپ قويۇپ، ئۇسسۇلچىلار توپىدىن چىقىپ، ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ تۇردى. ئىشىك تۈۋىدە، قادىرغا ئەگىشىپ كىرگەن ئىككى خىزمەتكار ئىشىككە يۆلىنىپ تۇراتتى. سادىق كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن بۇ ئىككى ئەبلەخنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىزلا كەينىگە بىرنەچچە قەدەم داجىدى.

— ھە، سادىق ئەپەندى، سىزمۇ بۇ يەردىكەنسىز-دە؟ — دېدى قادىر ئۇنىڭغا قارچىغىدەك تىكىلىپ، ھاكاۋۇرلارچە، — كېلىڭ، كېلىڭ، بىللە ئۇسسۇل ئوينايمىز.

قادىر زورلىغاندەك ئۇسسۇلغا چۈشتى.

ئۇسسۇل ئاخىرلىشىپ، ھەممەيلەن بىر پەس ئارام ئېلىشتى. يەنە پولۇ كەلتۈرۈلدى. تاماق يېيىلىپ بولغاندا، تۈن نىسپى بولغانىدى. تۇساتتىن قىزىقچى مەھەممەت ئاكا ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

— ئەسسالام، ياخشىلار، كەيپىڭلار چاغ بولسۇن.

مەھەممەت ئاكا شۇنداق دېگىنىچە بىر قولى بىلەن بېشىدىكى تۇماقنى ئېلىپ، بىر قولى بىلەن يانچۇقىدىن بىر تۇتام قەغەزنى ئېلىپ تۇماققا سالدى-دە، كۆپچىلىككە تەڭلەپ تۇرۇپ:

— بۇ قەغەزلەرگە ھەرخىل سۆزلەر يېزىلغان، قېنى بىرەردىن ئېلىپ تەلەي سىناپ كۆرۈڭلار، شەرت شۇكى، قەغەزگە نېمە يېزىلغان بولسا، شۇنى ئورۇندايسىلەر، — دېدى.

ھەممەيلەن بۇ قىزىقچىغا ئامراق ئىدى. شۇڭا

غىلىڭ-پىلىڭ قىلىشماي چەك ئېلىشتى.

بەزىلەر چەكتە يېزىلغىنى بويىچە ئۈستىنىڭ قاۋىشى-نى، مۈشۈكنىڭ مىياڭلىشىنى، قوينىڭ مەرىشىنى دورىدى. قىرىشقاندەك، سادىققا «ئات بولۇپ ئۆمىلەش» دېگەن چەك چىقىپ قالدى. ئۇ نائىلاج ئات بولۇپ ئۆمىلىدى.

ئويلىمىغاندا قادىر بېلىدىن قامچىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئاتقا مىنگەندەك، سادىققا مىنىۋالدى. كۆپچىلىك كۈلۈپ كەتتى. بىراق تاغدەك ئېغىر سامان قورساقنى كۆتۈرۈپ مېڭىش سادىققا تازا جاپا بولدى.

مەھەممەت ئاكىنىڭ ئىككىنچى ئويۇنى باشلاندى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر ئوچۇم كۈمۈش تەڭگىنى ئېلىپ:

— ئەمدى جۈپ، تاق سان تاپىمىز، توغرا تاپقان-لارغا ھېچ گەپ يوق، تاپالمىغانلارنىڭ سۈرىتىنى تارتىمىز، — دېدى.

ئۇ تۈنجى رەت تەڭگە تۇتقان قولىنى قادىرغا سوز-دى. قادىر تاق، دېدى، ئەمما تەڭگە جۈپ ئىدى. كۆپ-چىلىك پاراققىدە كۈلدى.

— مەن بۇ ئويۇننى ئوينىمايمەن، — دېدى قادىر بىشەم-لىك قىلىپ.

— بىشەملىك، چىدىماسلىق قىلىشقا بولمايدۇ، — دەپ ۋارقىراشتى ھەممەيلەن.

قادىرغا ئىلاج بولمىدى. ئۇ چاپان، كۆڭلىكىنى سېلىپ، ئىككى قولىنى ئىككى ياققا كېرىپ، كۆكرىكىنى تامغا يېقىپ تۇردى. كۆپچىلىك ئېغىزلىرىغا سوغۇق سۇ ئېلىپ، ئۇنىڭغا قارىتىپ پۈركىدى. بىردەملا ئۇنىڭ

ئۇستىبېشى سۇغا چۈشكەن توخۇدەك، چىلىق - چىلىق سۇ
بولۇپ كەتتى. ئامما بىر پاكار سامان قورساقنىڭ سۈرى-
تى ئارتىلدى. گەرچە سۈرەتنىڭ ئاغزى، بۇرنى، كۆزى،
قاشلىرى بولمىسىمۇ، ئەمما بىرلا قارىغان ئادەم ئۇنىڭ
سامان قورساق قادىر ئىكەنلىكىنى بىلەلەيتتى. سۈرەت
تارتىش ئويۇنى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، كۆپچىلىك سا-
دىقنى ھېكايە سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. سادىق
ھەر قانچە تارتىنىشىمۇ ئىلاج بولمىدى. ئاقىۋەت ئۇ بىر
بايۋەچچىنىڭ يوقسۇلنى قانداق بوزەك قىلغانلىقى ھەق-
قىدىكى ھېكايىنى سۆزلىدى. بۇ ھېكايە «قىزىم ساڭا
ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندەك. ئەينى زامان-
دىكى سىياسىي ئىستىلغا قارىتىلغانىدى. ئەمما قادىر
باشقىچە چۈشەندى، ئۇ سادىق ھېكايە سۆزلىگەن بولۇپ
مېنى مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ دەپ قاراپ، كىشىلەر زوقمەن-
لىك بىلەن ھېكايە ئاڭلاۋاتقاندا سادىققا ھۇجۇم قىلدى:

— ئاغىنىلەر، بولدى، ھېكايە ئاڭلىمايلى، بۇ يەر
مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەدداھخانا ئەمەسقۇ، ۋاقتىمىزنى
مەدداھنىڭ قۇرۇق سۆزىگە زايە قىلمايلى.

قادىرنىڭ سۆزى ئولتۇرۇشقا سوغۇق سۇ سەپتى،
ھەممەيلەن نارازى بولدى، بولۇپمۇ قادىرنىڭ سۆزىنى
بەكلا ھار ئالغان مەھەممەت ئاكا قىزىقچىلىققا يۆلەپ
تۇرۇپ سادىقنىڭ ئەنتىنى ئېلىپ بەردى:

— راست، قادىر ئەپەندىم توغرا ئېيتىدۇ، مەش-
رەپتە ھېكايە ئاڭلاپ نېمە كەپتۇ؟ بولدى، قادىر ئەپەن-
دىم ئويۇن كۆرسەتسۇن. ئۇنىڭ ئاۋازى بەك يېقىملىق،

خۇددى تۇگمەنچىنىڭ بۇرغىسىنىڭ ئاۋازىدەك جاراڭلىق.
مەھەممەت ئاكىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، كۆپچىلىك تېلىقىپ قالغۇدەك كۈلۈشتى. قادىر ئاچچىقىدا يا ئۇرۇشالماي، يا تىللىشالماي، قورسىقىنى دومبايتىپ، ئىشىك تۈۋىدىكى خىزمەتكارىغا ۋارقىرىدى:

— ئۆمەر، ناس ئەپكەل، ناس!

ئۆمەر خوجايىنىنىڭ ئورنىدا چاشقاننىڭكىدەك كۆزلىرىنى ئالايتىپ، سادىق ۋە مەھەممەت ئاكىغا قاراپ كۈلەيدى-دە، بېلىدە ساڭگىلاپ تۇرغان ناس قاپىقىدىن بىر چېكىم ناسۋال ئېلىپ قادىرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

قادىر ناسۋالنى ئېلىپ تىلىنىڭ تېگىگە سالدى-دە، غادىيىپ، دىمىغىنى قاقىقىنىچە چوك-چوك قەدەم تاشلاپ سىرتقا ماڭدى. ھېلىقى ئىككى يالاقچىسىمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ چىقىپ كەتتى.

ئىشىك ئالدىدا بىردەم دۈپۈرلەش بولدى، بارا-بارا بۇ ئاۋاز يىراقلاپ كەتتى.

5. يۇرەك ئاغرىقى

بەشىنچى ئايدا ئاللا زېمىننى ئادەمنى مەھلىيا قىلىدىغان گۈزەل تۈسكە كىرگۈزدى، ئاسمان سۈزۈك، كۆپكۆك ئىدى، بىرەر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. خۇددى يېڭى كېلىندەك رەڭ تۈزىگەن گۈل - چېچەكلەر شاخلاردا غۇچچىدە ئىدى. داڭلىق ياۋا ئەتىرگۈللەر ئېچىپاردەك خۇش ھىدى بىلەن شامال ۋە كېپىنەكلەرنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. سېغىزخانلار شاخلار ئارىسىدا، گويا ئاللادىن باھار - كۆكلەمنى ئېلىپ كەتمەسلىكنى تىلىگەندەك تىنماي سايرىشاتتى.

توختى رەشىدتىمۇ رەڭگارەڭ گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلدى. بۇ يەردىن دەريانى بويلاپ شىمالغا بىر چاقىرىمچە ماڭغان كىشى پايناپ دېگەن جايغا باراتتى. قارشى قىرغاق پاختىلىق ئىدى. بۇ ئىككى جاينى يەتتە چاقىرىملىق دەرياغا سېلىنغان ياغاچ كۆۋرۈك تۇتاشتۇ-رۇپ تۇراتتى. پايناپتا دەريا بويىدىكى چىمەنلىككە سېلىنغان چىرايلىق بىر ئۆي بار ئىدى. تاملىرى ئاپ-ئاق، تۈۋرۈكلىرى كۆك سىرلانغان بۇ ئۆي ئەتىلا پاياندازدەك گۈللۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۆينىڭ ئالدى كۆل ۋە دەل - دەرەخلىك، شەرق تەرىپى مېۋىلىك باغ بولۇپ، غەربى پاكار قورۇق

تام ئىدى. تامدىن ئارتىلىپ قارىغاندا، يەتتە چاقىرىملىق دەريانىڭ دولقۇنلاپ ئېقىشىنى ۋە پاختەكلىدىكى قاتار - قاتار ئۆيلەرنى كۆرگىلى بولاتتى.

بۇ قەدىمچە سېلىنغان چىرايلىق ئۆي ئاتاقلىق قايىت باينىڭ ئىدى.

قايىت باي مۇشۇ باغ ۋە ئۆيى بىلەن باي ئاتىلاتتى. بىراق ئۇ بەكمۇ پېخسىق ئىدى. كىشىلەر بۇ باغ بىلەن ئۆينى كۆرگەن ھامان ئۇنىڭ نامىنى تىلغا ئالغاندا، كۆز ئالدىدا ئۇچىغا چىققان پېخسىقنىڭ سىمۋولى ۋە تىپى نامايان بولاتتى.

بۇ ئۆينىڭ غەرب تەرەپتىكى بىر ئېغىزى گويا پەرىزات ئوردىسىدەك ياسالغانىدى. بىز ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاش پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلۈپ دەھلىزگە كىرىپ، غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭساق ئەنە شۇ ئۆيگە كىرىمىز. ئالدى بىلەن كۆزىمىز ئۇدۇل تامدىكى ئوتقاشتەك چاقناپ تۇرغان چوڭ گىلەمگە چۈشىدۇ. ئۆيگە زەدىۋال ئورنىدا ھىندىستاننىڭ داڭلىق چوڭ يوپۇرماقلىق، نەخسە گۈللۈك قەغەزى يېپىشتۇرۇلغان، تامغا ئاق قاپارتما نەقىشلىك ئۈچ تەكچە چىقىرىلغان، ھەتتا بۇ ئۆينىڭ ئوچاق - مورىسىمۇ كۆڭۈل قويۇپ ياسالغانىدى. ئۆينىڭ ھاۋاقلىرىغا قاپارتما نەقىشلەر چىقىرىلىپ، يېشىل سىرلانغانىدى. ئىككى تەكچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېسىلغان، موسكۋادا ئىشلەنگەن قاپارتما گۈللۈك مىس پەتنۇسىمۇ ئۆيگە ئالاھىدە ھۆسن قوشقانىدى. ئۆينىڭ گۈللۈككە قارايدىغان تېمىغا ئورنىتىلغان ئەينەكلىك دېرىزىلىرىگە

شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك دۇردۇن پەردىلەر تارتىلغانىدى. ئەپسۇس، كۆركەم ئىشلەنگەن كارىۋاتقا قارىسىغا گۈل كەشتىلەنگەن قىزىل دۇخاۋا كۆرپە سېلىنغانىدى. كارىۋاتتا ئەت رەڭ ئەدىيالغا يۆركىنىپ بىرەيلەن ياتاتتى. ئۇنىڭ قاپقارا بوستاندەك چاچلىرى كۆكسىدە يېيىلىپ تۇراتتى. يېشىل ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈك سېلىنغان بىر قولى بىلەن قاشتېشىدەك يۈزىنى توسۇۋالغانىدى.

كارىۋاتتىكى كىشى شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن بولسا كېرەك، ئۆي ئىچى چىۋىن ئۇچسا بىلىنگۈدەك جىمجىت ئىدى.

يەتتە چاقىرىملىق دەريانىڭ يىللىق شاملى غەربىي جەنۇب تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىپ، خۇددى مۇھەببەت ئوغرىسىدەك هويلىغا، ئاندىن دېرىزە ئارقىلىق ئۆيگە كىردى - دە، كارىۋاتتىكى قىزنىڭ يۇمشاق چاچلىرىنى سىيلاپ، يۇمران قولى ۋە يۈزىگە سۆيۈۋالدى.

شۇ چاغ سىرتتىن قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى، ئاق روماللىق، ئېگىز بويى بىر ئايال ئاستاغىنا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇ كارىۋات قېشىدا توختاپ ئەتراپقا ۋە كارىۋاتتىكى قىزغا زەن سالدى. گويا ھېقىق - كەھرىۋالارنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان ئاق قاشتېشىدەك ياتقان قىز تولىمۇ گۈزەل ئىدى. ئۇ بۇ گۈزەللىكتىن مەستخۇش بولۇپ، تەبەسسۇم ئەيلىگىنىچە مېھرىبانلىق بىلەن قىزنىڭ يۈزىنى توسۇپ تۇرغان قولىنى ئاستاغىنا چۈشۈرۈۋەتتى، ئاندىن قىزنىڭ پېشانىسىنى سىيلاپ تۇرۇپ:

— رەناخان، رەناخان، ئۇخلاپ قالدىڭمۇ؟ — دېدى.
كارىۋاتتا ياتقان قىز «ۋۇي...» دېگىنىچە يەڭگىلگىنە ئۆرۈلدى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى چىرايىغا ياراشقان قاپقارا ئىنچىكە قاشلىرى ئاستىدىكى بىر جۈپ خۇمار كۆزى يېنىدىكى كىشىگە شۇنداقلا بىر تاشلاندى ـ دە، يەنە تال ـ تال ئەگىم كىرپىكلەر ئارىسىغا غايىب بولدى. قىز بوشقىنا:
— ئانا، — دېدى.
— رەناخان، خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭمۇ قىزىم؟
— ھە، خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم، ئانا.
رەناخاننىڭ قىزىل ياقۇتتەك لەۋلىرى سەل ئېچىلىپ، ئاپئاق سەدەپتەك چىشلىرى ئارىسىدىن ئاشۇ بىر ئېغىز سۆز ناھايىتى ئەستە چىقتى.
رەناخان قايىتباينىڭ قىزى، ھېلىقى ئايال ئۇنىڭ ئانىسى، قايىتباينىڭ ئايالى، ئىسمى ھەرىيەمخان ئىدى. ئۇ قىزىغا بىردەم قاراپ تۇردى ـ دە، ئاندىن:
— قىزىم، سەل سىلقىلغاندەك بولساڭ گۈللۈككە چىقىپ ھاۋا يەپ كىرگىن، — دېدى.
رەناخان ئانىسىنىڭ سۆزىنى يېرىمىدى، ئۆرە بولۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇستىدىكى ئەدىيالنى چەتكە قايرىغاندا، شىلدىرلاپ تۇرغان نېپىز يىپەك ئىچ كۆڭلەك ئىچىدىكى ئالمىدەك كۆكسى لىغىرلاپ كەتتى. ئۇ پەگاغا چۈشۈپ بېلىنى رۇسلىدى. بوينىدىكى مارجان، قولىدىكى ئالتۇن بىلەيزۈك، ئالتۇن ئۈزۈكلەر ئۇنى بەئەينى ھۆر قىزغا ئايلاندۇرغانىدى.

ئۇ ئانىسىنىڭ مېھرىلىك بېقىشى ئاستىدا، ئۆيدىن چىقىپ گۈللۈككە قاراپ ماڭدى.

گۈللۈكتىكى ھەددى ـ ھېسابى يوق رەڭدار گۈللەر ئۇنى ئۆز باغرىغا ئالدى. رەناخان ياۋا ئەتىرگۈللۈكتىن بىر تال ئەمدىلا پورەك بولغان ئەتىرگۈل غۇنچىسىنى ئۈزۈپ زوقمەنلىك بىلەن پۇرىدى. شۇ ھامان ئۇنىڭ مەڭزىدە تەبەسسۇم كۈلكىسى جىلۋىلەندى. خىيلى ئۇزۇندىن ئېچىلمىغان قاپىقى سەل ئېچىلدى. ئۇ ئاستاغىنا گۈللۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆل تۈۋىگە باردى ـ دە، سەل ئېگىلىپ، قولىدىكى غۇنچىنى سۇ ئۈستىگە تۇتۇپ، ئۇنىڭ سۇدىكى ئەكسىگە، ئۆزىنىڭ سۇدىكى ئەكسىگە بىر دەم قارىدى ـ دە:

— ھەي، باھارنىڭ ۋاقتى ئاز قاپتۇ ـ دە! — دەپ ئىختىيارسىز خورسىندى.

ئۇ گويا ئۆزىنىڭ گۈزەللىكىگە، كۆلدىكى زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇغا ئاچچىقى كەلگەندەك، قولىدىكى غۇنچە بىلەن سۇنى چالغىتتى. شۇ ھامان كۆل يۈزىدە مەيىن جىمىرلاش كۆتۈرۈلدى. ئۇ قولىدىكى غۇنچىسىنى سۇدىن ئېلىپ، ئۇنىڭدىن تامچىلاۋاتقان سۇ تامچىلىرىغا قارىدى. ئۇ بىردەملىككە بولسىمۇ مەرۋايىتتەك سۇ تامچىلىرى ۋە ھەددى ـ ھېسابسىز جىمىرلاش ئىچىدە خۇددى ئەينەكتىكى قاشتاش كۆلەڭگىسىدەك غايىب بولدى.

كۆلدىكى نىلۇپەر يوپۇرماقلىرى ئارىسىغا يوشۇرۇنغان بىر جۈپ ئاق قۇ خىيلىدىن بېرى بۇ كىچىك خوجايىنىنىڭ ھەركەتلىرىگە سەپسېلىپ تۇرغانىدى. ئۇلار

گويا بۇ قىزنىڭ ئاشكارىلاپ بولمايدىغان دەردلىرىگە
ھېسداشلىق قىلغاندەك، سۇدىكى گۈزەل كۆلەڭگىنىڭ
غايىب بولۇشىدىن ئەپسۇسلانغاندەك، بەئەينى كۆك ئا-
سماندىكى بىر جۈپ ئاق بۇلۇتتەك، رەناخاننىڭ قېشىغا
ئۈزۈپ كەلدى.

رەناخان ئاق قۇلارنىڭ قاردەك ئاپئاق پەيلىرىنى
بىر پەس سىيلاپ، گويا ئېسىل بىر نەرسىسىنى يوقىتىپ
قويغاندەك، ئادەمنى مەھلىيا قىلغۇچى گۈزەل كۆل بويى-
دىن يىراقلىشىپ، ئاستاغىنا گۈللۈكنىڭ غەربىدىكى
پاكار قورۇق تام تەرەپكە كەتتى. ئۇ سۈنئىي تاغقا
يۆلىنىپ، خىيالغا پاتقان ھالدا پاختەكلى تەرەپكە قارى-
دى. شۇ چاغدا رەناخاننىڭ ئايال خىزمەتكارى ھاشى-
خان بىر پىيالە سۈتنى كۆتۈرۈپ، رەناخاننى ئىزدەپ
گۈللۈككە چىقتى. ئۇ كۆل بويىغا كېلىپ رەناخاننى
ئۇچرىتالماي، پاكار قورۇق تام تەرەپكە قارىدى، ئۇ
يەردە رەناخاننىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. رەناخان قان-
داقتۇر بىر خىل ھارغىنلىق ھېس قىلىپ، سۈنئىي تاغ
تۈۋىدىكى چىمەنلىكتە ئولتۇرۇۋالغانىدى. شۇڭا ھاشىخان
يىراقتىكى ئۈزۈم بارىڭى ئاستىدا گۈللەر بىلەن ھەپىلىشى-
ۋاتقان باغۋەندىن سورىدى:

— تىلەك، ھوي تىلەك، خېنىمنى كۆردۈڭمۇ؟

— سۈنئىي تاغ تۈۋىدە ئولتۇرغان ئوخشايدۇ، بې-
رىپ ئىزدەپ بېقىڭ، — دېدى باغۋەن.

ھاشىخان سۈتنى كۆتۈرۈپ سۈنئىي تاغ تۈۋىگە
كەلدى. رەناخان چىمەنلىكتە روھى چۈشكۈن ھالدا ئول-

تۇراتتى. ھاشىخان سۈتنى رەناخانغا ئىككى قوللاپ تۇتاتتى. رەناخان سۈتنى ئىچىپ بولۇپ تۇرۇۋىدى، باغنىڭ سىرتىدىن ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ھاشىخان بوش پىيالىنى ئېلىپ ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

تىلەكنىڭ سول پۇتى ئاقساق ئىدى. ئۇ جىددەللەپ گۈل - گىياھلارنى قىرقىۋاتاتتى. ئۇ دۈپۈرلەشنى ئاڭلاپ، قولىدىكى ئەرسىلەرنى قويدى - دە، دىڭگوسلاپ بېرىپ باغنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى.

— ئېمەشقا ئىشىكنى تېز ئاچمايسەن؟ ئېيىمگە مۇنچە لايغەزەللىك قىلىسەن؟ — دېدى ئىشىك ئالدىدا كېلىشكەن چىلان تورۇقتىن چۈشكەن ئادەم قوپاللىق بىلەن.

تىلەك قورۇنۇپقىنا ئېگىلىپ سالام بەردى ۋە ئۇنىڭ قولىدىن ئاتنىڭ چۇلۇۋۇرىنى ئېلىپ، ئاتنى يېتىلەپ كىرىپ، باغدىكى تۈۋرۈككە باغلىدى. ھېلىقى ئادەم گۈس - گۈس دەسسەپ باغقا كىردى ۋە ئۈياق - بۇياققا قارىۋېتىپ تىلەكتىن سورىدى:

— خانقىز باغدىمۇ؟

— ھەئە، كۆلنىڭ غەربىدىكى سۇئىنىسى تاغ تۇۋىدە.

ھېلىقى ئادەم ئۈستىبېشىنى قېقىشتۇرۇپ، قامچىسىنى بەلبېغىغا قىستۇردى - دە، باغ ئىچىدىكى يول بىلەن ئەگىپ - ئايلىنىپ رەناخاننىڭ قېشىغا كەلدى.

— دادا، قايتىپ كەللىمۇ؟ — دېدى رەناخان.

— ھە، قايتىپ كەلدىم. بۇگۈن مىجەزىڭ قان-داقراق؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم ۋە رەناخاننىڭ چېچىنى سىلاپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى.

— خېلى تۈزۈلۈپ قالدىم، — دېدى رەناخان يېگە-نىڭ ئۈچىدىكى كەشتىلەنگەن گۈلنى ئويناپ تۇرۇپ.

— يۈر، مەن بىلەن بىللە ئۆيگە كىرىپ كەت، بۇ باغقا تولا چىقما، ئۈشۈتۈپ قويارسەن؟

رەناخان دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

مانا بۇ ئادەم قايىتباي. ئۇنىڭ قويۇق ۋە توم قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرى ئويناپ تۇراتتى. بۇ ئېگىز بوي ئادەمنىڭ يۈزىنى قاپقارا ساقال باسقان. ئۇنىڭ ئۈستىبېشىدىكى كىيىم - كېچەكلىرى سەل كونىراپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما بېشىدىكى قاما تۇماق ۋە بېلىدىكى چىرايلىق گۈل كەشتىلەنگەن شايى بەلباغ، بېلىگە قىستۇ-رۇۋالغان پىچاق، مىسۋاك، كۆزەينەك قاپچۇقى، ئاق لۆڭگە ۋە تارغاق خالتىسى قاتارلىقلارغا قاراپلا ئۇنىڭ بىر زەردار ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى.

مەريەمخان ئېرى بىلەن قىزىنى بوسۇغىدا ساقلاپ تۇرغانىدى. ئۇلار ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، قايىتباي بېلىدىكى قامچىنى ئېلىپ، كىشەك يېنىدىكى قوزۇققا ئېلىپ قويدى، شايى بەلبېغىنى يېشىپ تونىنى سېلىپ ھاش-خانغا بەردى. ئاندىن قول ياغلىق چىقىرىپ چاۋغايلىرىنى سۈرتتى.

مەريەمخان كۆرپە سېلىپ، بىر مامۇق ياستۇقنى

تاماغا تاقاپ قويدى. قايىتباي ئىرىنچەكلىك بىلەن رەناخاننى يېنىغا تارتىپ ئۆزى بىلەن تەڭ ئولتۇرغۇزدى.

— تاماق تەييارمۇ؟ — سورىدى قايىت كۆزەينەك تاقاۋېتىپ.

— مانا ھازىر، — دېدى مەريەمخان.

قايىت گويا ھەممە ئىشتىن نارازىدەك، ئىچىدە غودۇڭشىدى. ئىچ يانچۇقىدىن سوزۇنچاقراق بىر دەپتەرنى ئېلىپ، پۈتۈن زېھنى بىلەن ھەر كۈنلۈك قەرزگە بېرىلگەن پۇللارنىڭ ئۇسۇمىنى ھېسابلاشقا كىرىشىپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ كاللىسىدا ئەنە شۇ سان-سىپىرلاردىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى.

6. چاقىرىلمىغان مېھمان

كىشىگە ئاشكارىلىغىلى بولمايدىغان دەرد ـ ئەلەم ۋە ئىغىزدىن چىقىرىشمۇ قىيىن بولغان غەم ـ غۇسسە رەناخاننى چىرمىۋالغانىدى.

ئۇنىڭ كېسىلى بارغانچە ئىغىرلىشىۋاتاتتى. كېسەل سەۋەبىنى ھېچكىم بىلمەيتتى، ھېچكىممۇ ئۇنىڭ ھەسرەت، ئازابلىرىغا تەسەللىي ۋە ئاراملىق بېرەلمەيتتى.

رەناخانغا ئاز ـ تولا ئۈمىد ئاتا قىلالايدىغان بىردىنبىر نەرسە گۈللۈكنىڭ يەتتە چاقىرىملىق دەريا تەرىپىدىكى چىمەنلىك ئىدى، شۇنداقلا ئۇنى تامامەن ئۈمىدسىزلەندۈرىدىغىنىمۇ يەنىلا ئاشۇ چىمەنلىك ئىدى.

رەناخاننىڭ بىئارامسىزلىقى، تاۋسىزلىقى ۋە كۈن بويى ئەلەملىك خورسىنىشلىرى قايىتباي ئائىلىدىكى ھەممەيلەننى ــ خوجايىنلارنىمۇ، خىزمەتكارلارنىمۇ بىسەرەمجان قىلىۋەتكەنىدى. ھاشىمخاننىڭ تۆرقى تولىمۇ كۈلكىلىك ئايال ئىدى، ئۇنىڭ پاكار، سېمىز بوي ـ تۆرقى، ئەخمىقانە ھەرىكەتلىرى، قېلىن كالپۇكلىرى ئارىسىدىن چىققىدىغان، ھەرىنىڭ غوڭۇلدىشىغىلا ئوخشايدىغان ئاۋازى بۇرۇن رەناخاننى تېلىققۇدەك كۈلدۈرەتتى. يېقىندىن بۇيان ئۇنىڭ قىزدىق ـ قىزدىق قىلىقلىرىمۇ رەناخاننىڭ چىھرىدە كۈلكە پەيدا قىلالمىدى.

ئاسقاق باغۋەن تىلەكمۇ قىزىقچى ئادەم ئىدى. ئۇمۇ باغ ئىچىدە كۆپ قېتىم ئاسقاق پوتىنى سۆرەپ يۈرۈپ قىزىقچىلىق قىلىپمۇ ھېچقانداق نەتىجە ھاسىل قىلالمىدى.

بۈگۈن رەناخان خىيالغا چۆكۈپ كارىۋاتتا ياتاتتى. دەل ئانىسى مەريەمخان ئۇنى ئاتلا ئىچكىن، دەپ بەزلەۋاتقاندا، تۇساتتىنلا ئۆيگە بىر موماي كىرىپ كەلدى. يەتمىش ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى، چاچلىرى ئاقارغان بۇ موماي ئوڭ قولىدا ھاسىسىغا تايىنىپ، سول قولى بىلەن دۈمبىسىگە مۇشتلايتتى. ئۇ توختىماي يۆتىلەتتى. موماي ئادەمنىڭ ھۆ قىلغۇسى كەلگۈدەك سەت چىرايىغا خۇشامەت كۈلكىسى يۈگۈرتۈپ، دوڭغاسلاپ رەناخاننىڭ خالىسىگە كىردى.

رەناخان قولىدىكى قوشۇق بىلەن چىنىدىكى ئاتلىنى قوچۇپ ئولتۇراتتى. بەدبەشىرە جادۇگەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئاتلىنى بىر قوشۇقمۇ ئىچكۈسى كەلمىدى.

— ۋۇي چولپانخاچا، سىلىنى قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ — دېدى مەريەمخان.

— رەناگۈلنىڭ شامىلى بولمامدۇ. مەن خېنىم قىزنى ئاغرىپ قالدى، دەپ ئاڭلاپ، ئالايىتەن يوقلاپ كەلدىم، — دېدى موماي.

— رەھمەت سىلىگە، بىر دەم ئولتۇرسىلا ئەمىسە، — دېدى مەريەمخان.

موماي رەناخاننىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭ چاچلىرىنى سىيلىدى، پېشانىسىگە سويدى ۋە:

— ۋىيەي، خېلىلا تارتىلىپ قاپتۇ، راستتىنلا سەل تاۋى يوقكەن، — دېدى.

مومايىنىڭ چىرايى بەكمۇ سەت، قولى مۇزدەك ئىدى. رەناخان قورققاندەك قولىدىكى چىنىنى كارىۋات يېنىدىكى شىرەگە قويدى-دە، يېتىۋالدى.

— كۆڭلى بىر نەرسە تارتمايدۇ، — دېدى مەريەمخان.

— ۋاھ، نېمىدېگەن ئوخشىغان ئاتىلا، نېمىشقا ئىچمەيلا، خان؟ — دېدى چولپانخان. ئۇنىڭ تويماس كۆزلىرى خۇددى ئۆلۈكنىڭ يۇمۇلمىغان كۆزلىرىدەك، شىرە ئۈستىدىكى ئاتىلىغا تىكىلگەنىدى.

— چولپانخاچا، ئازراق ئىچىپ باقمىلا؟ — دېدى مەريەمخان ۋە ئاتىلا ئېلىپ كەل دېگەندەك، ھاشىمخانغا ئىشارە قىلدى.

— سىلەر ئەتكەن ئاتىلا بەكمۇ تەملىك، مەززىلىك، بىرنەچچە رەت ئىچكەنىدىم، تەمى ئاغزىمدىن زادىلا كەتمىدى، — جادۇگەر خوتۇن شۇنداق دېگىنىچە تۈزۈت قىلماستىنلا رەناخان قويۇپ قويغان ئاتىلىنى ئېلىپ، كالا سۇ ئىچكەندەكلا ئاچ قورسىقىغا تۆكۈۋەتتى.

رەناخانىنىڭ ھەم كۆڭلى ھەم ئاچچىقى كەلدى. بۇ راستتىنلا قىلىقى جادۇگەركەن، دەپ ئويلىدى.

چولپانخان ئەمدى ئۇزۇن تىلى بىلەن چىنىنى يالاۋاتاتتى. ھاشىمخان ئاشخانىدىن بىر چىنە ئاتىلا ئېلىپ كىرىپ چولپانخانغا تەڭلىدى.

— ۋىيەي، بولدى، بولدى، مەن بىر چىنە ئىچىۋەتتىم، بولدى، — دېدى چولپانخان. ئۇ ئاغزىدا شۇنداق

دېگىنى بىلەن ئاللىقاچان چىنىنى قولىغا ئېلىپ بولغانىدى. ئۇ ھاپىلا-شاپىلا ئاتلىنى ئىچىشكە باشلىدى، — پاھ، پاھ، نېمىدېگەن مەززىلىك، نېمىدېگەن ئوخشىغان ئاتىلا بۇ! ئادەمنىڭ ئىچكەنسېرى ئىچكۈسى كېلىدۇ، — ئۇ ئاشۇ بىر ئوتلىغانچە، چىنىنى قۇرۇقداپ قويدى.

ئۆيدىكى ئۈچەيلەن مەسخىرە نەزەرىدە ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى. چولپانخان سەل ئىنزا تارتقاندەك، چىنىنى ئىتتىكلا قويدى-دە، كەينى بۇراپ:

— قايىناتىخۇن كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — دېدى.

— شەھەرگە كىرىپ كېتىۋىدى، — دېدى مەريەمخان.

چولپانخان كۆزىنى سەل يۇمۇپ رەناخانغا قارىغاندىن كېيىن:

— خېنىم، راستىمنىلا تاۋىلىرى يوقكەن، مەن تومۇرلىرىنى تۇتۇپ باقايمۇ؟ — دېدى.

بۇ قېرى جادۇگەر دەللاللىق بىلەن جان باقاتتى، ئەتىدىن-كەچكىچە ۋاتىلداپلا يۈرەتتى. شۇڭا رەناخاننىڭ ئۇنىڭ بىلەن زادىلا خۇشى يوق ئىدى. بۈگۈن رەناخان ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر ئۈمىد باغلىغاندەك، ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلماي، بىر قولىنى ئۇنىڭغا سوزدى.

چولپانخان قاقشال دەرەخنىڭ قوۋزىقىدەك يىرىك، مۇزدەك سوغۇق قولى بىلەن رەناخاننىڭ بېلىقنىڭ قورسىقىدەك ئاق ۋە ماۋۇقتەك يۇمشاق قولىنى بىر پەس تۇتقاندىن كېيىن، بېشىنى يانتۇ قىلىپ، توساتتىنلا مەريەمخاندىن سىرلىق تۈردە سورىدى:

— خان قىز ئادەتتە قەيەردە كۆپرەك ئوينايدۇ؟

— باغنىڭ دەريا تەرىپىدىكى چىمەنلىكتە.

— ھە، بىلدىم، بىلدىم، — دېدى قېرى دەللە باش چايقاپ، — خان قىزغا جىن چاپلىشىۋاپتۇ.

— ۋييەي، نېمە دەيدىغانسىلا، — دېدى مەريەمخان دەرھاللا، — جىن چاپلىشىۋاپتۇ؟ بۇنىڭ بىرەر ئامالى بولارمۇ؟

— بار بولمامدىغان! ھەممىنى ماڭا قويۇپ بەرسىلە، ئەمدى خان قىز تېزلا ساقىيىدۇ، — دېدى قېرى دەللە كۆرەڭلىك بىلەن.

رەناخان بۇ قېرى جادۇگەر كۆڭلۈمدىكىنى بىلىۋالغانمىكىن، دەپ كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئۇخلىغان بولۇۋالدى. ئەمما ئۇنىڭ قۇلىقى چولپانخان بىلەن ئانىسىنىڭ سۆزلىرىدە ئىدى.

— ئىسرىقدان ئەپكەلسىلە، — دېدى قېرى جادۇگەر مەريەمخانغا.

ھاشىمخان ھىندىستاننىڭ ئوتى يېنىۋاتقان كىچىككىنە ئىسرىقداننى ئېلىپ كەلدى. قېرى جادۇگەر ئىسرىقداننى قولىغا ئېلىپ، رەناخاننىڭ بېشى ئۈستىدە ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ چۈشىنىپ بولماس سۆزلەر بىلەن كىملەرنىدۇر قارغايتتى. ئۇ مەريەمخاننىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىغاندىن كېيىن:

— تېزرەك بېرىپ، پېرىخون چاقىرىپ كېلەڭلار، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ رەناخاننىڭ ئىمانى مىڭ گەز ئۇچتى. قېرى جادۇگەرنىڭ يالغان - ياۋىداقلىرى ئۇنىڭ

غەزىپىنى قوزغىدى. شۇندىلا ئۇ جادۇگەرنىڭ بۇ ئۆيگە ئالدامچىلىق بىلەن بىرەر نەرسە ئۇندۇرگىلى كەلگەنلىكىنى بىلدى.

مەريەمخان بىلەن قىبرى جادۇگەر دۇئاغا قول كۆتۈردى. ھاشىخان رەناخاننىڭ كونا كۆڭلىكىدىن بىرنى ئەپكىلىپ قىبرى جادۇگەرگە بەردى.

دەل شۇ چاغدا، سىرتتىن ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلاندى. تىلەك ئاقساق پۇتىنى سۆرىگىنىچە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى ـ دە، ئايال خوجايىندىن سوراپمۇ تۇرماستىن، جادۇگەر خوتۇننىڭ گەجگىسىدىن قامالاپ تۇتۇپ سىرتقا سۆرەپ ماڭدى ۋە:

— كۆزدىن يوقال قىبرى دەللە؛ قايىت باي قايتىپ كەلدى، — دېدى.

قىبرى جادۇگەر ھېلىقى كۆڭلەكنى پۇرلاپلا قوينىغا تىقىپ، ئالاقزادە بولۇپ كۆزدىن يوقالدى.

7. پېرىخۇن

رەناخاننىڭ ئاچىسى ئايشەم قوغاندىكى بىر باي ئائىلىگە ياتلىق قىلىنغانىدى. ئۇ بۈگۈن سىڭلىسىنى ساقسىز بولۇپ قاپتۇ، دەپ ئاڭلاپ، ئۇنى يوقلاپ كەلگەنىدى.

قايىت باي ئايشەمگە ئادەتتىكىچە قارايتتى، رەناخاننى بولسا، خۇددى كۆز قارىچۇقىدەك قەدىرلەيتتى. ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى رەناخاننىڭ ساقسىزلىقى تۈپەيلىدىن پۇچۇلىنىپلا يۈردى. ئۇ رەناخاننىڭ نېمىشقا ساقسىز بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى قانداق ئېچىشنىمۇ بىلمەيتتى.

بىر كۈنى قايىتباي ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا تارقاتقان قەرز پۇللىرىنىڭ ئۆسۈمىنى ھېسابلاپ ئولتۇراتتى. مەريەمخان خېمىر يۇغۇرۇۋاتاتتى. ئايشەم ئانىسىنىڭ يېنىدا، ئۇنىڭ لەگمەن خېمىرى يۇغۇرۇشىغا قاراپ تۇراتتى. رەناخان ئۆينىڭ يەنە بىر بۇلۇڭ تەرىپىگە قويۇلغان ياسىداق كارىۋاتتا تۈگۈلۈپ ياتاتتى. ئۆي ئىچى مەسچىتتە ناماز ئوقۇلۇۋاتقان چاغدىكىدىنمۇ جىمجىت ئىدى، دەل شۇ چاغدا يىراقتىن پادىچى بالا چالغان نەينىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ يېقىملىق نەي ئاۋازى رەناخاننىڭ خامۇش كۆڭلىنى چېكىپ ئۆتتى. ئۇنىڭدا ئۆزگىچە بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى-دە، ئىختىيارسىزلا خورسىندى. قايىتباي بۇ

خورسىنىشنى ئاڭلاپ، ئىڭىكىنى ئىچىگە تارتىپ، كۆزەي-
نىكىنى سەل پەسلىتىپ رەناخانغا قارىدى. رەناخاننىڭ
جان تومۇرى ھەم پۈتۈن بايلىقى ئىدى. شۇڭا ئۇ دەر-
ھاللا ھېساباتلىرىنى يانچۇقىغا سېلىپ ئورنىدىن
تۇردى ـ دە، رەناخاننىڭ قېشىغا كەلدى:
ـــ قىزىم، تاۋۇڭ يوقمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئاستاغىنا.
رەناخان كۆزىنى ئاچتى، قويۇق كىرپىكلەر ئارىسىدا
غەمكىن قارىچۇقلار كۆرۈندى. رەناخان باش چايقاپ،
روھسىز ھالەتتە جىم بولدى.
ـــ مەن بۈگۈن شەھەرگە كىرىپ ساڭا ئازراق نەر-
سە ـ كېرەك ئەكېلىپ بېرەي، ـــ دېدى قايىتباي رەنا-
خانغا يېقىنلىشىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىيلاپ تۇرۇپ، ـــ مەن
ساڭا ئالتۇن بىلەزۈك، ئالتۇن ئۈزۈك، ئالتۇن قاداق
ئېلىپ بېرەي، قانداق، ياقتۇرامسەن؟
ـــ ياپىرىم، بۈگۈن كۈن قايسى تەرەپتىن چىققاندۇ، ـــ
دېدى مەريەمخان ئېرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ـــ قىزىم، خۇ-
شاللىق بىلەن ماقۇل دە.
رەناخان تولىمۇ خىجىل بولدى، ئەمما بەرىبىر باش
لىڭشىتتى، يۈزىدە تەبەسسۇم جىلۋىلەندى.
ئۇچەيلەن رەناخاننىڭ كۈلگىنىنى كۆرۈپ تولىمۇ
خۇشاللاندى. ئايشەم دادىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە،
ئەركىلەپ:
ـــ دادا، مېنىڭمۇ ھېچلا تاۋىم يوق، ماڭىمۇ ئالتۇن
جابدۇق ئېلىپ بېرىڭ! ـــ دېدى.
ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ ساددا، كۈلكىلىك ئىدى،

رەناخان قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.
قايىتباينىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ، تېخىمۇ كۈلكە بولسۇن ئۈچۈن ئايشەمگە:
— سېنىڭمۇ تاۋۇڭ يوقمۇ، قىزىم؟ ساڭا ئانالىق ئامراق، ئۇ ساڭا لەگمەن خېمىردە بىسلەزۈك قىلىپ بەرسۇن، مېنىڭ سەن بىلەن خۇشۇم يوق، مەن رەناخاننىلا ئېلىپ بېرىمەن، — دېدى.
ئۆي يەنە كۈلكىگە تولدى.
قايىتباي مانا شۇنداق شادلىق ئىلكىدە شەھەرگە ماڭماقچى بولدى. ئايشەم ئۇنىڭغا تونىنى كىيگۈزۈپ قويدى. قايىتباي قوزۇقتىكى قامچىسىنى، قاما تۇمىقىنى ئېلىپ قايرىلىپ:
— خاتىرجەم ئارام ئالغىن، مەن بايا دېگەنلىرىمنى ئەكېلەي، — دېدى رەناخانغا.
بىرنەچچە كۈنگىچە بۇ ئۆيدىن قوشنىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. ئۇلار پولۇ، مانتۇ، پەرمۇدە ... دېگەندەكلەر بىلەن داستىخان قىلىپ، رەناخاننى يوقلاپ تۇردى. قايىتبايمۇ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن مېھمان چاقىرىپ نەزىر قىلدى. مانا شۇ نەزىر كۈنى ئەزىز مېھمانلارنىڭ بىرى بولغان سالىبباينىڭ كۆزى رەناخاندىن نېرى بولمىدى، ئۇ پات-پاتلا قايىتباينىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلايتتى. شۇندىن ئېتىبارەن، رەناخاننىڭ غەم-غۇسسە، قايغۇ-ئەلىمى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى...
ئۆي ئىچى بىر پەسكە جىم بولدى. ئايشەم سىڭلىـ

سىنىڭ دەردىگە دەرمان بولماقچى بولغانىدەك، ئانىسىدىن سورىدى:

— سىڭلىمغا زادى نېمە بولدى؟ ئۇ پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ، مەسۇملۇقى، شوخلۇقى، خۇش چاقچاقلىقىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

مەريەمخان قىزىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ ئۆلۈشكۈن چولپانخانىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئايشەمگە سۆزلەپ بەردى. دەل شۇ چاغدا خېلىلا يىراقتىن قالايمىقان داپ ئاۋازى ئاڭلاندى. تىلەك دىڭگوسلاپ كىرىپ كەلدى-دە، مەريەمخانغا:

— ئۆلۈشكۈن چاقىرىپ قويغان پېرىخونلار كەلدى، — دېدى-دە، يەنە دىڭگوسلىغىنىچە دەرۋازىنى ئېچىش ئۈچۈن ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

ئاق يەكتەكلىك پېرىخون باشچىلىقىدىكى تۆت پېرىخون قارغىش ياغدۇرۇپ، ئىما-ئىشارەتلەر قىلىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىنلا ئۈچ داپچى داپ چېلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار خۇددى ئەسەبىيلەشكەن ئادەملەردەك، بىردە داپلىرىنى ئاسمانغا ئاتسا، بىردە يۇقىرى-تۆۋەن ئويناتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يېقىن-يىراقتىكى كىشىلەر توپ-توپ بولۇپ كېلىۋاتاتتى. پېرىخونلار ئاخىر رەناخانىنىڭ خانىسىگە كىرىپ، ئوڭ-تەتۈر چۆرگىلەپ ئۇسسۇل ئويناپ كەتتى. مەريەمخان بىلەن ھاشىمخان ئۇلارنى كۈتۈش ھەلەكچىلىكىدە ئىدى. يېقىن-يىراق نۇرغۇن قوشنىلار ئۆيگە كىرىپ، پېرى ئويناشنى

كۆرۈشكە تەكلىپ قىلىنىشىنى كۈتۈپ، ئىشىك تۈۋىدە تۇرىشاتتى.

رەناخان ئاچچىقىدا بوغۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئۆزىگە جىن چاپلاشمىغانلىقىنى بىلەتتى، كۆڭلىدە بولسا ئەقلىدىن ئاز-غان بۇ پېرىخونلارنى يۈزمىڭ تىللايتتى. ئۆي ۋاڭ - چۇڭغا تولدى. رەناخان ئەدىيال بىلەن باش - كۆزىنى چۈمكىۋالدى.

پېرىخونلار كاناپ تون كىيگەن، سەللە ئورىغان، ئۇزۇن ساقال قويغان، بېلىگە تارغاق، مىسۋاك، كۆزەي-نەك قاپلىرىنى ئاسقانىدى، دولىسىدا خۇرجۇن بار ئىدى. ئۇلار ئىما - ئىشارەتلەر قىلىپ جىننى قارغايتتى، قالاي-مىقان سەكرەپ - تاخلاپ، ھۇۋم سالاتتى. ئۇلار بىر پەس ئۇسسۇل ئوينىغاندىن كېيىن، مەريەمخان ئۇلارنى ئولتۇ-رۇشقا تەكلىپ قىلدى.

باغۋەن تىلەك ئۆي ئىچىدە ئىدى. ئۇ بىردىنلا ئىشىك سىرتىدىكى توپ ئىچىدە تۇرغان غۇنچە بوي، دوغىلاق، يوغان كۆزلۈك ئامىرىقىنى كۆرۈپ قالدى - دە، غىپپىدە سوغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر پەس مۇڭ-دىشىۋالماقچى بولدى. دەل شۇ چاغدا، پېرىخونلارنىڭ ئاقساقىلى ئۇنى كاپپىدە تۇتۇۋالدى ۋە ئۆينىڭ قاق ئوت-تۇرىسىغا تۇغ باغلاشقا بۇيرۇدى، ھاشىخانىدا كارىۋاتتا ياتقان رەناخاننى تۇغ تۈۋىگە ئەكېلىپ ئولتۇرغۇزۇڭ، دېدى. تۇغ باغلىنىپ، رەناخان چىڭ ئېسىلدۇرۇلغاندىن كېيىن، سىرتتىكىلەر ئۆيگە تەكلىپ قىلىندى. كىشىلەر تۇغ ئەتراپىنى چۆرىدەپ سىغدىلىپ ئولتۇرۇشتى. باغ-ۋەن تىلەك بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلدى، غىپپىدە ئام-

رىقىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى. پېرىخونلار تۇغ تۇۋىدە يۈكىنىپ ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ ئاقساقىلى يېنىدىن خەنجەرنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ يەرگە قادىدى، «ئەرۋاھ پېرە»، «مۇسۇلمان پېرە»، «ئۇممۇ زەبىيات پېرە»، «زىياندىش تەرسا پېرە» ۋە قىرىق بىر چىلتەنلەرنىڭ نامىنى بىشارەت كەلتۈرۈپ، جىن - ئالۋاستىلارنى قوغلاپ - ئۈركۈتۈپ، دۈرت، ئەپسۈن ئوقۇدى. ئاندىن خەنجەرنى قادالغان يەردىن سۇغۇرۇپ ئوڭ قولىدا تۇتۇپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ ھەمراھلىرىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ داپلىرىنى ئوينىتىشقا باشلىدى. تۆتەيلەن تۇغنى ئايلاندى. ئاقسا- قال خەنجەرنى ئۇياق - بۇياققا شىلتىپ بوغۇق ئاۋازدا قەسىدە باشلىدى:

ئەلھەمدۇلىللا - ئوقۇيمەن،
جىنغا تۇقۇم توقۇيمەن.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

جىن سەكرىسە سەكرىسۇن،
مەن سەكرىمەي ئوقۇيمەن.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

جىن پېرىما، جىن پېرىم،
قىچقارغاندا كەل پېرىم.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

ئۆلگۈلۈك كەلسە ئۆلمۇەر،
جەھەننەمگە كېتىۋەر.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

مەن ئۆلمەيمەن، ياشايمەن،
بىر ئۇخلىسام قوپمايمەن.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

تەكلىپ كەتمەس ئاماققا،
بەۋىرمەن قورساققا.
ماڭا كېرەك يېڭى تون،
كونىغا كۆز سالمايمەن.
ئالتۇن - كۈمۈش ئاررىقىم،
قەغەز پۇلنى ئالمايمەن.
سىلەردە بار پۇل - دۇنيا،
مەندە بارى بوز خالتا.
ياھۇ ئاللا ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

پىلدىرلاپ ئوينا،
چۆرگىلەپ ئوينا!
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

ۋەرۇە، ھۇ بۇ ھۇب، بەينەر ۋاھابى،
جەررى ئەببۇبى، شەرۇل ھەھبۇبى.
يائاللاھۇ، ياھۇ ئاللاھۇ،
ھەي - ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ...

ناخشىغىمۇ، چۇقان ـ سۈرەنگىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ قەسىدە توختىغاندىن كېيىن، پىرىخۇنلارنىڭ ئاقساقىلى بېلىدىكى قامچىسىنى سول قولىغا ئېلىپ، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارقىسىدىن تۇغنى چۆرىدەپ سانا سالغان پەدىدە سەكرەپ-تاخلاپ ئايلىنىشقا بۇيرۇدى. داپلارنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. داپچىلار داپلىرىنى بىردە باشلىرىدىن ئېگىزگە كۆتۈرۈپ، بىردە يەرگە تەگكۈدەك پەسلىتىپ جىددىي چالاتتى. كۆپچىلىك تەڭلا:

سەكرە ـ سەكرە جىن ـ شەيتان،
مەن سەنلەرنى قوغلايمەن.
سەن سەكرىسەڭ سەكرەۋەر،
مەن سەكرىمەي ئوينايمەن.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ.

دەپ بار ئاۋازى بىلەن توۋلىشاتتى.

پىرىخۇنلار ئاقساقىلى رەناخاننى تۇغنى چىڭ تۇتۇپ، كۈچەپ تارتىپ چۆرگىلەشكە بۇيرۇدى. رەناخان تۇغنى جان ئاچچىقىدا، گويا ئۇنى ئۈزۈپ تاشلايدىغاندەك جان-جەھلى بىلەن تارتاتتى. ھەر تارتقاندا ئۆگزە غاراسلاپ كېتەتتى. ئۆي ئىچى سۈرلۈك ئىدى.

ئەمدى قامچا ھەرىكەتكە كەلدى. بەزىدە ئۇ پەرىنى ياخشى ئوينىمىغانلارنىڭ باش ـ كۆزىگە تاراسلاپ تېگەتتى. باغۋەن تىلەك ئاقساق بولغاچ بىرنەچچە رەت قامچا يەۋالدى، بىراق غىڭ ـ پىڭ قىلمىدى. چۈنكى ئۇ ئامرى-

قىزنىڭ يېنىدا بولغاچقا خۇشال ئىدى، ئامرىقى ئۈچۈن قامچىنى كۆپرەك يېسىمۇ رازى ئىدى.

كىشىلەر توپى كەلسە ـ كەلمەس سەكرىشىۋاتقاندا، تۇغ تۈۋىگە يېقىلغان رەناخان جان ئاچچىقىدا يىرىلغۇ-دەك بولدى. توساتتىن ئىشىكتە بىرەيلەن كۆرۈندى، رەنا-خان ئۇنى توۋلاي دەپ تۇرۇۋىدى، پېرىخونلارنىڭ ئاق-ساقىلىنىڭ قامچىسى كېلىپ ئۇنىڭغا تارسىدە تەگدى. ئاقساقال ئۇنى كۆپچىلىككە قوشۇلۇپ تۇغنى ئايلىنىشقا بۇيرۇدى. بۇ كىشى قايتىماي ئىدى، بىراق ئۇنىڭدىمۇ نېمە ئامال؟ بۇنداق چاغدا ئۇ ۋارقىراپ ـ جارقىرىيالى-سۇنمۇ؟ ئامراق قىزىنىڭ ھاياتى بىلەن ئوينىشالىسۇنمۇ؟

ئاقىۋەت كىشىلەر پېرىخونىنىڭ پەرمانى بىلەن ئەسە-بىيلەرچە سەكرەش ـ تاخلاشتىن توختاپ، تۇغنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. ھەممەيلەن خۇددى كالىدەك پۇشۇلدايتتى، تەرگە چۆمۈلگەنىدى. پېرىخونلار يەنە بىردەم جىنلارغا قارغىش ياغدۇردى. ھاشىمخان مەريەمخاننىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن خېلىلا جىق گۈرۈچ ۋە كونا كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئېلىپ كەلدى ـ دە، پېرىخونلارنىڭ خۇرجۇنلىرىغا سېلىپ بەردى.

قايىت بۇ نەرسىلەرگە چەكچىيىپلا قاراپ قالدى، ئىچى ئېچىشىپ يىلاندەك تولغاندى: ئىست، ئىست، نەس باستى ـ دە، نەس باستى. يەنە شۇنچىلا مال ـ دۇن-يارىمدىن ئايرىلدىم...

8. شېرىن ئەسلىمە

كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان دەرد ئادەمنى ئىچدىن تۈگىتىۋېتىدۇ. ئادەم ئولتۇراي دەپ، خاتىرجەم ئولتۇرالمايدۇ، ئۇخلاي دېسە، ئۇخلىيالمايدۇ، يېگەن تاماقىنىڭمۇ تۈز تەمى بولمايدۇ، كۆڭلىدە تاغدىنمۇ ئېغىر تاش باردەك، غەم-قايغۇدىن قۇتۇلالمايدۇ.

سادىق بىرنەچچە كۈندىن بۇيان مانا شۇ ھالەتتە ئىدى. ئۇ ھەر كۈنى ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە، ئۆي ئۇنىڭغا قەپەستەك تۇيۇلاتتى-دە، بىئارام بولۇپ، دەرھاللا يەنە تالا-تۈزگە چىقىپ كېتەتتى. دادىسى، ئانىسىنىڭ سۆزلىرىمۇ بەزىدە ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى، بەزىدە ئۆيگە تاماققىمۇ كەلمەيتتى.

نامازشامدىن كېيىن، ئوغلىدىن خوپلا ئەنسىرەپ قالغان ئايىخان ئېرى سايىتاخۇنغا:

— ئوغلىمىز غەمكە چۆكۈپلا كېتىۋاتىدۇ، بەكلا مىسكىن ھالغا چۈشۈپ قالدى، — دېدى.

سايىتاخۇن قولىدىكى ئەسۋابلارنى قويۇپ يۆتەلدى، ئاندىن ئۇھ تارتىپ قويۇپ:

— ئوغلىمىز بالاغەتكە يەتتى، ئەمدى بىز ئاللانىڭ ئالدىدىكى قەرزىمىزنى ئادا قىلىپ، بېشىنى ئوڭلاپ قويساقمىكىن، — دېدى.

— مەنمۇ بۇرۇنلا شۇنداق خىيالغا كېلىۋىدىم.

— بىزنىڭ بار-يوقى شۇ بىرلا ئوغلىمىز بار.

— شۇنداق. ئوغلىمىزنىڭ كۆڭلى كىمنى تارتىدى-كىن؟ ئۇنىڭ كۆڭۈل بويى مىسكىن يۈرۈشىدە بىر گەپ بار، كۆڭلىگە بىرەر قىزنى پۈككەن بولسا كېرەك، — مەريەمخان ئېغىر خورسىنىپ سەل ئويلىنىۋالدى، — بىز يا ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلمىسەك.

دۇنيادا پەرزەنتكە ئاتا-ئانىدىن ئارتۇق كۆيۈنىدىغان ئۆزگە كىشى بولمايدۇ. ئاتا-ئانىنىڭ قەلبى پەرزەنتكە بولغان مېھرىبانلىق، شەپقەت، مۇھەببەت بىلەن تولغان. بولۇپمۇ پەرزەنتنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالغان چاغلاردا، ئاتا-ئانىنىڭ قەلبى خۇددى تۇز قۇيغاندەك ئېچىشىدۇ.

ئايخان بىلەن سايىتاخۇن سادىق ھەققىدە پاراڭلىشىۋاتقان، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان چاغدا سادىق قايتىپ كەلدى. ئۇنى كۆرۈپ ئىككىلەن ھەيران قالدى: ئۇ ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيتتى، ھاراق ئىچمەيتتى، ئەمما بۈگۈن ئۇ مەست ئىدى؛ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن مۇسەللەسنىڭ بۇسى كېلەتتى.

سادىق دەلدۈگۈنۈپ، ھىقىسقلىغىنىچە دادىسى، ئانىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇ دادىسى، ئانىسىنىڭ ئۆزىگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ قاراۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. ئايخان ئوغلىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ بەكمۇ ئازابلاندى. ئۇ ئوغلىنىڭ كەينىدىن كىرىپ، ئۇنىڭ يې-

كىلىرىنى سىيلىدى، كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۇيلىمىغاندا، سادىق ئانىسىغا قاراپ جىن چاپلىشىۋالغاندەك، تەلۋىلەرچە ھىجايدى.

— بالام، بۈگۈن نېمە بولدۇڭ؟ — سورىدى ئايخان.

— ھېچ ... ھېچنېمە، — سادىق يەنىلا ھىجىيىپ ئاتتى، ئۇ بىرنى كېكەردى، — ھېچنېمە... بولمىدىم.

— بۈگۈن ئۇنىڭغا جىن چاپلىشىۋاپتۇ، — سايىتاخۇننىڭ تاشقىرىقى ئۆيدىن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ ئەزەلدىن ئوغلىغا مۇنداق گەپ قىلىپ باقمىغانىدى. بۇ ئىش ئۇنىڭغا بەكلا ھار كەلگەن بولسا كېرەك، ئاۋازىدىن ئاچچىق چىقىپ تۇراتتى.

سادىقنىڭ كۆڭلىدە زادى نېمە ئىش بار؟

بۇ ئىشنىڭ ئېقىن سۇدەك ئۆتۈپ كەتكىنىگە خېلى كۈنلەر بولۇپ قالدى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، سادىق پاختەكلىككە باردى. ئۇ قايتىشىدا، يەنە چاقىرىملىق دەريانىڭ ياغاچ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ، پايناپ مەھەللىسىنىڭ دەريا قىرغىقىغا يېقىنلا يېرىدىكى گۈللۈك باغنىڭ يېنىغا كەلدى. بۇ چارباغنىڭ قايىتتىبايىنىڭ بېغى ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى، چىرايلىق ئۆي، كۆركەم نەقىشلەر ئىختىيارسىزلا ئۇنى مەپتۇن قىلدى، سادىق زوقمەنلىك بىلەن قاراپ قالدى. دەل شۇ چاغدا، باغنىڭ غەرب تەرىپىدىكى پاكار قورۇق تام ئۈستىدىن بىر رەڭلىك يىپەك رومال ئۇچۇپ كەلدى ـ دە، تام تۈۋىدىكى دەرەخكە ئىلىنىپ قالدى. سادىق يەنە بىر رەت بېشىنى كۆتۈرۈپ تام ئۈستىگە

قارىغاندا، گۈلدەك چىرايلىق، تولۇن ئايدەك نازىنىن بىر ساھىبجامالغا كۆزى چۈشتى. بۇ ساھىبجامال چۆرىسىگە گۈل كەشتىلەنگەن دۇردۇن كۆڭلەكلىك ئىدى. مەيىن شامالدا ئۇنىڭ قۇندۇزدەك قارا بوستان چاچلىرى خۇددى جۇلا پۆپۈكتەك يەلپۈنەتتى. ئۇ ئېگىلىپ، نازۇك، يۇم-ران قوللىرىنى سوزۇپ، دەرەخكە ئىلىنىپ قالغان يىپەك رومىلىنى ئالماقچى بولدى. بىراق ئارىلىق ئىككى چام-دامچە كېلەتتى، ئۇنىڭ قولى رومالغا يەتمىدى. ئەگەر ئۇ يەنە ئېگىلىدىغان بولسا، قورۇق تامنىڭ بۇ تەرىپىگە يىقىلىپ چۈشۈش خەۋپى بار ئىدى.

سادىق بۇ ھالنى كۆرۈپ، ھېلىقى دەرەخ تۈۋىگە يۈگۈرۈپ باردى-دە، رومالنى ئېلىپ، قوش قوللاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ ساھىبجامالغا سۇندى.

قورۇق تامنىڭ ئېچىدىكى كۆكتىن چۈشكەن ھۆر-لىققا ئوخشايدىغان ساھىبجامال نازلىنىپ تۇرۇپ قالدى. قولىنى تەڭلىيەلمىدى. دەل شۇ چاغدا ئىككىيلەننىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ، بىر-بىرىگە تىكىلدى.

تال-تال ئۇزۇن كىرپىكلەر ئارىسىدىكى جۇلا-لىنىپ تۇرغان بىر جۈپ ياقۇت، ئەگىم قارا قاش، كەچكى شەپەقتەك مەڭىز، گىلاستەك لەۋ، قاشتېشىدىن ياسالغان ھەيكەلگە ئوخشايدىغان قامەت سادىقنى مەپتۇن-مەھلىيا قىلىۋالدى. ئۇ خۇددى مەجنۇن سۈپەتتە ساھىبجامالنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە قېتىپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە شېرىن چۈشتەك باھار نەزمىسى جاراڭلايتتى.

ساھىبجامالمۇ ھودۇقۇپ نېمە قىلىشنى بىلەلمىدى.

ئارىدىن ئون بەش مىنۇتچە ۋاقىت ئۆتتى. ساھىبجامال ئارقىغا بۇرۇلۇپلا كۆزدىن غايىب بولدى. سادىق ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان قولىدىكى يىپەك رومالنى، ئۆزىنىڭ تىرىك ئادەملىكىنى ئۇنتۇپ، تۇرغان يېرىدە قاققان قوزۇقتەك تۇرىۋەردى. پەقەت بېشى ئۈستىدىن بىر قانچە سېرىق قۇشقاچ چىرىلداپ ئۇچۇپ ئۆتكەندىلا شېرىن چۈشىدىن چۆچۈپ ئويغاندى.

قىشلىق ئۇيقۇدىكى قۇرۇت-قوڭغۇزلار باھار گۈلدۈرمامىسىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ ئويغانغاندەك، سادىقمۇ ئاستا-ئاستا ئېسىگە كەلدى. بۇ يەردە مۇنداق تۇرغىنىمنى خەقلەر كۆرۈپ قالسا كۈلكىگە قالارمەن، دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە يەردىن بىر تاش ئېلىپ شېرىن خىيال نەزمىسىگە چۆمۈلگەن، باھار گۈلىگە ئوخشايدىغان يىپەك رومالغا ئوراپ باغقا ئېتىۋەتتى.

ئۇ گويا يۈرىكىنىمۇ يىپەك رومالغا ئوراپ باغقا ئېتىۋەتكەندەك، تام تۈۋىدە خېلىغىچە ئايلىنىپ، ئاندىن بۇ ئاقارتىلغان تام تۈۋىدىن گاڭگىرىغان ھالدا ئايرىلدى.

شۇندىن ئېتىبارەن، سادىقنىڭ قەلبىدە كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان يەككە ئاشىقلىق ناخشىسى باشلاندى.

باھار ئىلاھى ئۈزلۈكسىز ئۆسۈۋاتقان سۆيگۈ-مۇھەببەت مايسىسىنى سادىقنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇرىغا كۆچۈردى.

٩. بىچارە يېتىم قىز

تاجىخان ئاتا - ئانىسى يوق يېتىم قىز ئىدى. ئون سەككىز ياشلارغا كىرىپ قالغان بۇ قىز ئاچىسى ۋە قېيىن ئاكىسىنىڭ سايىسىدە كۈن كەچۈرەتتى. ئۇنىڭ بىر قورساق ئاكىسى داۋۇت قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى شامالباغدا ئورتاقچى دېھقان ئىدى. تاجىخانىنىڭ يەڭگىسى كۆكەرمە ۋە پىخسىق چوكان ئىدى. شۇڭا تاجىخانىنىڭ ئاكىسى ۋە يەڭگىسىنىڭ ئاز - تولا ياردىمىگە ئېرىشىشى بەسى مۇشكۈل، شۇنداقلا خام خىيال ئىدى.

تاجىخانىنىڭ ئاچىسى قەمبەرخان ئەركەكىزەرەك، ئاۋازى بوڭ - بوڭ، ھەرىكىتى قوپال، كۆزى ئالغايراق، ئاغزى يوغان، بۇرنى ياپىلاق، سېمىز، پاكار بوي چوكان ئىدى. ئۇ قىزلىقىدىلا ئەنە شۇنداق بولغانىكەن. ھەممە دېگەن بىر مۇتتەھەم لۈكچەككە ياتلىق بولغانىدى. بۇ ئەر - خوتۇنلار قىمارغا ۋە نەشە شورىسىغا تايىنىپ جان باقاتتى، ئۇلارنىڭ ئۆيى ھوشۇق ئوينايدىغان قىمارۋازلارنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرى، نەشىكەشلەرنىڭ چىلىملىرىدىن چىققان ئىس - تۈتەك بىلەن تولاتتى. تاجىخان مانا مۇشۇنداق ئائىلىدە ئېغىر - يېنىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ، ھېرىپ - چارچاپ يۈرۈپ، قورساق تويغۇزۇش تويمايدىغان ئىككى ۋاقلىق تامىقىنى تېپىپ يەيتتى.

ھامىدئۇچىغا چىققان ۋەھشىي، رەھىمسىز، قەمبەرخان ئۆتۈپ كەتكەن ئىچى زەھەر، خوتۇن بولۇپ، ئىككىسى تازىمۇ ئېلىشىپ-تېپىشقانلاردىن ئىدى. ئۇلار بىرەر ئىش كۆڭلىگە ياقماي قالسا، دەردىنى تاجىخاندىن ئالاتتى. بەزىدە ئۇلار قىماردا ئۇتتۇرۇۋەتسە، تاجىخاننى نەس باساتتى، ئاش-نان ئورنىغا قامچا، تېپىك، مۇشت، تەستەك يەيتتى. تاجىخاننىڭ كەچۈرۈۋاتقىنى ئادەمنىڭ كۈنى ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ ئاچىسى بىلەن قېيىن ئاكىسىنى جىندەك كۆرەتتى.

بىر كۈنى، يىراقتىن سۇ ئېلىپ كەلگۈچە ھېرىپ ھالى قالمىغان تاجىخان كەچلىك تاماقنى سەل كېچىكىپ تۇرۇپ قويۇۋىدى، ئاچىسى بىلەن قېيىن ئاكىسى تۇرۇپلا باش-كۆزىنى كۆك بىلەن يارىغا تۇشقۇزۇۋەتتى، ئۇنى ئاز دەپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. بىچارە تاجىخان دەرد-ئەلەم ئىچىدە ئاپاق خوجا مازىرىغا كەلدى-دە، بەختسىز سەرگۈزەشتىلىرىنى تۆكۈپ ھەدەپ تىلىدى. ئاندىن تاختا كۆۋرۈك بويىدىكى قەبرىستانلىقتا بېرىپ ئانىسىنىڭ قەبرىسىنى تاپتى، قەبرىگە باش قويۇپ ئۇزاققىچە يىغلىدى. ئۇ گويا ئانىسىنىڭ باقىي ئالەمدە، ئۆزىنىڭ پانىي ئالەمدىكىنى ئۇنتۇپ، خۇددى مېھرىبان ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا ياتقاندەك، دەرد-ئەلەم بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

— ئاھ، جان ئانا! ئەجەبمۇ مېنى مۇشۇ شەپقەتسىز ئالەمدە دەرد-ئەلەمگە قويۇپ كېتىپ قاپسەن، ئانا، سەن ئۇ دۇنياغا كېتىپ ئارام تاپتىڭ. مەن بۇ پانىي

ئالەمدىكى بارچە رىيازەت، دەرد ـ ئەلەمنى تازىمۇ تارتتىم، زادىلا ياشىغۇچىلىكىم قالمىدى. جان ئانا، جېنىم ئانا، ماڭا شەپقەت قىل، مېنىمۇ يېنىڭغا ئېلىپ كەت! مېنىڭ بۇ ئادەمنى يەيدىغان ئالەمنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق. جېنىم ئانا، قېشىڭغا بېرىپ يېتىۋالاي. مېنى باغرىڭغا ئال! ئاھ... جېنىم ئانا!...

باش ياز ئاخشىمىنىڭ شامىلى ئۇنىڭ پاخپىيىپ كەتكەن چاچلىرىنى ئۇچۇراتتى. ئەتراپتا ئىنس ـ جىن يوق، پەقەتلا ئۇنىڭ مۇڭلۇق ئىسەدەشلىرىلا ئاڭلىناتتى. ئالەم قارا قازان كۆمتۈرۈپ قويغاندەك قاپقاراڭغۇ، بىپايان ئاسمانمۇ گويا تاجىخاننىڭ ئىستىقبالىدەكلا قاپقارا. يىراقتا ــ چەكسىز چۆل ـ جەزىرە. تەرەپتە بىرنەچچە يۇلتۇز پىلدىرلىغاندەك قىلاتتى، بىراق ئۇ چاڭ ـ توزان ئارىسىدا خۇددى ئېزىتقۇ ئوتتەك ۋەھىمىلىك كۆرۈنەتتى.

يېرىم كېچە بولاي دېدى. تاجىخان قەبرە تۈۋىدىن خۇددى ئالۋاستىدەك ئۆرە بولدى. كېچە شامىلى ئۇنىڭ رومىلىنى ئۇچۇرتاتتى. ئۇنىڭ قاراڭغۇلۇقتا تىنىماي لەپىلداۋاتقان رومىلى ئىنس ـ جىنسىز بۇ قەبرىستانلىقتا تېخىمۇ ۋەھىمە قوشتى. تاجىخان ئاسمانغا قارىدى. ئۇ ئۆزىنى گويا سوغۇق قۇملۇقتىكى يېگانە تۇرنىدەك، تولىمۇ بىچارە، يېتىم ھېس قىلدى.

— ئاھ، خۇدا، مېنىڭ پاناھ جايىم قەيەردە؟!

ئۇ توختىماي خورسىناتتى. تۇساتتىنلا بىر جاي ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى ـ دە، ئېغىر قەدەملىرىنى سۆرەپ قىزىلدۆۋە بازىرىغا قاراپ ماڭدى.

تاجىخان بۆرۈن ئاچىسىنىڭ ئۆيىدە ئازار يېگەنلىرىدە سادىقلارنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ دەرد تۆكۈپ، كۆڭلىگە ئاراملىق تاپاتتى. سايىتاخۇن بىلەن ئايخان ئۇنىڭغا مېھرىبانلارچە تەسەللى بېرەتتى. بەزىدە تاجىخان ئۆيىدىن قوغلاپ چىقىرىلغاندا، ئايخان ئۇنى ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قوياتتى. شۇڭا تاجىخان بۈگۈنمۇ شۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىشتىن باشقا بارغۇدەك، باش تىققۇدەك جاي يوقلۇقىنى ئويلاپ، سادىقلارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدى-دە، ئىشىكنى ئاستا چەكتى.

— كىم؟ — ئۆي ئىچىدىن ئايخاننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مەن، ئايخان ئاچا، — دېدى تاجىخان ئىسەدەپ تۇرۇپ، — ماڭا رەھىم قىلىپ ئىشىكنى ئاچسىلا...

غىچچىدە قىلىپ ئىشىك ئېچىلدى. ئايخان بېشىنى چىقىرىپ، كىيىملىرى يىرتىلىپ تىتما تالاڭ بولۇپ كەتكەن، پۇتىغا خام پارچىلىرىنى ئورىۋالغان بىچارە قىزنى كۆرۈپ، ئىچى سىيرىلىپ كەتتى:

— ۋاي خۇدايىمەي، سەنمىدىڭ قىزىم؟ مۇنچىۋالا كېچىدە يەنە نېمە بولدى؟

— ئاچام يەنە قوغلاپ چىقاردى...

— قېنى ئۆيگە كىرگىن.

مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك يىغا ئاۋازى ئۆينى بىر ئالدى. جەينامازدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ تائەت-ئىبادەت قىلىۋاتقان سايىتاخۇنمۇ، ئىچكىرىكى ئۆيدە ياتقان سادىقمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ بىچارە تاجىخاننىڭ قېشىغا كەلدى،

ئۇنىڭ بىچارە ھالىتىگە قاراپ ئىچ ئاغرىتىپ، بىر-بىرىگە قاراپ باش چايقاپ، ئېغىر خورسىنىشتى.

ئايخان ھەش-پەش دېگۈچىلا پولۇ ئېتىپ تاجىخانغا يېگۈزدى، تاجىخان بۈگۈنكى كەچۈرمىشلىرىنى ئۇلارغا يىپىدىن-يىڭنىسىغىچە سۆزلەپ بەردى.

ئايخان بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە، بۇ بىچارە قىزنى ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويماقچى بولدى، ئەمما تاجىخان ئىسەدەپ يىغلاپ، بولدى، ئۇ ئۆيگە زادىلا قەدەم باسمايمەن، دەپ تۇرۇۋالدى.

— ئەمىسە بوپتۇ، — دېدى ئايخان، — بۈگۈن كېچە قونۇپ قال قىزىم، تاڭ ئاتقاندا بىر گەپ بولار.

10. مەسلىھەت

سايىتاخۇن ئاشۇ تىنىم تاپماس مۇزدۇزلۇق يىگىنىسى بىلەن ھەپىلىشىپ، ئۆمرىنىڭ يېرىمىنى جاپالىق ئىش بىلەن — ئۆتۈك تىكىش، ياماق ياماش بىلەن ئۆتكۆزدى. ئۆتكەن ھەر بىر ئاي، يىللارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۇنىڭ بىگىز، يىڭنىلىرىنىڭ ئۆچمەس ئىزلىرى قالدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ يالغۇز ئوغلى سادىق گۆدەك بالىلىق، شوخ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ نەۋقىرانلىققا يەتتى. ئۇمۇ، ئايخانىمۇ ئوغلىمىز جوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قالدى، ئۆي-ئوچاقلىق بولىدىغان قەرەلگە يەتتى، ئۇنىڭغا ئوبدان بىر ھەمراھ تېپىپ بەرسەك بويىنىمىزدىكى قەرزدىن ئادا-جۇدا بولاتتۇق، دەپ ئويلايتتى.

سادىق ھەقىقەتەنمۇ قاۋۇل يىگىت ئىدى، ئاغىنە-بۇرادەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلاتتى، سايىتاخۇن بىلەن ئايخانىنىڭ ئالدىدىمۇ ئۇنى قىلچە قۇسۇر تاپقىلى بولمايدىغان يىگىت، دەپ ماختايتتى ۋە ئەمدى ئۇنى ئۆيلەپ قويۇڭلار، دېيىشەتتى.

ھەتتا بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا، مەھەممەت ئاكىمۇ سادىقنىڭ يۈزىدىن يۈزىگە:

— ھەي، قاۋۇل يىگىت، ئەمدى توي قىل، خوتۇن ئال! مۇشۇ كېلىشكەن بەستىڭ، نۇرانە چىرايىڭنى

كۆتۈرۈپ يۈرۈۋېرىدىغان، يەنە خوتۇن ئالمايدىغان بول-
ساڭ، يۇرتىمىزنىڭ خان قىزلىرى سېنىڭ دەردىڭدە ۋەي-
ران بولۇپ كەتمىسۇن يەنە! — دېدى.

سادىقمۇ ئۆي-ئوچاقلىق بولىدىغان ۋاقتىنىڭ
كېلىپ قالغانلىقىنى بىلەتتى. ئەمما ئۇنىڭ ياخشى كۆر-
دىغان قىزى ئۆزىگىلا ئايان ئىدى. كىممۇ ئۇنىڭ كۆڭ-
لىدىكىنى بىلسۇن؟!

شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە، سايىتاخۇن ئۆتۈك تىكىۋا-
تاتتى، ئايخان يىپ موملاۋاتاتتى.

— ئوغلىمىز چوڭ بولۇپ قالدى، بىزنىڭمۇ ئاللا
ئالدىدا قەرزىمىزنى ئۆتەيدىغان ۋاقىت يەتتى، — دېدى
سايىتاخۇن.

— شۇنداق، مەنمۇ شۇنى ئويلايمەن، — دېدى
ئايخان.

— سىلىنىڭ قانداق خىياللىرى بار؟

— بىزنىڭ ئاشۇ تىغىدەك بىرلا ئوغلىمىز بار،
ئۇنىڭ بېشىنى بۇرۇنراق ئوڭشاپ قويساق، كۆڭلىمىز ئارا-
مغا چۈشەتتى.

— سۆزۈڭلىرىغۇ بەرھەق، ئەمما قايسى ئائىلىنىڭ
خېنىمى بىزگە كېلىن بولۇشقا باپ كېلەر؟ — دېدى
سايىتاخۇن ئىشتىن توختاپ، ئايخانمۇ يىپنى موملاشتىن
توختىدى.

— ئوغلىمىز بىرنەچچە كۈندىن بېرى شوكلەپلا
كەتتى. كۆڭلىگە پۈككەن بىرەرى بولسا كېرەك، ئەتى-

مالــىم، بىراق ئــۇ ئــۆزى ئىشقىز ئــاچمىسا، بىز نەدىن بىلىمىز.

— مەنمۇ ھازىرقى ياشلارنىڭ مۇھەببەت ئەركىنلىكى ھەققىدە سۆزلىشىپ يۈرگەنلىكىنى بىلىمەن. ئەمما ئوغـلىمىز ئەدەبلىك، قائىدە - يوسۇنلۇق يىگىت. ئۇ ھالـىمىزنى بىلىدۇ، ئاقماس خىيالدا بولماس.

— دېگەنلىرىڭىز توغرۇنلۇق. دېمەكچىمەنكى، ئۇنىڭ كـۆڭلىدىكى قىز بىرەر باي ئــائىلىنىڭ خېنىمـى بولۇپ قالسا، ئىگىز شاخقا ئېسىلىپ قالارمىزمىكىن.

— ئۇنداق بولماس، خوتۇن. سادىق باينىڭ ئىشـكىگە يولاشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىـكىنى بىلىـدۇ. يەنـىلا ئۆزىمىز باش قاتۇرۇپ، ئۇنىڭغا لايىق تاپساق، قانداق دەيسىلە؟

— سىلىچە كىمنىڭ قىزى لايىق كېلەر؟

— مېنىڭچە، تاجىخان ئوبدان لايىـق، يېتىم بولـسىمۇ، ئەقىل - ئۇرقى جايىدا، ئــادىمگـەرچىلىكى بار. بىز ئۇنى بالا قىلىۋالساق ئاللامۇ رازى بولىدۇ.

— دېگەنلىرىدە سۆز يوق، تاجىخان بەلەن قىز بالا. بىراق، ئاچىسى بىلەن قېيىن ئاكىسى شۇ...

— بىزگە قەمبەرخان بىلەن ھامىد كېلىن بولمايدۇ، تاجىخان كېلىن بولىدۇ، نېمىدىن قورقاتتۇق؟ — دېدى سايىتاخۇن ئەستايىدىللىق بىلەن، — سادىقلا خوپ كۆرسە، ئىش تامام، ۋەسسالام.

— ئوغلىمىزنىڭ رايىنى بىلىـپ باقساق، قـانداق دەيلا؟

— ئوغۇلنى بىز تاپقان، بىز بېقىپ چوڭ قىلغان، ئاتا - ئانىنىڭ سۆزى بەرھەق، پەرزەنتنىڭ ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلماقلىقى پەرز. ھالبۇكى، ئوغلىمىزمۇ تاجىخانغا بەك ئىچ ئاغرىتىدۇ. ئۇ ھەر قېتىم كۆڭلى ئازار يەپ بىزنىڭكىگە قېچىپ كەلگەندە، ئۇنىڭغا مېھىر-شەپقەت كۆرسىتىدۇ. مېنىڭچە... — سايىتاخۇن بىر پەس ئويلىنىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — سىلەر ئوخشىتىپ پولۇ ئېتىڭلار، بىز بىرەر ئەلچى تېپىپ قەمبەرخاننىڭ ئۆيىگە ئەۋەتىپ كۆرەيلى.

ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ئوغلىنىڭ توي ئىشى ئۈستىدە تازا قىزىق مەسلىھەتلىشىۋاتقاندا، مەھەممەت ئاكا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇلار سالام - سائەت قىلىشىپ بولغاندىن كېيىن، مەھەممەت ئاكا دوپپىسىنى سەل يانتۇ قىلىپ قويۇپ:

— يائاللا، نېمىدېگەن چىداملىق ئادەمسىلەر، قاراڭلار مۇشۇ چاغدىمۇ ئارام ئالماي ئىشلەپ كەتكىنىڭلارنى! — دېدى.

— قېنى، ئولتۇرسىلا، بۇگۈن ئۆزلىرىنى قايسى شامال ئۇچۇرۇپ كەلگەندۇ؟ — دېدى ئايخان تەكەللۇپ بىلەن.

— بۇ ئۆيدىكى پولۇنىڭ پۇرىقى ئۇچۇرۇپ كەلدى، — دېدى مەھەممەت ئاكا تىلىنىڭ تېگىگە ناسۋال سېلىۋېتىپ. ئۇ سايىتاخۇننىڭ قېشىغىراق كېلىپ زوڭزايدى.

— دەل ۋاقتىدا كەپسەن بۇرادەر، ساڭا رەھمەت. بىراق سەل ۋاقتى بار، تېخى پولۇ پىشمىدى. بىر پەس

پاراڭ قىلغىن، پولۇ دېگەن ھازىرلا تەييار بولىدۇ، — دېدى سايىتاخۇن ۋە بىر كوسىنى مەھەممەت ئاكىنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

— رەھمەت، رەھمەت. ئەمما مەن پولۇنى بىكارغا يېمەيمەن. مەن سىلەرگە بىر قىز بالىنى كېلىنلىككە سايە قىلىپ كەلدىم. قانداق پولۇڭلار بىكارغا كەتمەس؟

— نېمە، نېمە؟ — سايىتاخۇن ھەيرانلىق بىلەن مەھەممەت ئاكىغا تىكىلدى.

— سادىقجان كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— مەكتەپكە كېتىۋىدى.

— ئاللا ئۇنىڭ بەختىنى بەرسۇن. ئۇ قاۋۇل، سىلىق-سىپايە يىگىت بولدى. ئەمدى ئۇنى ئۆيلەپ قويۇڭلار، ئۇمۇ ئەر-خوتۇنلۇق تۇرمۇشنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرسۇن. كۆڭلۈڭلەرگە پۈتكەن بىرەر لايىق بارمۇ؟

— يوق، بىزمۇ مۇشۇ ئىش ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتقان.

مەھەممەت ئاكا دوپپىسىنى ئېلىپ يەرگە تاشلىدى ۋە سۆزلەپلا كەتتى.

— ناھايىتى بەلەن گەپ. مەن بۈگۈن نەشكەش ھامىدنىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ تاجىخانىنى ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇلار تاجىخانىنى ئېسىپ قويۇپ قامچا بىلەن ساۋىداۋېتىپتۇ. مەن ئاشۇ كۆكەرمە قەمبەرخانغا: «ھەي، ئۇ ئۆز سىڭلىڭ، بىر قورساقتىن تۇغۇلغان قېرىندىشىڭ تۇرسا نېمانچىلا قىينايسەن؟» دېسەم، «يامانىنىڭ ئاغ-

زىدىن ياخشى گەپ چىقماس» دېگەندەك، ئۇ قانجىق مېنى بىرمۇنچە تالاپ، «نېمە كارىڭ؟ قورسىقىڭغا ئاش-ناننى مەن بەرگەندىكىن باشقۇرالمامتىم؟» دەۋاتىدۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاچچىقىم تۇۋرۇدىن تۆتتى-دە، «بولدى، تاجىخاننى مەن ئۆز ھىماتىمغا ئالاي» دەپ تاجىخاننى ياندۇرۇپ ئەكەتتىم.

— راست دەيلا، بىچارە تاجىخانغا بەك ئوۋال بولدى، — دېدى ئايخان مەھەممەت ئاكىغا يېقىنراق كېلىپ، — بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا بىچارە قىز تۈن يېرىمىدا بىزنىڭ ئۆيگە قېچىپ كەپتىكەن، بىز تەسەللى بېرىپ، كۆڭلىنى ياساپ، ئەتىسى مەن ئاپىرىپ قويغانىدىم.

— شۇ گەپ ئەمەسمۇ. شۇڭا مەن تاجىخاننى سىلەرگە كېلىن قىلىپ بېرەي دەۋاتىمەن. سىلەرچە قانداق؟ — مەھەممەت ئاكا كۆرەڭلىك بىلەن دوپپىسىنى ئېلىپ، بېشىغا قىيسايتىپ كىيدى.

— بىزمۇ شۇنداقراق خىيالغا كېلىۋىدۇق، ئەمما سادىق رازى بولماسمىكىن، — دېدى سايىتاخۇن مەھەممەت ئاكىغا.

— ھا.. ھا... ھا! — مەھەممەت ئاكا دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ، بۇرۇتىنى تولغىدى، — سىلەر ئۇنىڭ دادىسى، ئانىسى، مەن بولسام سۆزمەن ئاكىسى، سادىقمۇ ئوبدان يىگىت، شۇنداق تۇرۇقلۇق ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ دەپ دىلىغۇل بولۇش نېمە ھاجەت؟! تاجىخان ئۆزىنى ياساپ-جابدۇپ، تويى كۈنى بىرلا

سۆيۈپ قويسا، سادىقنىڭ گۈلقەقەسى ئېچىلىپ، ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ قالىدۇ.

— ئەمىسە گەپ شۇنداق بولسۇن، بىز ئوخشىتىپ بىر پولۇ ئېتەيلى، سەن قەمبەرخاننىڭ قېشىغا بېرىپ كەلگىن، — دېدى سايىتاخۇن خۇشاللىق بىلەن.

— پولۇ مايلىق، گۆشى كۆپ بولسۇن، شۇندىلا ئەلچىنىڭ يۈزى يورۇق بولىدۇ، — دېدى مەھەممەت ئاكا كۈلۈپ. ئۇنىڭ ھەممە يېرى تەڭ ئويناپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق بىر ساخاۋەتلىك ئىشنى ئوڭۇشلۇق باشلاپ، يېتىم قىزنىڭ بەختىگە يول ئاچقانلىقىدىن، دەردمەننىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان بولالىغانلىقىدىن خۇشال ئىدى.

11. بوستان كېچىسى

مەھەممەت ئاكا قەمبەرخاننىڭكىگە قوش قوللاپ پولۇ ئاپارغاندىن كېيىن، تاجىخاننىمۇ ئاپىرىپ قويدى. ھامىد پۈتۈن يۇرتقا داڭقى كەتكەن مۇتتەھەم بولغاچقا، دۇرۇس ئادەملەرنىڭ بىرەرسىمۇ ئۇنىڭكىگە قەدەم باسمايتتى. مانا ئەمدى سايىتاخۇن پولۇ بىلەن ئەلچى ئەۋەتتى. شۇڭا ھامىدنىڭمۇ، قەمبەرخاننىڭمۇ كۆرۈكلىرى يېشىلىپ، گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى.

قەمبەرخان تاجىخاننى يۇيۇپ-تاراندۇردى. ئۆزىنىڭ كىيىم-كېچەك، توپلەي-پايپاقلىرىنى كىيگۈزدى، تاجىخان چىرايلىققىنا بىر قىزغا ئايلاندى. تۇنجى رەت ئاچىسى بىلەن قېيىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە قاراپ كۈلگىنىنى كۆرۈپ خۇش بولدى. ئۇنىڭ خۇشلۇقىنى باشقا ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇر قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

قەمبەرخان سىڭلىسىنىڭ ئىشىدىن شامالباغدىكى ئاكىسىنىمۇ خەۋەردار قىلدى. داۋۇتمۇ قەمبەرخاننىڭكىگە كەلدى، تاجىخانغا ئازراق پارچە-پۇرات پۇللارنى بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ خۇش قىلىۋەتتى.

بۇ خەۋەر كۆپ كىشىلەرنىڭ قۇلىقىغا يەتتى، پەقەت سادىق بىلەن تاجىخانلا بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز ئىدى. مېنى ئاپاق خوجا بىلەن مېھرىبان ئانامنىڭ روھى يۆلە-

گەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلايتتى تاجىخان. ئۇ ئەتراپتىكى ئۆزگىرىشنى ھەيران ئىدى، پات - پاتلا خۇشلۇقتىن يىغلىۋېتەتتى.

ھامىد بىلەن قەمبەرخاننىڭ خۇشلۇقى تاجىخاننىڭ ئوبدان پاناھ تاپقانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ تاجىخاندىن قۇتۇلغانلىقى، ئەمدى ئاش - نان يەيدىغان بىر ئېغىزنىڭ ئازايغانلىقىدىن ئىدى.

ئارىدىن يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. تاجىخان قىمارۋازلارنىڭ پاراڭلىرىدىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇ چۈشۈم بولسا كېرەك دەپ بۇ گەپكە ئىشەنمىدى. ئەمما ئايخاننىڭ ئۆزگە قىلغان ئانىلارچە مېھرىبانلىقى، سادىقنىڭ شەپقىتىنى ئەسكە ئېلىپ، سەل ئىشەنگەندەكمۇ بولدى. شۇنىڭ بىلەن شېرىن خىيالغا چۆمدى، ھاياتمۇ بۇرۇنقىدەك لەززەتسىز تۇيۇلمايدىغان، ھاياتنى قارغىمايدىغان بولدى.

ۋاقىت ناھايىتى تېز ئۆتۈۋاتاتتى. ھەش - پەش دېگۈچىلا قەمەرىيە كالىندارى بويىچە بەشىنچى ئايغا ئون بەش بولۇپ، تولۇن ئاي سەيلىسى يېتىپ كەلدى. بۇ كۈنى قىزىلدۈۋىلىكلەر — دېھقانلارمۇ، قول ھۈنەرۋەنلەرمۇ، تىجارەتچىلەرمۇ، ھەممىسى بازاردىن ئانچە يىراق بولمىغان بوستان دېگەن جايغا جەم بولۇپ تولۇن ئاي تاماشىسى قىلاتتى. بوستان دېگەن بۇ جاي دەريا بويىدىكى دۆڭلۈك بولۇپ، ئەتراپى بۈككىدە دەل - دەرەخلىك، ئوتتۇرىسى يۇمشاق قۇملۇق ئىدى. كۆزگۈم چۈشكەندىن كېيىن قىز - يىگىتلەر، چوڭ - كىچىكلەر

گەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلايتتى تاجىخان. ئۇ ئەتراپتىكى ئۆزگىرىشتىن ھەيران ئىدى، پات - پاتلا خۇشلۇقتىن يىغلىۋېتەتتى.

ھامىت بىلەن قەمبەرخاننىڭ خۇشلۇقى تاجىخاننىڭ ئوبدان پاناھ تاپقانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ تاجىخاندىن قۇتۇلغانلىقى، ئەمدى ئاش - نان يەيدىغان بىر ئېغىزنىڭ ئازايغانلىقىدىن ئىدى.

ئارىدىن يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. تاجىخان قىماۋازلارنىڭ پاراڭلىرىدىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇ چۈشۈم بولسا كېرەك دەپ بۇ گەپكە ئىشەنمىدى. ئەمما ئايخاننىڭ ئۆزىگە قىلغان ئانىلارچە مېھرىبانلىقى، سادىقنىڭ شەپقىتىنى ئەسكە ئېلىپ، سەل ئىشەنگەندەك بولدى. شۇنىڭ بىلەن شېرىن خىيالغا چۆمدى، ھاياتمۇ بۇرۇنقىدەك لەززەتسىز تۇيۇلمايدىغان، ھاياتنى قارغىمايدىغان بولدى.

ۋاقىت ناھايىتى تېز ئۆتۈۋاتاتتى. ھەش - پەش دېگۈچىلا قەمەرىيە كالىندارى بويىچە بەشىنچى ئايغا ئون بەش بولۇپ، تولۇن ئاي سەيلىسى يېتىپ كەلدى. بۇ كۈنى قىزىلدۆۋىلىكلەر — دېھقانلارمۇ، قول ھۈنەرۋەنلەرمۇ، تىجارەتچىلەرمۇ، ھەممىيلەن بازاردىن ئانچە يىراق بولمىغان بوستان دېگەن جايغا جەم بولۇپ تولۇن ئاي تاماشىسى قىلاتتى. بوستان دېگەن بۇ جاي دەريا بويىدىكى دۆڭلۈك بولۇپ، ئەتراپى بۈككىدە دەل - دەرەخلىك، ئوتتۇرىسى يۇمشاق قۇملۇق ئىدى. كۆكۈم چۈشكەندىن كېيىن قىز - يىگىتلەر، چوڭ - كىچىكلەر

سازـ پازلىرنى ئېلىپ، توپ ـ توپ بولۇپ بوستانغا كېلىپ، ئاسماندىكى نازنىن قىزدەك تولۇن ئايغا قاراپ ناخشا ـ قوشاق باشلىۋەتتى. خىلمۇ خىل چالغۇلارنىڭ دىلغا ئارام بەرگۈچى ئاۋازى بۇ كۆركەم زېمىننى چاڭ كەلتۈردى. راۋاب، دۇتار، داپلار خۇددى تۈمەن بۇلبۇل تەڭ سايرىغاندەك، بوستاننى جانلاندۇردى.

قىزلار، يىگىتلەر، بوۋايلار، مومايلار ئايرىم ـ ئايرىم توپ بولۇپ ئولتۇرىشاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يانپاش بولۇپ يېتىپ پاراڭلىشاتتى، بەزىلىرى يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتاتتى. بوستان تال ـ تال كۈمۈش نۇرغا چۆمۈلۈپ، جەننەتنىڭ ئۆزىگىلا ئايلانغانىدى.

سادىق، مەھەممەت ئاكا، رۇسۇللار مۇنداق سورۇنلارنىڭ سەركىلىرى ئىدى. ھەتتا بۈگۈن تاجىخانمۇ بۇ سورۇنغا كەلگەنىدى، ئۇ بىر توپ دېھقان ئاياللىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇراتتى.

ئايغا قاراپ ئىبادەت قىلىدىغان ۋاقىت يەتتى، ئاللانىڭ شەنىگە بېغىشلانغان ناخشا باشلاندى:

بۈيۈكسەن نەقەدەر ئاسمان،
بۈگۈن باغرىڭدا بىز شادمان.
تولۇن ئايغا قاراپ روقتا،
كۈلەرمىز شوخلىشىپ خەندان.
ئۇلۇغ ئاللا، ساڭا ئالقىش،
ياغار دىلدىن تۈمەن ـ چەندان.
ياراتتىڭ سەن قىلىپ شەپقەت،
ياشاشقا كەڭ، بەلەن ئىمكان.

بەردىڭ سەن يەنە بىزگە،
چاپان ــ تون ھەم ئىسسىق ئاش ــ نان.
ئىگەم ئاللا، ئۆزۈڭ بىرلا،
ئىلكىڭدە جىمى جاھان.

ھەرەج تارتساق جاپا، دەردتە،
ئۆزۈڭ بولدۇڭ پاناھ، غەمخان.
جاپا، غەمدىن خالاس ئەيلەپ،
بەردىڭ قۇت، قۇۋۋەت ــ دەرمان...

سازلار توختىماي سايرايتتى، كىشىلەر زوق ــ شوق بىلەن ناخشا ئېيتاتتى. بۇ ئاۋازلار شۇنچە لۇۋەن، جاراڭلىق ئىدى، بىر پەسلەپ، بىر ئۆرلەيتتى. ئارقىدىن ئىككىنچى ناخشا باشلاندى:

بىز تاڭدىكى قۇشلار كەبى ۋىچىرلىشىپ،
دەردىمىزنى بىر ئاللاغا قىلدۇق ئايان.
ئۇلۇغ ئاللا، شەپقەتلىرىڭ چەكسىز ئەجەب،
تۇل، يېتىمنىڭ باشپاناھى بولدۇڭ ھامان.

بۇ ناخشا تاجىخاننىڭ يۈرەك يارىلىرىغا تۇز سېپىپ، دەردلىرىنى قوزغىدى، ئۇ يوشۇرۇنچە كۆز يېشىنى قىلىۋالدى، شۇنداقلا ئاللانىڭ ئۆزىگە قىلىۋاتقان شەپقىتىگە چەكسىز ھەمدۇسانا ئەيلىدى.

قىزىق ئىش، تاجىخان كونا دەردلىرىنى ئەسكە

ئىلىپ مۇگلىنىۋاتقاندا، سادىق كۆپچىلىكنىڭ زورى بىلەن ئامالسىز ئورنىدىن تۇرۇپ، يېڭى بىر ناخشىنى باشلاپ ئېيتىشقا كىرىشتى:

كۆكتە ئۇزەر تولۇن ئاي،
ئەتراپ نۇرغا كۆمۈلدى.
ئانا يۇرتنىڭ قۇچىقى،
خۇشاللىققا چۆمۈلدى.
گۈل سەرخىلى رەناگۈل،
ئەجەب بەلەن ئېچىلدى.
خۇش پۇرىقى دىللارغا،
ئىپار كەبى چېچىلدى.
گۈلنى پۇراپ ياش يىگىت،
ئوي - خىيالغا چۆمدۈڭمۇ؟
سۆيگۈ - پىراق ئوتىدا،
كاۋاپ بولۇپ كۆيدۈڭمۇ؟
ئاشىق يىگىت غەم يېمە،
باققىن ئايغا، ئاسمانغا.
ئاللا ئىگەم يەتكۈزەر،
سېنى ئارزۇ - ئارمانغا...

سادىق كۆپچىلىك بىلەن بىللە بۇ ناخشىنى ئېيتتى، تەرەپ - تەرەپتىن «بارىكاللا! يارايسەن يىگىت» دېگەن سادا كۆتۈرۈلدى. بىراق ئۇنىڭ پۈتۈن ئوي - خىيالى «رەناگۈل» دە ئىدى، ئۇ گويا غەمكىن هالدا چۆش

كۆرۈۋاتقاندەك، رەناگۈل بىلەن كەڭ سامادا كېزەتتى.

قىزىقچى مەھەممەت ئاكا سادىقنىڭ كۆڭۈل سىرلى-
رىنى نەدىنمۇ بىلسۇن؟ ئۇ ھەدەپ سادىقنى ئۇسسۇل
ئويناشقا زورلايتتى. سادىق ئۇنىڭ تەكلىپىنى تەكەللۇپ
بىلەن رەت قىلدى- دە، رۇسۇلنىڭ يېنىغا كېلىپ
ئولتۇردى.

— نېمىشقا ئۇسسۇل ئوينىمايسەن؟ — سورىدى
رۇسۇل ئەجەب بىلەن.

— ئوينىغۇم يوق، — دېدى سادىق روھسىزلا.

— بىرنەچچە ئاي بولۇپ قالدى، كۆڭلۈڭدە بىر
دەرد بارغۇ دەيمەن؟

سادىق بېشىنى تۆۋەن قىلىپ جاۋاب بەرمىدى.

— مانا بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش، يا سەن زىيان
تارتىپ قالدىغان سودىگەر بولمىساڭ، يا كۆتۈرەلمەي-
دىغان ئائىلىۋى يۈكۈڭ بولمىسا، يەنە نېمىگە شۇنچە
غەمگە چۆكۈپ قالىسەن؟ — رۇسۇل ئەجەبلىنىش ئىچىدە
كوچىلاپ سورىدى.

— ھەي! ... — سادىق خورسىنىپ قويدى.

— سەن، سەن، — رۇسۇل ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى
سەزگەندەك سورىدى، — بىرەر قىزغا كۆيۈپ قالدىڭمۇ
نېمە؟

سادىق يەنىلا غىڭ- پىڭ قىلمىدى. رۇسۇل
قىزىلدۆۋە بازىرىدىكى قىزلارنىڭ ئىسمىنى بىر- بىر ئاتاپ
چىقتى. سادىق ھەممىسىگە باش چايقىدى. ئاخىر قايىن-
بايىنىڭ قىزى رەناخان تىلغا ئېلىنغاندا، ئۇ ئاستاغىنا

باش لىڭشىتتى. رۇسۇل ھاڭ ـ تاڭ قالدى.

ـــ ھەي جىنىم ئاغىنە، سەن بىلەن بىزدەكلەرنىڭ رەناخانىنى كاللىمىزغا يولاتمىغىنىمىز تۇزۇك. ئاڭلىشىمچە، قادىر ئۇنىڭغا پات ئارىدا ئەلچى قويغۇدەك، سەن تېخى بىلمەمسەن؟

سادىق شۇئان بېشىدىن بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ كەتتى، ئاندىن قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپلا قالدى. شۇ چاغدا مەسچىت پەشتىقىدىن خۇپتەنگە چىللانغان ئەزان ئاڭلاندى. بوستاندىكى تولۇن ئاي تاماشىسى قىلىۋاتقانلار يۈكۈنۈشۈپ، نامازغا تەييارلاندى. ئەتراپ تىمتاس بولۇپ قالدى.

12. مېھمان كەلدى

رەناخانلارنىڭ ئائىلىسىدىن دەرغەزەپ بىلەن تىللىغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

— ھۇ دەيۇزلەر، ئادەم ئەمەس، ھايۋانلار! — قايىتباي ئۆيگە كىرە-كىرمەيلا غودۇڭشۇپ، يەرنى تېپچەكلەپ قايناپ كەتتى، — مېنىڭ نېمە كارىم؟ ماڭا زادىلا يوقمايدىغان ئىش-تە! ھەي، بۇ غەلىتە جاھان ئىكەن، ئادەمنى شۇنداقمۇ بوزەك قىلغان بارمۇ؟! ھۆكۈمەت ماڭا غەللە-پاراق، يەر بېجى تاپشۇر، دەيدۇ، ئا بىر توپ ھارامتاماقلار بولسا، نېمە، نېمە، ھە، مەدەنىيەت-ئاقارتىش پۇلى بەر، دەيدۇ. ھۇ توخۇمى پالاقلار، نەگە ئاپارساڭ ئاپىرىش مۇنداق ئاقماس گېپىڭنى! ئاقارتىش، ئاقارتىش دەپ ۋارقىرىشىدۇ، مېنىڭ نېمە چاتىقىم ئۇ ئاقارتىش بىلەن!

ئۇ بىر پەس تىللىغاندىن كېيىن غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— تىلەك!

— لەببەي، بېگىم!

ئاقساق باغۋەن تىلەك كىرىپ كەلدى. قايىتباي ئۇنىڭغا ئەمدى يەنە ئاقارتىش توغرىسىدىكىلەر

12. مېھمان كەلدى

رەناخانلارنىڭ ئائىلىسىدىن دەرغەزەپ بىلەن تىللىغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

— ھۇ دەيۇزلەر، ئادەم ئەمەس، ھايۋانلار! — قايىتەباي ئۆيگە كىرە - كىرمەيلا غودۇڭشۇپ، يەرنى تېپچەكلەپ قايناپ كەتتى، — مېنىڭ نېمە كارىم؟ ماڭا زادىلا يۇقمايدىغان ئىش - تە! ھەي، بۇ غەلىتە جاھان ئىكەن، ئادەمنى شۇنداقمۇ بوزەك قىلغان بارمۇ؟! ھۆكۈمەت ماڭا غەللە - پاراق، يەر بېجى تاپشۇر، دەيدۇ، ئا بىر توپ ھارامتاماقلار بولسا، نېمە، نېمە، ھە، مەدەنىيەت - ئاقارتىش پۇلى بەر، دەيدۇ. ھۇ تۇخۇمى پالاقلار، نەگە ئاپارساڭ ئاپىرىش مۇنداق ئاقماس گېپىڭنى! ئاقارتىش، ئاقارتىش دەپ ۋارقىرىشىدۇ، مېنىڭ نېمە چاتىقىم ئۇ ئاقارتىش بىلەن!

ئۇ بىر پەس تىللىغاندىن كېيىن غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— تىلەك!

— لەببەي، بېگىم!

ئاقساق باغۋەن تىلەك كىرىپ كەلدى. قايىتباي ئۇنىڭغا ئەمدى يەنە ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىكىلەر

كېلىدىغان بولسا ھەرگىزمۇ ئىشىكتىن كىرگۈزمە، دەپ جېكىلىدى.

قايىتبايىنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرىدىن قورقۇپ كەتكەن مەريەمخان، ئايشەمخان، ھاشىمخانلار ئىچكەركى ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا تىقىلىشىپ تىترەپ تۇرۇشاتتى. پەقەت قايىتبايىنىڭ ئەتىۋار قىزى رەناخېنىملا گۈللۈكتىن يۈگۈرگىنىچە كىرىپ كەلدى.

— دادا، نېمىگە شۇنچە چېچىلىلا؟

— ھېچ ... ھېچنېمىگە، — قايىتباي قىزىنى كۆرۈپ، خۇددى پالىلداپ تۇرغان گۆھەرنى كۆرگەندەك، دەرھاللا كۈلدى.

— دېسىلە دادا، كىمنى تىللاۋاتىلا؟ — دېدى رەناخان دادىسىغا خۇددى پاقلاندەك يېپىشىپ ئەركىلەپ.

— ھەي، ئاشۇ ئۇيغۇر ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىكىلەرگە چېچىلىۋاتىمەن، قىزىم. ئۇلار ئەتىدىن كەچكىچە يىغىن، يىغىن دەپلا ئۆتىدۇ.

— ئۇلار يىغىن ئاچسا سىلىگە نېمە دەز كەتتى؟

— ئۇلار يىغىننى تۈرمىگە بېرىپ ئاچمىدۇ، پۇرمىگە بېرىپ ئاچمىدۇ، مېنىڭ پەرۋايىم پەلەك، بىراق ئۇلارنىڭ يىغىنى ئاخىر مېنىڭ ھەمىيىنىمغا تاقىلىپ قالدى ئەمەسمۇ.

— ھېچ چۈشەنمىدىم، دادا.

— ئۇلار مېنى شەھەردە توسۇۋېلىپ، پۇل ئىئانە قىلسىلا، دەپ تۇرۇۋالدى. مەن مۇشۇ ئۆمرۈمگىچە يىغىن-يىغىن دېگەننى، يىغىن ئېچىپ پۇل ئىئانە قىل، دېگەننى ئاڭلاپ باقمىغان. غەلىتە ئىش-تە، ھۇ ئەبلەخلەر.

ئۇلارنىڭ يىغىنى بىلەن مېنىڭ كارىم يوق، ئەمما ماڭا پۇل ئىئانە قىل، دەپ پۇلۇمنى ئېلىۋالسا بولامدۇ؟

— قانچە پۇل بەردىڭ؟

— ئۇلار بەش تەڭگەمنى ئالدى. بەش تەڭگە ئىككى مىكىيان كېلەتتى-دە! — دېدى قايىتباي بىر قولى بىلەن ھەمىيىنىنى سىيلاپ، بىر قولىنى چىقىرىپ ئىككى بارمىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئەلەم بىلەن.

— بەش تەڭگە؟ — دېدى رەناخان دادىسىغا ئەركىلەپ، — بەك ئاز بېرىپلا دادا، كۆپرەك بەرسىلە بولماسمىدى؟

— كىچىك بالىسەن-دە، قىزىم، بىلمەيسەن، داداڭنىڭ پۇللىرى قان-تەر بەدىلىگە كەلگەن، جۇمۇ.

— بەش تەڭگە ئاتىنىڭ بىر ۋاقلىق بوغۇزىمۇ كەلمەيدۇ.

— بولدى، مېنىڭ ئىشىم بار، — دېدى قايىتباي قىزىنىڭ گېپى بىلەن سەل خىجىل بولۇپ ۋە ھاشىخان بىلەن تىلەكنى چاقىرىپ تونىنى، ئۆتۈكىنى سالدۇردى، تومىقىنى ئېلىۋېتىپ، شاپاق دوپپىسىنى كىيگۈزدى، ئاندىن كارىۋاتقا ئولتۇرۇپ، ھېساب دەپتىرىنى ئالدى.

دەل شۇ چاغدا دەرۋازا قېقىلدى. قايىتباي چاقىنلىق بىلەن ھېساب دەپتىرىنى يانچۇقىغا سېلىپ، تىلەككە:

— ھەر كىم بولسا مېنى يوق دە — دېدى.

تىلەك ھايال بولمايلا دىڭگوسلاپ كىرىپ كەلدى-دە:

— سالىباي ئەۋەتكەن ئادەمكەن، — دېدى.

قايىتباي سالىباينىڭ ئەۋەتكەن ئادىمى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرھال كىيىملىرىنى ئالماشتۇردى-دە، ئۆيىدىكىلەرنى ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشقا بۇيرۇپ، ئۆزى دەرۋازىغا چىقتى.

كەلگەن مېھمان قىزىل ساقاللىق، ئەللىك ياشلاردىن ھالقىغان، ئالىپتە كېيىنگەن ئىدى. ئۇ مۇشۇ يۇرتنىڭ مەزىنى بولۇپ، يەرلىك بايلارنىڭ بىرى ئىدى. قايىتباي ئۇنى ئۆيگە باشلاپ، كىگىز ئۈستىگە توتقاشتەك گىلەم، گىلەم ئۈستىگە كۆرپە سالدۇرۇپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. خىزمەتكارلار چاي - پاي، مېۋە - چېۋە ئېلىپ كىرىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئىككىيلەن روبىرو ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى.

— بۇگۈن شەھەرگە كىرمىدىڭمۇ؟ — سورىدى مەزىن.

— كىرىپلا يېنىپ چىقتىم. ئۆيغۇر ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىكىلەر توسۇۋېلىپ، ئىمانە دەپ بىرنەچچە تەڭگەمنى ئېلىۋالدى، ئۇلارغا ئاچچىقىم كېلىپ، شەھەردە تۇرمايلا قايتىپ چىقتىم.

— ھەي، ئۇلار مۇشۇنداق قىلىۋەرسە چاتاق چىقماي قالمايدۇ. مەنمۇ بۈرۈن بۇنداق ئىشنى ئاڭلىمىغانىدىم.

— ئۇلارنىڭ قىلغانلىرى قاملاشمىغانلا ئىشلار، مۇشۇ كەمدە ئادەملەرنىڭ نىيىتى ئېلىشىپ كەتتى. ئاشۇ بىر توپ ئالۋاستىلار ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن

ئالەمنى مالەم قىلغىلى كەلگەنمىكىن، — دېدى قايىتتا-باي ھەربىدەك غودۇڭشۇپ.

— ھېلىقى يىلى ئىنقىلاب-پىنقىلاب قىلىمىز دەپ، نۇرغۇن ئادەم ئۆلدى. ئەمدىلىكتە كالتە چاپان كىيىپ، چاچ قويۇش ئەدەپ قالدى. ئەر ئەرگە، ئايال ئايالغا ئوخشىماي قالدى. خەقلەر قۇرئاننى تاشلاپ، پەنگە يېپىشتى، ئاللانىمۇ كۆزگە ئىلىشمىدى. بۇ كاپىرلار راستىتىنلا ئىسيان كۆتۈردى، — دېدى مەزىن بىلەرمەنلىك بىلەن.

— ھەي، ئۇلار ئاقىۋەت ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ.

— بولدىلا، ئۇلار ھەققىدە گەپ قىلىپ ئېغىزنى ئۇپراتمايلى، — دېدى مەزىن گەپنى يۆتكەپ، — رەناخېنىمنىڭ مىجەزى خېلى ئوبدان بولۇپ قالدىمۇ؟

— خۇداغا شۈكۈر، ئوبدان بولۇپ قالدى.

— رەنا خېنىم بويىغا يەتتى، ئەمدى سىلەرنىڭمۇ ئاللا ئالدىدىكى قەرزىڭلارنى ئادا قىلىدىغان ۋاقتىڭلار بولدى.

— بەرھەق، بەرھەق، — دېدى قايىتتاباي سىپايىلىق بىلەن.

— قىز چوڭ بولسا، ياتلىق بولىدۇ، ئوغۇل چوڭ بولسا، ئۆيلىنىدۇ، ئەمما، كۆڭۈلدىكىدەك قىز، كۆڭۈلدىكىدەك ئوغۇلنى تاپماق بەسى مۈشكۈل، — دېدى مەزىن چايدىن بىر ئوتلاپ، — بۈگۈن مەن رەناخېنىمنى سوراپ كەلدىم. سالىباي يۇرتىمىزدىكى چوڭ زەردار، ئۇنىڭ

ئالتۇن ـ ياقۇتلىرىنى غەلۋىر بىلەن ئۆلچەپمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، بۇ ئۆزلىرىگىمۇ ئايان. ئۇنىڭ قادىر دېگەن يالغۇز بىرلا ئوغلى بار. ئۇ ئەقىللىق، زېرەك، كېلىشكەن يىگىت ھەم سىلىق ـ سىپايە، ئەدەب ـ يوسۇنلۇق. سالى ـ باي ئوغلىنى كۆز قارىچۇقىدەك ئەتىۋارلايدۇ، ئۇ قەشقەردىكى تېپىلماس بەلەن يىگىت. ئۇمۇ چوڭ بولدى، سىلىنىڭ رەناخانىمۇ بويىغا يەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قادىر رەناخاننى بەكلا ياخشى كۆرىدىكەن. ئىككى ئائىلە بىر ـ بىرىڭلارغىمۇ تازا باپ. مەن ئوتتۇراڭلاردا كۆۋرۈك بولسام، ئىككى ئائىلە قۇدىلىشىپ قالساڭلار ساۋاب ئەمەسمۇ؟

قايىتباي زەردار سالىباينىڭ نامىنى ئاڭلاپ، خۇشلۇقىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. مەزىنىنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى زەمزەم ئىچكەندەك يايرىتى ـ ۋەتتى. ئۇ كۆڭلىدە بۇ ئىشقا يۈزمىڭ مەرتە رازى ئىدى، ئەمما قىزىم رازى بولماي قالارمىكىن، دەپ ئەنسىرەپ، رازىلىقىنى ئەگىتىپ بىلدۈرۈپ:

— بۇ بەك بەلەن ئىش ئىكەن. ئەمما مەن بالىنىڭ ئانىسى بىلەن سۆزلىشىپ بولۇپ، ئېنىقراق جاۋاب بېرەي، — دېدى.

— ئەلۋەتتە بۇ بىر ياخشى پۇرسەت، مەزلۇم بىلەن مەسلىھەت قىلغانلىرى تۈزۈك، — دېدى مەزىن ۋە خوشلىشىپ قايتتى. قايىتباي مەريەمخان بىلەن بۇ ئىش ئۈستىدە مەخپىي پاراڭ قىلىشتى.

ئەتىسى رەناخان گۈللۈكنى ئايلىنىپ يۈرەتتى، ھاشىخان مەزىنىنىڭ ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى تۇساتتىنلا دەپ سالدى. رەناخان بۇ گەپنى ئاڭلاپ خىيالغا چۆمدى: ئەلچىنى سادىقنىڭ دادىسى ئەۋەتكەنمىدۇ؟ ھاشىخان خاتا ئاڭلاپ سالىبايىنىڭ ئەلچىسى دەپ قالغان ئوخشايدۇ. سالىبايىنىڭ ئوغلى نەچچە خوتۇن ئالغان بىر نېمە، ئەلچى چوقۇم ئۇنىڭكىدىن كەلمىدى.

13. خۇشلۇق ئىچىدىكى خاپىلىق

پۈتۈن قىزىلدۆۋە بازىرىغا موزدوزنىڭ ئوغلى سادىق بىلەن قەمبەرخانىنىڭ سىڭلىسى تاجىخان توي قىلماقچى بوپتۇ، دېگەن خەۋەر كەڭ تارقالدى.

سايىتاخۇن بىلەن ئايخان مۇشۇ كۈنلەردە ئوغلىغا ئۇقتۇرماي بەكمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى. ئىككىسىلەن تەرەپ - تەرەپكە قاتراپ تويلۇق رەخت - پەخت ئېلىشاتتى، ئۇن، گۈرۈچ تەييارلايتتى، قولۇم - قوشنىلارنىڭ مۇبارەكلىرىنى قوبۇل قىلاتتى. ئۇلار ئۆيىنىمۇ قېقىشتۇرۇپ، تۈزەشتۈردى، كىيىم - كېچەكلەرنىمۇ ئايخان يۇيۇپ، دەزماللاپ، چىرايلىق قاتلىدى.

بۈگۈنمۇ سايىتاخۇن بازاردىن نۇرغۇن رەخت ئېلىپ كەلدى، ئۆي ئىچى ئالا - يېشىل بولۇپ كەتتى. بىرنەچچە قوشنا ئايالمۇ ياردەملەشكىلى كىردى. دەل شۇ چاغدا سادىق قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ پاي - پېتەك بولۇپ ئىشلەۋاتقانلىقى، ئۆينىڭ ئالىيېشىل رەختلەرگە تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق بىلەن ئىشىككە يۆلىنىپ تۇرۇپ، ئانىسىدىن تەئەججۇپتە سورىدى:

— ئانا، بۈگۈن بەكلا ئالدىراشقۇ؟

— ئەمدى كەلدىڭمۇ، ئوغلۇم، — دېدى ئايخان

رەخت ئۆلچەۋېتىپ، — بۈگۈن مەن شۇنداق ئالدىراش.

— زادى نېمە ئۈچۈن؟

— سورىمايلا قويسىلا، ئوغلۇم، — دېدى ئايخان يەنىلا كۈلۈپ، — سىرتتا بىر نەچچە داشقازان بار، ئۆيگە ئېلىپ كىرسىلە.

— ئانا، ئاۋۋال دېسىلە، بۇ زادى نېمە گەپ؟ — دېدى سادىق تېخىمۇ تەئەججۈپلىنىپ.

— ئوغلۇم نىمانچە گالۋاڭلىق قىلىدىغانىلا، ئەتە سىلىنىڭ خۇشلۇق كۈنلىرى، ئەمدى سىلىنى كۈتىدىغان ئاياللىرى بولىدۇ.

— ئانا، ئۇ كىم؟ — سادىق بىر ئاتلاپلا ئانىسىنىڭ قېشىغا باردى، — نېمىشقا ماڭا بۇرۇنراق دېمىدىلە؟

سادىق گاڭگىراپ، قاققان قوزۇقتەكلا تۇرۇپ قالدى: بەلكىم رەناخاندۇ؟ ئۇنىڭدىن باشقا كىم بولاتتى؟ بىراق، ئاۋادا رەناخاندىن باشقىسى بولۇپ قالسا، تۈگەشكىنىم شۇ.

ئۇ ياغاچتەك مىدىر-سىدىر قىلماي تۇراتتى، چىرايىدا تىت-تىتلىق ۋە بىئاراملىق ئەكس ئېتەتتى. شۇ چاغ بىر قوشنا موماي ئېغىز ئاچتى:

— ياش يىگىتلەر تويى قىلىدىغان كۈنلەردە ھۇشۇنداق تارتىنچاق بولۇپ قالىدۇ، نېچچىدە خۇش بولسىمۇ تېشىغا چىقارمايدۇ، — ئۇ سادىققا ئىشارە قىلدى، — يېنىمغا كەلسىلە سادىقجان بالام، مەن كېلىننىڭ كىملىكىنى دەپ بېرىپ، كۆڭۈللىرىنى بىر خۇش قىلىۋېتەي.

سادىق ئورنىدىن قىمىرلىمىدى. پەقەت نەزەرىنى ئاشۇ مومايغا ئاغدۇردى. موماي سۆزىنى داۋام قىلدى:

— كەلگۈسىدىكى مەھبۇبلىرىنىڭ كىملىكىنى تېپىپ باقسىلا قېنى؟ ئۇ سىلە ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان كىشى!

— چوڭ ئانا، — دېدى سادىق تىترەك ئاۋازدا، — مەن ئۇنىڭ كىملىكىنى بىلمەيمەن.

ئۇ شۇنداق دېگىنى بىلەن، كۆڭلىدە چوقۇم رەناخان، دەپ پەرەز قىلدى.

— سىلىنىڭ مەھبۇبلىرى ھامىدىنىڭ قېيىن سىڭلىسى، قەمبەرخاننىڭ سىڭلىسى تاجىخان بولىدۇ. قانداق، ياقتۇرامىلا؟ — دېدى موماي.

سادىقنىڭ قەلبى گويا بىر قاچا ئوغا ئىچۈۋالغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئۇ گەپ - سۆز قىلماستىن، نىشكىتىن ئېتىلىپلا سىرتقا چىقتى ۋە بىر قارا تانا تېپىپ ئۆيگە كىرىپ، تانىنى بوينىغا سالدى، ئىككى قولىنى جۈپلەپ، ئانىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى.

— ئانا، ئوغۇللىرىنى كەچۈرگەيلا، مەن ئۆيلەنمەيمەن، — دېدى يىغلاپ تۇرۇپ، — مەن بۇ ئالەمدىن بويتاق ئۆتۈشكە رازىمەنكى، زادىلا ئۆيلەنمەيمەن!

بۇ ئاللانىڭ ئالدىدا قەسەم بېرىش ئىدى. مۇنداق شەكىلدە قەسەم قىلىنغاندا، ھېچقانداق كىشى قەسەم قىلغۇچىنىڭ پىكرىگە قارشى تۇرالمايتتى، ئۇنى توسۇيالمايتتى. بولمىسا قادىر ئاللا ئاشۇ تولۇسقۇچىلارنىڭ بېشىغا بالا - قازا ياغدۇراتتى. ئايخان ئوغلىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقىمۇ ئىمكان

بولمىغاچقا، تىتىلداپ، بېشىنى تۇتقىنچە ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

— ئانا، مېنى زورلىمىسىلا، — دېدى سادىق يىغلاپ، — مېنى يەنە زورلىسىلا، مېنى باققان ئەجرىلىرىنى يەردە قويىمەن.

ئۆيدىكى ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى، ئۆيدە يىغا ئاۋازىدىن باشقا ئاۋاز يوق ئىدى. شۇچاغ سايىتاخۇن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ قوللىرىدا يېڭى ئۆيگە كېرەكلىك نۇرغۇن نەرسە بار ئىدى. ئۇ ئىشىكتىن كىرىپلا ئوغلى-نىڭ تىزلىنىپ ئولتۇرغىنىنى كۆردى-دە، چۆچۈپ، قولىدىكى ھەممە نەرسە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئوغلىنىڭ بوينىغا سېلىنغان قارا تانا ئۇنىڭغا بولغان ھەممە ئىشنى چۈشەندۈرۈپ تۇراتتى. ئۇ گەپ-سۆزمۇ قىلماس-تىن سىرتقا چىقىپ، مەھەممەت ئاكىنى تېپىپ كەلدى.

— سادىق، سادىقجان، تانىنى تېزدىن بوشات. بۇنداق قىلساڭ بولمايدۇ، ئۇكا. ئورنۇڭدىن تۇر، داداڭغا بىر قاراپ باققىنا! — مەھەممەت ئاكا سادىقنى كۆرۈپلا شۇنداق دېدى.

سادىق ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، بۇرۇلۇپ دادىسىغا قارىدى. سايىتاخۇننىڭ كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياش ئېقىۋاتاتتى. سادىق ئاتا-ئانىسىنى زىيادە ئازابقا قوي-غانىدى. ئۇ بوينىدىكى تانىنى بوشىتىپ، دادىسىنىڭ قې-شىغا كەلدى-دە، ئەلەم بىلەن ئۇنىڭ مۈرىسىگە ئېسىلدى.

— ئوغلۇم، — دېدى سايىتاخۇن تىترەك ئاۋازدا، — ئەتە توي بولىدىغان كۈن. سەن كىمنى ياقتۇرىسەن؟

كۆڭلۈڭدىكىنى دېگىن، مەن ئامالىنى قىلاي! بولمىسا، مەن
ئەتە جامائەتنىڭ ئالدىغا قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن، —
ئۇ سۆزلەۋېتىپ، ئوغلىنىڭ بېشىنى توختىماي سىلايتتى.
سادىق كۆڭلىدىكى گەپنى قىلىشقا جۈرئەت قىلال-
مىدى. دەل شۇ چاغدا رۇسۇل كەلدى. ئۇ ئەھۋالنى
ئۇققاندىن كېيىن، سايىتاخۇن بىلەن مەھەممەت ئاكىنى
سىرتقا باشلاپ چىقىپ، ئۇلارغا بىر نېمىلەرنى دېدى،
ئاندىن جۇر، ئايلىنىپ كىرەيلى، دەپ سادىقنى ئېلىپ
سىرتقا چىقىپ كەتتى.

رۇسۇل بىلەن سادىق خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كې-
يىن سايىتاخۇن ئۆيگە كىردى. ئۇ توختىماي ئۇيان - بۇ-
يان ماڭاتتى. ئارقىدىن مەھەممەت ئاكا ئۆيگە كىردى
ۋە:

— مېنىڭ ماڭغان يولۇم بىكارغا كەتتى - دە. ھەي،
ئاسماندىكى ئايغا بىزنىڭ قولىمىز قانداقمۇ يەتسۇن؟ —
دېدى.

— ئۇ زادى كىمنىڭ قىزىنى ياقتۇرىدىكەن؟ —
سورىدى ئايخان ئېرىنىڭ يېنىغا كېلىپ.

— قايسىبىر يېزىنىڭ قىزى رەنا خېنىمنى! — دېدى
مەھەممەت ئاكا.

ئۆي ئىچى جىمجىتلىققا چۆكتى. بايا كىشىلەرنىڭ
قولىدا يەلپۈلدىگەن ئالا - يېشىل رەختلەرمۇ گويا بىر نېمە-
لا قىممىتىنى يوقاتقاندەك، ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرى-
دا چېچىلىپ جىمىدە ياتاتتى.

14. سالى باينىڭ سوۋغىتى

يەتتە چاقىرىملىق دەريا بويىدىكى چارباغ ۋە ھەشەمەتلىك ئىمارەتنىڭ ئىچى-تېشى بۈگۈن بىلەكچىلا ئالدىراشچىلىقتا چۆمدى. باغۋەن قاق سەھەردىلا گۈل-گىياھلارنى قىرقىپ-تۈزەپ، باغ ئىچىنى گۈل قىلىۋەتتى. ئايال خىزمەتكار ھويلا-ئارامنى سۈپۈرۈپ، سۇ چېچىپ، ئۆيلەرنى تۈزەشتۈردى. ئايال خوجايىن بولسا ئاشخانىدا مېھمان كۈتۈش ئۈچۈن پولۇغا تەييارلىق قىلدى. رەناخانمۇ دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن تېخىمۇ چىرايلىق ياساندى. ئۇ ئاشخانىغا كىرىپ-چىقىپ، ئانىسىنىڭ ئىشلىرىغا ياردەملىشىۋاتاتتى.

قايىتباي بەكلا خۇشال ئىدى. ئۇ تاڭ ئاتار-ئاتمايلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ساقال-بۇرۇتلىرىنى تاراپ، كىيىملىرىنى ئالماشتۇردى، يېڭى بەلياغلىق باغلىدى. ئۇ بىردەم ئاشخانىغا، بىردەم مېھمانخانىغا كىرەتتى. خۇددى مۆكسىدەك چېپىپ يۈرۈپ، خىزمەتكارلارنى ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا بۇيرۇيتتى.

قوزى چۆش بولاي دېگەندە يىراقتىن ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاقساق باغۋەن قولىدىكى قايچا-پايچىلىرىنى قويۇپ، ئاقساقلىغىنىچە دەرۋازىغا چىقىپ قاراپ باقتى-دە، دەرھاللا قايتىپ مېھمانخانىغا كىرىپ:

— كەلدى، مېھمانلار كەلدى، يەتتە-سەككىزدەك ئادەم، — دېدى خوجايىنغا.

پېخسىقلىقتا داڭق چىقارغان قايىتبايمۇ دەرھاللا چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، باغۋەنىنىڭ ئارقىسىدىن دەر-ۋازىغا چىقتى.

كەلگەن مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ياشانغانلار بولۇپ، بەزىلىرى قاما تۇماق، بەزىلىرى دوپپا كىيگەن، بەزىلە-رى سەللە ئورىغانىدى، بەزىلىرى ئاپئاق چاڭگا ساقال-لىق، بەزىلىرى ئۆچكىنىدەك شالاڭ ساقاللىق ئىدى. ھەممىسى ئېسىل كىيىنىشكەنىدى. ئۇلار دەرۋازا ئالدىدا ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، قايىتباي بىلەن سالام-سائەت قىلىشقاندىن كېيىن ئاتلىرىنى يېتىلەپ ھويلىغا كىردى. تىلەك ئۇلارنىڭ قوللىرىدىن ئاتلارنىڭ چۇلۋۇرىنى ئېلىپ، ئوقۇر تۈۋرۈكلىرىگە باغلىدى. مېھمانلار ئۇنىڭغا ئات-لاردىكى يۈك-تاقلارنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇدى.

مېھمانلار قايىتباينىڭ باشلىشىدا مېھمانخانىغا كىرىپ، ئىشىك تۈۋىدە كەشلىرىنى سېلىپ، تاۋار كۆرپە ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇشتى. تىلەك يۈك-تاقلارنىمۇ ئەكىرىپ قويدى. مېھمان ۋە ساھىبخان دۇئادىن كېيىن پاراڭغا چۈشتى.

رەناخان — بۇ سەبىي، ئاق كۆڭۈل قىز بۈگۈن زادى نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇ ئاشخانىدىن چىقىپ مېھمانخانىنىڭ دېرىزىسى تۈۋىگە كەلدى-دە، ئىچكىرىگە قارىدى. ئۇ ئالىپتە كىشىدىكەن مېھمانلارنىڭ يېنىدىكى بوغان بوغچىلارنى، ئاغزى سەل ئېچىلىپ

قالغان بىر بوغجۇمىدىن چىقىپ تۇرغان ئايالچە قىزىل ئۆتۈكنى كۆردى. ئۇ دادام بۈگۈن نېمە سودا قىلىۋاتقاندۇ، تۇرلۇك ماللار سودىسى قىلىۋاتامدىغاندۇ، دەپ ئەجەبلەندى ـ دە، خۇددى ئۇچقان قۇشتەكلا ئاشخانىغا كىرىپ، كۆرگەنلىرىنى ئانىسىغا سۆزلەپ بەردى.

مەريەمخان بۈگۈنكى ئىشنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى بىلسىمۇ، ئەمما ئېرىنىڭ غەلىتە مىجەزى، كاجلىقى ۋە ھەر قانداق ئىشتا ئۆزى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كەتمەيدىغانلىقى ئايان بولغاچقا، تازا كېسىپ بىر نېمە دېيەلمىدى.

مەريەمخان قىزىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، مېھمانخانىنىڭ ئارقا ئىشىكىگە بېرىپ، ئىچكىرىگە قاراپلا، مېھمانلارنىڭ قىزىنىڭ ئىشى ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى چەزمىلەشتۈردى. ئەمما ئۇ قىزىغا راست گەپنى قىلماي، ھېچ ئۇقالمىدىم، دەپ قويدى.

ھاشىمخان مېھمانخانىغا ھېلى چاي ـ پاي، ھېلى مېۋە ـ چېۋە ئېلىپ كىرەتتى، بەزىدە خوجايىن بىلەن مېھمانلارنىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى ئاڭلاپمۇ قالاتتى. ئۇ مېھمانخانىغا ئۆرۈك كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلگەندە، ئۆچكە ساقاللىق مويسىپىت مېھمان سۆزلەۋاتاتتى:

ـ سالى باي تولىمۇ خۇشال، رەنا خېنىمنى يۆتكەيدىغان كۈنى داڭلىق سازەندىلەر، ئۇسسۇلچىلارنى چاقىرىپ تويىنى قىزىتىپ ئوت چىقىرىۋەتمەكچى، تېخى ئوغلاق تارتىشىشمۇ ئۆتكۈزمەكچى.

ھاشىمخان ھەر قېتىم بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا

ئاشخانىغا يۈگۈرۈپ كىرىپ، مەريەمخانىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ دەپ بېرەتتى. بۇنىڭ بىلەن رەناخانىنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشاتتى.

ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي مېھمانلار گۈللۈكتە ئولتۇرۇپ چۈشلۈك تاماق يېيىشتى. ئاندىن يەنە مېھمانخانىغا قايتىپ، تاغارلاردىكى نەرسە - كېرەكلەرنى ئوتتۇرىغا چىقاردى، قىممەت باھالىق تاۋار - دۇردۇن، ئەتلەس - شايى، كىمخاب - دۇخاۋا، گىجىم رومال، ئۆتۈك - مەسە، ئالتۇن زىرە، بىلەزۈك دېگەندەك نەرسىلەر ئوتتۇرىغا دۆۋىلەندى. قايىت بىلەن ھېلىقى ئۆچكە ساقاللىق مويسىپىت قوللىرىغا چوت ئېلىپ ھېسابلاشتى. شۇندىلا مېھمانلار خوشلىشىپ ئۆيدىن چىقىشتى.

مېھمانلار ئۆيدىن چىقىۋاتقاندا، رەناخان ئاشخانىنىڭ دېرىزىسى تۈۋىدە تۇرۇپ، مېھمانلارنىڭ قاتارىدىكى ھېلىقى بىر كۈنى كەلگەن مەزىننى كۆرۈپ قالدى. ئۇ سالىبايىنىڭ ۋەكىلى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مەريەمخان بىلەن ھاشىخانىنىڭ كۇسۇلداشلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ ئويلىدى - دە، بۇگۈنكى پاتپاراقچىلىقنىڭ زادى نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ قالدى.

قايىتباي مېھمانلارنى ئۇزىتىپ بولۇپ مېھمانخانىغا قايتىپ كىرىپ مەريەمخاننى چاقىردى - دە، تويلۇق ماللارنى بىر - بىرلەپ رەتلەپ ساندۇققا سېلىشقا بۇيرۇدى. رەناخان گۈللۈككە چىقىپ، باغۋەن تىلەكتىن سورىدى.

— بۈگۈنكى مېھمانلار نەدىن كەلگەن، ئۇلارنى سالىپاي ئەۋەتكەنمۇ؟

— شۇنداق، ئۇلار ئۆزلىرى شۇنداق دېيىشتى.

— نېمە ئۈچۈن كەپتۇ؟— رەناخان كوچىلاپ سورىدى.

— مەن ... مەن ... مەن بىلمەيمەن، — دېدى تىلەك دۇدۇقلاپ.

رەناخان چۈشەندى، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى سىرى، خېلى ۋاقىتلاردىن بۇيانقى شېرىن خىيالى، ئۇنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تىترىتىپ كېلىۋاتقان ئارزۇ - ئۈمىدلەر بۈگۈن كۆپۈككە ئايلانغانىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى چەكسىز مىسكىنلىككە چۆمۈلدى، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى، بەختى ۋەيران بولغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ دەرد - ئەلەمنى زادىلا بېسىۋالالمىدى، باغدىكى دەل - دەرەخلىكنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىگە بېرىپ، بۇرۇنقى شېرىن ئۇچرىشىشنى ئەسكە ئېلىپ، ئەلەم بىلەن يىغلىۋەتتى. شۇندىن باشلاپ، ئۇ يەنە يېتىپ قالدى.

15. ئىككى چېكىم نەشە

هاياتمۇ خۇددى بوران - چاپقۇنغا ئوخشايدۇ. ھېلىلا بوران چىقسا، ھېلىلا كۈن ئېچىلىدۇ، ھازىرلا كۈن ئوچۇق بولسا، يەنە بىردەمدىلا ھاۋا تۇتۇلۇپ بورانمۇ چىقىپ كېتىدۇ. تاجىخان بىر مەزگىل شېرىن خىيال بۆشۈكىدە ئەللەيلەنگەنىدى، سادىقنىڭ ئۆزى بىلەن توي قىلىشىنى خالىمايدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى خۇددى دەريانىڭ قايتىمىغا چۈشكەن تاشتەك غايىپ بولدى. تاجىخانىنىڭ پۇچۇلانغان، پارە - پارە بولغان كۆڭلىنى ھەسرەت كۈيى چىرمىۋالدى. ھامىد ۋە قەمبەرخان چىرايىغا ئارتىۋالغان ۋاقىتلىق تەبەسسۇم چۈمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلىدى، ئۇنى يەنە بۇرۇنقىدەكلا ئۇرۇپ - تىللايدىغان، يۈرىكىنى ئېزىدىغان بولدى.

تاجىخان بۇ خورلۇق، دەرد - ئەلەملەرگە زادىلا چىدىيالمىدى. بۈگۈن ئۇ يەنە قاتتىق تاياق يېدى، ئايخانىنىڭ قېشىغا بېرىپ يىغلاپ تۇرۇپ يۈرەك ئەلىمىنى تۆكتى، مېنى قاشلىرىدا ئەپقالسىلا، قۇللىرى بولاي، دەپ يالۋۇردى. لېكىن بۇ زادىلا مۇمكىن بولمايدىغان، شەرىئەتكە سىغمايدىغان ئىش ئىدى. ئايخان ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، كۆڭلىنى ياساپ، قايتىپ كېتىڭ، دەپ

نەسىھەت قىلدى. تاجىخان نائىلاج قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ باشقا ئىلاجى يوق ئىدى. ئۇ ئۆزى ياتىدىغان ئۆيگە كىرىپ ئىسەدەپ يىغلاپ كەتتى.

بىردىنلا ھويلىدىن پاراڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ ئاچىسى يەنە بىرەيلەن بىلەن قىزغىن سۆزلىشىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ پارىڭى تاجىخانغا ئېنىق ئاڭلاندى.

— يېقىندىن بۇيان كەلمەيدىغانلا بولۇپ كەتتىڭىزغۇ؟ — بۇ قەمبەرخاننىڭ ئاۋازى ئىدى.

— پايناپتا خەقلەرنىڭ بىر بېشىنى ئىككى قىلىش بىلەن ئاۋارە بولۇپ قالدىم، — چىلىمنىڭ كۇرۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، — ئاڭلىسام سىڭىللىرى بىلەن سادىقنىڭ توي ئىشى بۇزۇلۇپتىمىش؟

— شۇنداق بولدى، سايىت دېگەن قېرى ئەبلەخ بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى توي ئىشىنى ئۇششاق باللارنىڭ ئويۇنىدەك بۇزۇۋەتتى. بۇ ئادەمنىڭ جېنىنى چىقىرىدىغان ئىش ئەمەسمۇ؟ — دېدى قەمبەرخان غەزەپ بىلەن.

تاجىخان ئاچىسىنىڭ كىم بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيتتى. ئۇ ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ، ئىشىك يوچۇقىدىن قارىدى. ئۇ ھويلىدىكى كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ چىلىم چېكىۋاتقان چولپانخاننى كۆردى. بۇ دەللە پات-پاتلا بۇ ئۆيگە قىمارۋازلارغا قەرز پۇل بەرگىلى كېلەتتى.

— سىڭىللىرى بىر ئوبدانلا قىز بالا تۇرسا، سادىق نېمە دەپ ئۇنىمايتۇ؟ — دەپ سورىدى چولپانخان.

— باشقىلاردىن ئاڭلىسام، — دېدى قەمبەرخان، — سادىق قايىت-باينىڭ قىزى رەناخاننى ياخشى كۆرەرمىش. قارىسىلا، بۇ بىر ئەخمەقلىك ئەمەسمۇ؟ — قەمبەرخاننىڭ يۈرىكى كۆرەلمەسلىك ئوتىدا پۇچىلانغاندەك، ئاۋازى تىترەپ كەتتى.

— مەنمۇ شۇنداقراق مىش-مىش گەپنى ئاڭلىدىم، مېنىڭچە بۇ ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلىغانلىق!

— شۇنداق دېسىلە، ئەمما، سادىقنىڭ كۆڭلىنى تاجىخانغا مايىل قىلغۇدەك بىرەر چارە تېپىلارمۇ؟

— چارە-ئامالغۇ بار، شۇغىنىسى قەبىھرەك.

چولپانخان نەشىنى چېكىپ خېلىلا كەيپ بولۇپ قالغانىدى، تاجىخان گەپنىڭ ئۆزى ئۈستىدە كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ دىققەت قىلدى. چولپانخان ھېلىقى گەپنى قىلغاندا، قولىدىكى چىلىمنى پۇلاڭلىتىپ قويدى، بۇ نەشە تۈگىدى، دېگەنلىك ئىدى. قەمبەرخان بىلمەسلىككە سېلىپ سورىدى.

— راستىنلا ياخشى ئامال بارمۇ؟ مەن ئۈچۈن بىر ياخشىلىق قىلىپ قويسىلا، چوڭ ئانا.

— كەلسىلە، يېنىمغا كەلسىلە، — دېدى چولپانخان كۆزىنىڭ ياختىسىنى چىقىرىپ، قەمبەرخانغا قول ئىشارىسى قىلىپ.

قەمبەرخان ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى، ئىككىيلەن قۇلاق يېقىشىپ بىر پەس كۇسۇرلاشتى. تاجىخان ئاخىر ئاچىسىنىڭ ئىككى چېكىمچە نەشىنى چولپانخاننىڭ قولىغا

ئۆتكۈزغانلىقىنى، بارمىقىدىكى بىر ئۈزۈكنىمۇ چولپانخاننىڭ بارمىقىغا سېلىپ قويغانلىقىنى كۆردى.

— مەن ھازىرلا باراي. ئىشنى جەزمەن كۆڭۈلدىكىدەك توغرىلايمەن، — دېدى چولپانخان ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى.

تاجىخان بەك زېرەك بولمىسىمۇ، ئەمما پات-پاتلا كېلىپ قىمارۋازلارغا پۇل بېرىپ يۈرمىدىغان، ۋاتىلداق قېرى جادۇگەردىن بەكمۇ بىزار ئىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ غەلىتە ھەرىكىتىنى كۆرۈپ، ئىشنىڭ تەكتىگە يەتكەندى. ئۇ ئويلايتتى: سادىق ماڭا كۆڭۈل بەرمىدى، ئەمما مېنىڭ رەناخان بىلەنمۇ ئۈچ-ئاداۋىتىم يوق. ئۇنىڭ مۇشكۈلگە قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ قۇتقۇزمىسام بولامدۇ؟ بۇ ئىشتىن سادىقنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويغىنىم تۈزۈك بولار، ئۇ بېرىپ رەناخاننى قۇتقۇزار، بەلكىم سادىق مېنىڭ مۇنداق ئاق كۆڭۈل، ۋاپادارلىقىمدىن تەسىرلىنىپ، ماڭا كۆڭۈل بېرىپ قالار.

تاجىخان ئەنە شۇنداق ئوي بىلەن رومال ئارتىۋېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي، يان ئىشكتىن غىپپىدە چىقتى-دە، يۈگۈرگىنىچە ئايخاننىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدى ۋە ھاسىراپ-ھۆمىدىگىنىچە ئىشىكنى ئۇرۇپ تولۇلىدى:

— ئىشىكنى ئېچىڭلار، چاپسان!

ئايخان بىلەن سايىتاخۇن ئىشىكنىڭ جىددىي قېقىلىشىدىن چۆچۈگەندەك بولدى-دە، دەرھاللا بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى.

— تاجىخان؟ نېمە ئىش بولدى؟ — سورىدى ئايخان.

تاجىخان تەرگە چۆمۈلگەن، چاچلىرى چۇۋۇلغانىدى، چىرايى قورقۇنۇچلۇق تۈردە تاتىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئالدىراپ-تېنەپ:

— سادىق ... سادىقجان قەيەردە؟ — دېدى.

— نېمە ئىش بولدى؟ تېز دەڭا، — دېدى سايىتاخۇن تېخىمۇ ئەجەبلىنىپ. چۈنكى تاجىخان بۇرۇن سادىقنىڭ ئىسمىنى زادىلا تىلغا ئالمايتتى. قىز-ئوغۇللارنىڭ توي قىلمىز دېيىشىپ، توي قىلالماسلىقى بولۇپ تۇرىدىغان ئىش ئىدى. مانا بۈگۈن تاجىخان ئۆزىلا سادىقنى ئىزدەپ كەلگەنىدى.

— ئۇ قېنى؟ تېز دېسىلە، تېز، — دېدى تاجىخان رەناخانىنىڭ هاياتىنىڭ قىل ئۈستىدە قېلىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، تىت-تىتلىقتا يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى.

— ئۇ مەكتەپتە، بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟ — دېدى ئايخان ئىشنىڭ تەكتىگە يەتمەك بولۇپ.

تاجىخان بۇ گەپنى ئاڭلاپلا ئارقىغا ئۆرۈلدى-دە، مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى مەكتەپ تامانغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئىمكانقەدەر يېقىن يول بىلەن يۈگۈردى. ساىلىق بويىدىكى دۆڭلۈكتىن ئۆتكەندە يىراقتىن كېلىۋاتقان سادىقنى كۆردى-دە، جېنىنىڭ بارىچە توۋلىدى:

— سادىق! ... سادىق! ...

بۇ ئاجىز ئاۋاز سادىقنىڭ قۇلىقىغا يەتمىدى. تاجىخان توۋلاۋەردى. سادىق ئاخىر بىرخىل ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولدى-دە، بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، ئۆزىنى چاقىرىۋاتقان تاجىخاننى كۆردى. بۇ تاساددىپىي هال

سادىقنى گاڭگىرىتىپ قويدى. سادىق قانداقتۇر بىرەر پالاكەتنىڭ يۈز بېرىشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىدى، بەلكىم قەمبەرخان كۆڭلىگە ئازار بەرگەن بولسا مېنى ئىزدەپ كەلگەندۇر، دەپ ئويلىدى. ئەمما، خەقلەر كۆرۈپ قالسا سەتچىلىك بولار، دەپ تاجىخانغا قارىماستىن يولىغا مېڭىۋەردى.

— سادىق، تېز بۇياققا كەلسىلە، توختىسىلا مېنىڭ سىلىگە گېپىم بار، — دېدى تاجىخان چىرقىراق ئاۋازدا ۋە ئالغا قاراپ يۈگۈردى. ئويلىمىغاندا، ئۇنىڭ پۇتى بىر تال پاتاسقا ئىلىنىپ قېلىپ، كۆلچەك بويىغا دۈم چۈشتى.

دەل شۇ چاغدا قايرىلىپ قارىغان سادىق ئۇنىڭ يىقىلغىنىنى كۆرۈپ، كۆلچەككە چۈشۈپ كېتەرمىكىن، دەپ ئەنسىرەپ يۈگۈرگىنىچە كېلىپ زوڭزىيىپ تاجىخاننى يۆلىدى. بۇ چاغدا سادىق دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ يىراقتا قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، تولىمۇ خىجىل بولدى. ئۆرە بولاي دېگىنىدە تاجىخان ئۇنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ:

— سادىق، تېز بولسىلا، تېزدىن رەناخاننىڭ ئۆيىگە بارسىلا، قانچە چاپسان بارسىلا شۇنچە ياخشى، كېچىكىپ قالسىلا ئىش چاتاق، — دېدى.

— نېمە؟ نېمە؟

— ئاچام چولپانخانغا تەشە بەردى، تېز بېرىپ رەناخاننى قۇتقۇزسىلا، تېز بولسىلا!

— ھە؟! راست گەپمۇ؟ — سادىق شۇنداق دېگىنىچە خۇددى غەزەپلەنگەن شىردەك ئورنىدىن تۇردى-دە،

پۈتۈن كۆچىنى پۈتىغا يىغىپ، ياۋاش ئارغىماقتەك چاپقىچە قايىتىبايىنىڭ ئۆيى تەرەپكە كەتتى. ئەمما «بەگ بوسۇغىسىدىن ئاتلاش بەسى مۈشكۈل» دېگەنىدەك، ھەشەمەتلىك ئۆينىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئىشىكنى قېقىپ دەبدەبە بىلەن ئىچكىرىگە كىرىشكە جۈرئەت قىلالماي، تىت-تىت بولدى. بىراق، كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچىلا ئۇنىڭ خىيالىغا گۈللۈكنىڭ يەتتە چاقىرىملىق دەريا تەرىپىدىكى پاكار تام كەلدى. ۋاقىت جىددىي بولغاچقا، ئۇنىڭ خىيالىغا باشقا ئىشلار كەلمىدى، كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. ئۇ بىرلا سەكرەپ تامدىن ئارتىلىپ گۈللۈككە چۈشتى، گۈللەر، دەرەخلەرنى دالدا قىلىپ يۈرۈپ، رەناخان تۇرۇشلۇق ئۆينىڭ دېرىزىسى تۈۋىگە كەلدى. ئۇ دېرىزىدىن قاراپ كارىۋاتتا ياتقان رەناخاننى، بىر پىيالە شەربەتنى رەناخاننىڭ ئاغزىغا تەڭلەۋاتقان چولپانخاننى كۆردى. ئۆيدە باشقا ئادەم يوق ئىدى. بۇنى كۆرۈپ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەن سادىق بىر سەكرەپلا دېرىزە تەكچىسىگە چىقىپ، قۇشتەك ئۇچۇپلا ئۆيگە چۈشتى. رەناخاننىڭ لېۋىگە تېگەي دەپ قالغان پىيالىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭدىكى شەربەتنى تۆكۈۋەتتى، بارمىقى بىلەن چولپانخاننى نوقۇپ تۇرۇپ:

— ھوي، قېرى جادۇگەر! — دېدى غەزەپ بىلەن.

پۈتەيلا دەپ قالغان ئىشىنىڭ مۇنداق خاراب بولۇشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەن چولپانخاننىڭ ئىچى ئاداپ كەتتى، قورقۇپ تىترەپ، پۈت-قولىدا جان قالمى-

دى. ئۇ چاشقاندەك پىرتتىدە سىرتقا قېچىپ چىقتى-دە، ۋارقىرىدى:

— قاراقچى كەلدى! قاراقچىنى تۇتۇڭلار!

سادىق بۇ ئىش تۈپەيلى كېلىپ چىقىدىغان بالا-قازانى ئويلاپمۇ تۇرمىدى-دە، رەناخاننىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— بەخەس بولۇڭ، ھېلىقى قېرى جادۇگەر سىزنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان! — دېدى ئالدىراپلا.

سىرتتا «قاراقچىنى تۇتۇڭلار!» دېگەن ئاۋازلار كۆپەيدى. رەناخان چۆچۈدى ھەم شادلاندى. ئۇ سادىقنىڭ قولىنى سىيلاپ:

— رەھمەت سىلىگە، تېز قاچسىلا! — دېدى.

سادىق ئۆيگە قانداق كىرگەن بولسا، شۇنداق تېزلىكتە كىرگەن يولى بىلەن سىرتقا چىقتى-دە، پاكار تام تۈۋىگە يۈگۈرگىنىچە بېرىپ، تامدىن ئارتىلىپلا ئۆزىنى دەرياغا ئاتتى. نۇرغۇن كىشى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ دەريا بويىغا كەلدى. بەزىلىرى مانىپولكىدىن دەرياغا قارىتىپ ئوق ئۈزدى.

رەناخان ئۆيدە جىمىدە ھالەتتە ئاللاغا ئىبادەت قىلىپ، سادىق ئۈچۈن ئامانلىق تىلىدى. ئالدىراپ-تېنەپ ئۆيگە كىرىپ كەلگەن ئانىسى بىلەن ھاشىخانغا نەزەرمۇ سالمىدى.

16. قىساس ئۇچقۇنى

رەناخاننى ئۆلۈم گىردابىدىن قۇتقۇزۇۋالغان سادىق پاك سەمىمىيلىكى تۈپەيلى ساھىبجامالنىڭ قولىنى تۇتۇشقا نائىل بولدى. شۇندىن ئېتىبارەن، سېغىنىش ئوتى ئۇنى چىرمى-ۋالدى. ئۇ ھەر كۈنى گۈللەر ھۇپپىدە ئېچىلغان سەھەردە، ئاسمانغا تولۇن ئاي چىققان ئاخشامدا، ئېچى پۇشقان چاغلاردا رەناخاننىڭ گۈللۈكى قېشىغا — ھېلىقى پاكار تام تۈۋىگە باراتتى - دە، ئۆزى يەككە - يېگانە ھالدا ئۇياق - بۇياققا ماڭاتتى. گەرچە ساھىبجامالنىڭ نۇرانە چېھرىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالمىسىمۇ، ھەر بىر تۈپ گۈل - گىياھ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئاز - تولا ئاراملىق بېغىشلايتتى. رەناخانچۇ؟ رەناخان كارۋاتتا پەرىشان، سول-غۇن ھالەتتە، كۆڭلىگە كىشىگە دېگىلى بولمايدىغان سىر ۋە ئىپادىلەش مۇمكىنچىلىكى بولمىغان مۇھەببىتىنى پۈ-كۈپ، كۈن بويى تورۇسقا قاراپ ياتاتتى.

رەناخاننىڭ گۈللۈكىنىڭ ئەتراپىنى ھەر كۈنى سادىقتىن باشقا خېلى كۆپ ئەسەبىي ھەرىلەر، ماكانسىز كېپىنەكلەرمۇ ئايلىناتتى. بولۇپمۇ سالىبايىنىڭ ھېلىقى سامان قورساق ئوغلى قادىر ھەر كۈنى گۆگۈم چۈش-كەندە بىرنەچچە غالچىسىنى ئەگەشتۈرۈپ بۇ يەرگە كېلەتتى - دە، خۇددى ئوۋچىنىڭ تايغانلىرىدەك، كۆز-

لىرىنى پارقىرىتىپ تىمسقىلاپ يۈرەتتى. بەزىدە مۇسەللەس، بەزىدە سازلارنى ئېلىپ كېلىپ، گۈللۈككە يېقىن دەرەخلىكتە ئىچىشەتتى، ساز چېلىپ، ناخشا توۋلىشاتتى.

قىزىياش تاغقا باش قويدى، ئەتراپقا گۇگۇم پەردىسى يېيىلىشقا باشلىدى. سادىق گۈللۈكنىڭ پاكار تېمى تۈۋىدە كەلگۈسىدىكى بەختى توغرۇلۇق خىيال سۈرۈپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلىقىغا يىگىتلەر ئېيتقان مۇھەببەت ناخشىسى ئاڭلاندى، ئۇ ھەيران قالدى. ئۇ ناخشا ساداسىغا ئەگىشىپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، دەريا بويىدىكى دەرەخلىككە كەلدى. دەرەخلىكتە تۆت-بەشەيلەن مۇسەللەس ئىچىپ، ناخشا ئېيتىشۋاتاتتى. ئۇ بىرلا قاراپ، بۇ يەرگە كەلگىنىگە پۇشايمان قىلدى. ئۇ يەردە قادىر — ئۇنىڭ رەقىبى ئولتۇراتتى. ئۇ دەرھاللا ئارقىغا قايتاي دېيىشىگە قادىر كۆرۈپ قالدى.

— ھەي، موزدوز، بۇ يەرگە نېمە دەپ كەلدىڭ؟ — دېدى قادىر ئۇنى مەستلەرچە زاڭلىق قىلىپ.

سادىق پىسەنت قىلماي، ئۆز يولىغا مېڭىۋەردى. ئەمما قادىر ئۇنىڭ زىتىغا تەگدى.

— بۇ ياققا كەل، دەل پەيتىدە كەپسەن، ئاكاڭنىڭ بەتىنكىسىنى ياماپ بەر.

بۇ گەپ سادىققا ھار كەلدى، ئۇنىڭ چىدىغۇچلىكى قالمىدى. ئۇ بىر نەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ، قادىرنى گەپ قىلغىنىغا تويغۇزۇپ قوياي، دېگەن خىيالغا كەلدىيۇ، بىراق ئالدىراقسانلىق قىلىپ، بەكرەك

ئاۋازلىشىپ قالمايلى، دېگەن ئوي بىلەن ئۆزىنى بېسىۋېلىپ:

— ھەي، قادىر، بىزنىڭ ھېچقانداق ئۆچ - ئاداۋىتىمىز يوق، شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمانداق زەھەردەك گەپ قىلىسەن؟ — دېدى.

— سەن خەقنىڭ ئىككى پۇتىغا تايىنىپ جان باقىسەنغۇ؟ دېگەنلىرىم ئەمەلىي گەپ، بۇنىڭغا نېمانداق چىچاڭشىپ كېتىسەن؟

— مەن موزدۇزلۇق قىلسام ساڭا نېمە دو كەتتى؟

— موزدوز ئىكەنسەن، ئايىغىمنى ياماپ بەر دېسەم، نېمىسى يامان؟

— مەن بۇ يەرگە ئايىغىڭنى ياماپ بەرگىلى كەلمىدىم - دە.

— ئۇنداقتا نېمىگە كەلدىڭ؟

— بۇ يەر باشقىلار كەلسە بولمايدىغان سېنىڭ يېرىڭمۇ؟

— باشقىلار كەلسە مەيلى، سەنلا كەلسەڭ بولمايدۇ.

— نېمىشقا؟

— موزدوزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشكە سالاھىيىتى توشمايدۇ.

— موزدوزلۇق كەسىپ ئەمەسمۇ؟

— كەسىپ، ئەمما بەك پاسكىنا كەسىپ.

— كۆتۈر بۇنداق گېپىڭنى! — دېدى سادىق غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ، — قول ھۈنەرۋەنچىلىككە تاي-

نىپ كۈن كەچۈرۈش — ئەڭ توغرا، ھالال ئىش. بىز خەقنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلىۋالمايمىز، بۇلىۋالمايمىز، ئامراتلارنى شىلىۋالمايمىز، بىر تال دان، بىر تامچە سۇنىمۇ ھالال تەر بىلەن تاپىمىز، ئۇنى قانداقمۇ پاسكىنا ئىش دېگىلى بولسۇن؟

— بىزنىڭ تاپىنىمىز ئاستىدىن تاپقان پۇل پاسكىنا ئەمەسمۇ؟

— ھالال ئەمگەك بەدىلىگە كەلگەن پۇلنى كىممۇ پاسكىنا دېيەلىسۇن؟ جازانىخورلۇق، دېھقانلارنى قاقتى-سوقتى قىلىش، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى پوپۇزا قىلىپ تارتىۋېلىپ، ئۇلارنى قاقشال دەرەخكە ئايلاندۇرۇپ قويۇپ، ئۆز قورسىقىنى بورداشنى پەسلىك دېسە بولىدۇ!

— ھۇ ئىتنىڭ كۈچۈكى، سەن كىمنى تىللاۋاتىسەن؟ — قادىر ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ يالاقچىلىرىمۇ ئورنىدىن تۇرۇشتى.

— ئۇرۇڭلار بۇ ئىتنىڭ كۈچۈكىنى! — ئىككى يالاقچى يەڭلىرىنى شىمايلاپ ۋارقىرىدى.

— باشقىلارنى شىلىۋالغۇچىلار ئىت كۈچۈكى، سەۋەبسىزلا باشقىلارنى چىشلىگۈچىلەر غالجىر ئىت!

— ناھايىتى ياخشى، قانغۇدەك تىللىۋالدىڭ، — دېدى قادىر قولىنى سادىققا شىلتىپ، — نوچى بولساڭ يېقىن كەل، قاچما، ئاكاڭنىڭ ھۇشتىنى تېتىپ باق!

سادىق شۇ تاپنىڭ ئۆزىدە ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى، ئۇ ھارامتاماقلار بىلەن سوقۇشۇشنىڭ ئەرزىمەس

ئىشلىقىنى ئويلاپ قەدىمىنى تېزلەتتى ــ دە، دەرەخلىكتىن قايتىپ چىقتى.

ــ خەپ توختاپ تۇر، سەن لالما كۈچۈككە بىر كۈنى بىر كۆرسىتىپ قويمىسام!

سادىق خېلى ئۇزاپ كەتكەندىمۇ دەرەخلىكتىن ئىلىلىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇردى. قاراڭغۇ چۈشكەن، كەچلىك تاماقنا ئولگۇرۇپ ئۆيگە قايتىشى كېرەك ئىدى.

17. ھەزرەت سەيلىسى

ئالتىنچى ئاي كىرىپ، تومۇز ئىسسىقى باشلاندى. مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە، پايانسىز قۇملۇققا تۇتاش قەشقەردىكىلەر ھەر شەنبە كۈنى ھەزرەت سەيلىسى قىلاتتى.

ئاپاق خوجا مازىرى مەسچىت بىلەن بىر يەردە — قەشقەر شەھىرىنىڭ سىرتىدا ئىدى. ھەر يىللىق ھەزرەت سەيلىسى زىيارەتلەر پىشاي دەپ قالغان. دېھقانلار، بىر ئاز ئارىسالدى چاغدا بولاتتى، شۇڭا يېقىن-يىراقتىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى سەيلىگە قاتنىشاتتى. ئەرلەر، ئاياللار ئايرىم-ئايرىم ھالدا توپ-توپ بولۇپ، تەرەپ-تەرەپتىن ھەزرەتكە ئاقاتتى، ئاپاق خوجا مازىرىنىڭ ئالدى تەرەپتىكى بوشلۇققا يىغىلىپ كۆڭۈل ئاچاتتى، ھاجىلار، سوپىلار ئۆز مۇرتلىرىنى چوڭ جامەگە توپلاپ ئىبادەت-تىلاۋەت قىلاتتى ياكى كەڭ سەينادا ۋەزخانلىق قىلاتتى. ھەممە ياقنى ھۆپىگەرلەر، چايچىلار، كىگىز، گىلەم، پالاس، بەلباغ، قوۋا، دوپپا-تۇماق، سامسا، پەرمۇدە، گىردە ساتقۇچىلار، لەڭپۇڭچىلار قاپلاپ كېتەتتى. تولا يامالغان ھەر خىل كىيىم كىيگەن تىلەمچىلەر «ھەق دوس» دېيىشىپ، پۇل-پىچەك تىلىشەتتى؛ «تۆۋە گۇناھنى يەر، سەدىقە بالانى» دەپ توۋلىشاتتى.

سەيلىچىلەر تىقما-تىقماق بولۇپ كېتەتتى، ئۇياقتىن-بۇياققا ئۆتۈۋاتقان مەپىلەرنىڭ ھېسابى يوق ئىدى. بۇ ھال تاڭ سەھەردىن تاكى قاراڭغۇ چۈشكەنگە قەدەر داۋاملىشاتتى.

سەيلىچىلەر بۇ كاتتا سەيلىدە كۆڭۈللىرىنى قانغۇدەك ئېچىش ئۈچۈن، ساز-پازلىرىنى ئېلىپ كېلىشەتتى، ساز چېلاتتى، ناخشا توۋلىشاتتى. مەدەنىيەتلىك بەزى كىشىلەر بولسا مانا مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ مەشرەپمۇ قىلىشاتتى.

ئاپاق خوجا مازىرىنىڭ ئالدىدا چوڭ كۆل بولۇپ، كۆل گەتراپى ياپيېشىل چىمەنلىك ئىدى. مانا شۇ يەردە مەشرەپ بولۇۋاتاتتى. بۇلار ئاساسەن مائارىپچىلار بولۇپ، بەزىلىرى داپ، بەزىلىرى راۋاب، بەزىلىرى دۇتار چالاتتى، بەزىلىرى بويۇنلىرىنى سوزۇپ ناخشا ئېيتسا، بەزىلىرى ئۇسسۇل ئوينايتتى. ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا سەيلىچىلەر مىغىلدايتتى.

سەيلىچىلەرنىڭ ئارىسىدا بىر پاكار، سامان قورساق پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قولىدا قامچا، ئارقىسىدا تۆت-بەش غالچا بار ئىدى. سامان قورساق قىستىلىپ يول ئېچىپ، مەشرەپچىلەر سورۇنىغا يېقىن كەلدى-دە، مەشرەپ كۆرۈشكە باشلىدى، ئۇنىڭ غالچىلىرىمۇ ئۇنىڭ قويرۇقىدەك بىللىلا ئىدى. ئۇلار خۇددى قاراقچىلاردەك، يوغان قورساقنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

مەشرەپچىلەر قاتارىدا ئىككى يىگىت پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بىرى سامان قورساقنى كۆردى-دە، يېنىدىكى يىگىتكە پىچىرلىدى:

— رۇسۇل، قارىغىنا، قادىر دېگەن ئەبلەخ كەلدى، مەن ئۆزۈمنى چەتكە ئالاي.

— سادىق، ئۇنىڭدىن نېمانچە قورقىسەن؟ بۇ يەر-دە ئادەم كۆپ، ئۇ بىشەملىك قىلالماس! — دېدى رۇسۇل.

سادىق قادىر بىلەن بىكاردىنلا سوقۇشۇپ قالماي، ئۆزۈمنى چەتكە ئالاي، دەپ ئويلىدى-دە، ئورنىدىن تۇردى. ئەمما ئۇنى قادىر كۆرۈپ قالدى.

قادىر غەزەپ بىلەن سادىققا تىكىلدى، يېنىدىكى غالچىلىرىنى نوقۇپ، ئاغزىنى ئۇچلاپ، ئۇلارغا ئىما-ئىشارەت قىلدى، بەش-ئالتە جۈپ كۆز تەڭلا سادىققا قادالدى.

سادىق ئۆز ئىززىتىنى ساقلاش ئۈچۈن قايتىدىن ئولتۇردى.

مۇزىكا توختىدى، ئۇسسۇل، ناخشىمۇ توختىدى، چاي تۈزتۈشمۇ ئاياغلاشتى. هايال ئۆتمەي كۈنمۇ پاتتى. بۇ چاغدا قادىرمۇ غايىب بولدى. سادىق، رۇسۇللارمۇ ساز-پاز، چىنە-چەينەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، قايتىشقا تەرەددۇتلاندى.

— رۇسۇل، سەن مېنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆزۈمنى قادىردىن قاچۇرىدىغانلىقىمنى بىلەمسەن؟ — دېدى سادىق.

— ئۇ سېنىڭ ئالماقچى بولغان قىزىڭنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىڭنى بىلەمدۇ؟ — دېدى رۇسۇل ئىشەنچ بىلەن.

— بۇ باشقا گەپ، ئەگەر رەناخان ئۈچۈنلا بولسا

مۇنچىۋالا ئېغىر ئەھۋال بولمايتتى.

— ئۇنداقتا ئۇنىڭ بىلەن باشقا ئۆچ- ئاداۋىتىڭ بارمۇ؟

— بار، دوستۇم، بار!

— قاچاندىن بۇيان؟

— دەسلەپتە رەناخان ئۈچۈن ئۆچ بولۇپ قالدۇق. ئۇ ماڭا زومىگەرلىك يولى بىلەن ئاقىبىل تۇردى؛ كېيىن ئۇ رەناخان بىلەن توي قىلىشقا ماقۇللاشتى، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم ئاشادىپەن تىللىشىپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۆچمەنلىك تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى.

— مۇنداق دە! رەناخاننى دەپ تىللىشىپ قالدىڭمۇ؟

— رەناخاننىڭ ئۇنىڭغا ياتلىق بولۇشى باشقا بىر گەپ، مېنىڭ رەناخاننى ياخشى كۆرۈشۈممۇ يەنە بىر باشقا گەپ، ئىككىمىزنىڭ تىللىشىپ قېلىشى بۇنىڭ ئۈچۈنلا ئەمەس.

سادىق دوستىغا ھېلىقى كۈنى رەناخانلارنىڭ گۈللۈكى يېنىدا قادىر بىلەن قانداق ئۇچرىشىپ قالغانلىقى ۋە كېيىن بولغان ئىشلارنى يېپىدىن - يىڭنىسىگىچە سۆزلەپ بەردى.

— ھە، ئەسلى گەپ مۇنداقكەن - دە، قادىر دېگەن بۇ ئەبلەخ تۇخۇمدىن توڭ ئۇندۇرۇپ، جېدەل تېپىپلا يۈرىدىغان كۆكەرمە، شۇڭا پەخەس بولغىنىڭمۇ خوپ.

ئۇلار سۆزلەشكەچ ئات ھارۋىسى توختىتىپ قويۇلغان يەرگە كەلدى. ئۇلار ھارۋىغا ئولتۇرۇپ قىزىلدۆ-

ۋىگە قاراپ يول ئالدى.

ئۇلار كېلىۋاتقاندا، ئارقىسىدىن بىر ئات ھارۋىسى ئۇچقاندەك قوغلىشىپ كەلدى. پوش - پوش دېگەن ئاۋازلار بارغانچە يېقىنلاشتى. رۇسۇل بىلەن سادىق ئارقىغا قاراپ، ھارۋىنى ھەيدەپ كېلىۋاتقان قادىرنى كۆردى - دە، ئەگەر ئۇلار يېتىشىۋالسا، بىر مەيدان قاتتىق جەڭگە - جېدەلنىڭ بولۇشى تۇرغانلا گەپ، دەپ ئويلاپ، ھارۋىنى ئىتتىكلەتتى. ئىككى ھارۋا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى.

چاقلار، ئات تۇياقلىرى ئاستىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ئەتراپنى قاپلىدى، تۇياقلار، قوڭغۇراقلارنىڭ، قامچىنىڭ ئاۋازى «پوش - پوش» دېگەن ئاۋازلار بىلەن قوشۇلۇپ قۇلاقنى زىڭىلدىتاتتى. ئۇلار قىزىلدۆۋىگە يېتەيلا دەپ قالدى. دەل شۇ چاغدا! قادىر سادىقلارغا يېتىشىۋالدى. قادىر ھە دېگەندىلا ھارۋىنى توختىتالمىدى - دە، ھارۋىنىڭ چاقى سادىق ئولتۇرغان ھارۋىنىڭ چاقىغا قاتتىق ئۇرۇلدى، ھەر ئىككى ھارۋا ئۆرۈلدى. ھارۋىدىكىلەر قاڭقىپ، موللاق ئېتىپ چۈشتى.

قادىرنىڭ باش - كۆزىنى تاش تىلىۋەتتى، ئۇنىڭ بىر غالچىسىنىڭ پۇتى سۇندى، سادىق يول بويىدىكى ئېتىزلىققا چۈشكەن، ھېچ يېرى بىر نەرسە بولمىغانىدى. قادىرنىڭ ساق قالغان غالچىلىرى ئۆملەپ قوپۇشۇپ، پىچاقلىرىنى چىقىرىپ، سادىقنىڭ ھارۋىسى قېشىغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى.

يولدا يولۇچىلار مىغ - مىغ ئىدى. ئۇلار ھارۋا

سوقۇلۇپ ياردار بولغانلارنى كۆرۈش ئۈچۈن غۇۋژىدە كېلىشتى. سادىق تەييارلىنىپ تۇرغانىدى، ئۇ غىپپىدە تاماشا كۆرگۈچىلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.
— ھەي، ھارۋىمىزنى سوقۇپ ئۆرۈۋېتىپ، يەنە تېخى پىچاق كۆتۈرۈپ قوپامسىلەر؟ — دېدى ئەمدىلا ئورنىدىن قوپقان رۇسۇل چىلبۆردىدەك خىرىس قىلىپ تۇرغان غالچىلارنى كۆرۈپ.
— بىزنىڭ سەن بىلەن چاتىقىمىز يوق، سادىق دېگەن ھارام كۈچۈك قېنى؟ — دېدى غالچىلار ئەتراپقا ئالاق - جالاق قارىشىپ.
— ئۇنىڭ بىلەن نېمە ئۆچ - ئاداۋىتىڭلار بار؟ ئۆچ - ئاداۋەت بولغاندىمۇ خەلقنىڭ ئالدىدا ئادەم ئۆلتۈرەمسىلەر؟ — دېدى رۇسۇل.
رۇسۇل بىلەن ئۇلار دەتالاشقا چۈشكەندە، ئەتراپتىكىلەر ئارىغا چۈشۈپ نەسىھەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام بولدى.
كۆپچىلىك تارقىلىشقا باشلىغاندا، قادىر غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:
— خەپ توختاپ تۇر، جاجاڭنى بېرىدىغان كۈنىمۇ كېلەر!

18. قەستكە ئۇچراش

رەناخان توينى ئارقىغا سوزۇۋەردى، قادىر تاقەتسىزلىنىشكە باشلىدى. شۇڭا ئۇ بىرەر ئامال كۆرسىتەر، دېگەن ئۈمىدتە چولپانخاننىڭ قېشىغا كەلدى.

بۇ قېرى جادۇگەر قەستىنى سادىق بۇزۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئۆچ بولۇپ، قورسىقىدا غۇم ساقلاپ يۈرەتتى. شۇڭا ئۇ ئۆز پۇتى بىلەن ئىشىكىگە كەلگەن قادىر بايۋەچچىنى كۆرۈپ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى-دە، ھەدەپ ئۇنى قۇتراتتى. ئۇ ھىيلىگەرلىك بىلەن ھىجىيىپ:

— غوجام، سىلى تېخى بىلمەملا؟ رەناخاننىڭ توينى ئارقىغا سوزۇشىدا سەۋەب بار، — دېدى.

— سەۋەب بار؟ قېنى دەپ باقە، — دېدى قادىر ئالدىراپ.

— سىلىگە دېسەم بولمايدۇ، بىرەر چاتاق چىقىرىپ قويسىلا مەن بالاغا قالىمەن.

— دەۋەر ساڭا ھېچ گەپ كەلتۈرمەيمەن، — دېدى قادىر ۋە ھەمياندىن بىرنەچچە كۈمۈش تەڭگە چىقىرىپ چولپانخانغا تۇتقۇزدى، — دەۋەر، مەن سېنىڭ ياخشىلىقىڭنى ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇمايمەن.

— ھى ... ھى ... ھى ! — چولپانخان قولىدىكى يامبۇلارغا قاراپ بىر پەس ئويلاندى، — سىلە راستىنلا

رەناخان بىلەن توي قىلىشنى ئويلاملا؟

— ھەي، چوڭ ئانا، نەدىكى گەپنى قىلىپ يۈرۈيدىغانسەن، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشنى ئويلىمىسام، سىنى ئىزدەپ نېمە قىلاتتىم؟

— غوجام، سىلە ماڭا شۇنچىۋالا ياخشىلىق قىلىلا، بوپتۇ، دەپ بەرسەم دەپ بىرەي، — چولپانخان قولىدىكى ئەنگىلەرنى يانچۇقىغا سېلىپ، دەرھاللا جىددىي قىياپەتكە كىردى، — ئەمىسە، سىلە ئاۋۋال سادىقنى كۆزدىن يوقاتسىلا.

— سادىقنى كۆزدىن يوقاتسىلا؟ — قادىرنىڭ ۋۇجۇدى قىزىپ كەتتى.

— شۇنداق، غوجام. ئۇ رەناخانغا خەت يېزىپ، سىلىنىڭ ئۇرغۇن يامان گەپلىرىنى قىپتۇ، — دېدى چولپانخان ساغرىسىغا بىر ئۇرۇپلا گەپ تېپىپ.

— سەن قانداق بىلدىڭ؟ — دېدى قادىر جىددىيلىشىپ.

— مەن پات-پاتلا رەناخاننىڭ قېشىغا بېرىپ تۇرىدىغان تۇرسام، بىلمەي قالامتىم؟

— ھە، — قادىر بىر پەس خىيالغا چۆمدى، — رەھمەت ساڭا، ئەمدى ئۇ ھارام كۈچۈكنىڭ ئەدىپىنى قانداق بېرىدىغانلىقىمنى كۆر.

قادىر چولپانخان بىلەن خوشلاشتى-دە، دەرھاللا ئۆيىگە قايتىپ، ئون نەچچە لۈكچەكنى توپلىدى. ئۇلار بىر پەس مەسلىھەت قىلىشىپ، كەچتە قىلىدىغان ھەرىكەت پىلانىنى تۈزدى.

ۋۇياش يەتتە چاقىرىملىق دەريانى قىزىل قانغا

بويىغانىدى. قىزىلدۆۋە بازىرىدىكى ئۆيلەرنىڭ مورىلىرى-دىن كۆتۈرۈلگەن تۈتۈنلەر ئاستا-ئاستا كەچكى شەپەققە سىڭىپ كېتىۋاتاتتى. سادىق كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئادىتى بويىچە ئۆيدىن چىقتى-دە، ئاستا ئىسقىرتقىنىچە قايىمبايىنىڭ گۈللۈكى تامانغا قاراپ ماڭدى.

ئۇپۇق سىزىقىدىكى قىزغۇچ بۇلۇتلار كۈل رەڭگە ئايلاندى. سادىق گۈللۈكنىڭ پاكار تېمى تۈۋىگە يېقىن-لاشقاندا، تۇساتتىنلا دەرەخلىكتىن بىر نەچچە قارا كۆلەڭگە ئېتىلىپ چىقتى-دە، بىرى سادىقنىڭ ئاغزىنى چىڭ تۇتۇ-ۋالدى، يەنە بىرى ئۇنى ئارقىسىدىن كېلىپ قوللىرى بىلەن قېتىپ قاتتىق قۇچاقلىۋالدى. يەنە بىر ئەبلەخ بولسا پىچاق چىقىرىپ، سادىققا تىقتى. سادىق بىرەر ئېغىزمۇ ۋارقىرىيالمىدى-دە، چىمەنلىككە يىقىلدى. ئۇ-نىڭدىن ئاققان قان چىمەننى قىزىل بوياۋەتتى.

ھېلىقى قارا كۆلەڭگىلەر مەقسىتىگە يېتىپ بولۇپ، پىچاقنى دەرياغا چۆرۈۋېتىپ، كۆۋرۈك بىلەن پاختەكلى تەرەپكە كەتتى.

ئارىدىن بىر چاي قاينىغۇدەك ۋاقىت ئۆتكەندە، پاختەكلى تەرەپتىن تاغاردا ئۇن ئارتىلغان قېچىرنى ھەي-دەپ بىرەيلەن يېتىپ كەلدى. ئۇ بىر قولىدا قامچا، بىر قولىدا پانۇس تۇتقان ھالدا قېچىرنىڭ ئارقىسىدىن بەخىت-رامان كېلەتتى. ئۇ بىردىنلا يول بويىدىكى چىمەنلىكتە تۇرغان قارا نەرسىنى كۆردى-دە، بۈگۈن ئامىتىم كەل-گەن ئوخشايدۇ، دەپ خۇش بولۇپ ئۇنىڭ قېشىغا باردى. ئۇ قانغا بويىلىپ ياتقان سادىقنى كۆرۈپ قورقۇپ،

كەتتى ـ دە، قولىدىكى قامچىنى تاشلاپ، بىر قولىنى كاـ
ناي قىلىپ ۋارقىرىدى:

ــ ۋاي ئادەم ئۆلدى! قاراقچىلار ئادەم ئۆلتۈردى!

ھەممىدىن بۇرۇن ئاقساق باغۋەن تىلەك يېتىپ كەلدى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچىلا ھەممە ياقنى «ئادەم ئۆلدى! قاراقچىلار ئادەم ئۆلتۈردى!» دېگەن ئاۋازلار قاپلىدى، ھەممە ئادەم بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ، يىراق ـ يېقىندىن مەشئەل كۆتۈرۈپ يېتىپ كەلدى. ئارقىدىن يېزا ئاقساـ قىلىمۇ كەلدى. ئۇ تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، بۇ ئىشنى يامۇلغا بېرىپ مەلۇم قىلدى، يامۇل تۆت قىزىل جىلىتكە كىيـ گەن* ساقچىنى بۇ ئىشنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى.

سادىق تەلپىي ئۇقىدىن كېلىپ ئۆلمىگەن، بېقىنى يارىلانغانىدى. ساقچىلار ھېلىقى قېچىر ھەيدەپ كەلگۈـ چىدىن گەپ سورىدى. ئۇ پاختەكلىدىن كەلگۈچە سالت بايىنىڭ سامان قورساق ئوغلى قادىرنىڭ بىرنەچچە خىزمەتكارىنى باشلاپ، كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، پاختەكلى تەرەپكە كەتكەنلىكىنى كۆرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. ساقچىلار باشقىلارنى ئالدى بىلەن بىرەر ئىشىك تېپىپ كېلىپ قادىرنى ياتقۇزۇپ، كۆتۈرۈپ دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىشقا بۇيرۇدى. ئاندىن قادىرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، قادىرنى باغلاپ يامۇلغا ئېلىپ كەتتى.

بۇ خەۋەر ھەش ـ پەش دېگۈچىلا پۈتۈن قىزىلدۆۋىگە

---

* شۇ زامانلاردا، شىنجاڭدىكى ساقچىلار خىزمەت كىيىمى ئورنىدا قىزىل چىلاتكا كىيەتتى، ئۇلاردا بىر پارچە ئاق رەخت تىكىلگەن بولۇپ، «ساقچى» دېگەن خەت يېزىلغانىدى.

تارقالدى. سايىتاخۇن بىلەن ئايخان ئوغلىنىڭ يارى-
لانغانلىقىنى ئاڭلاپ سارا سىمىگە چۈشۈپ، ئاللا-توۋا توۋلاپ
دوختۇرخانىغا يۈگۈردى. يەتتە چاقىرىملىق دەريا بويى-
دىكى گۈللۈككە جايلاشقان ھەشەمەتلىك ئۆيدىكى رەناخان-
مۇ كىشىلەرنىڭ ۋارقىراش-جارقىراشلىرىدىن چۆچۈدى.
ئۇ ھاشىخاندىن سىرتتا بولغان قاتىللىقنى ئاڭلىدى.
ئۇ پىچاق تىقىلغان كىشىنىڭ باشقا بىرى ئەمەس، دەل
ئۆزى ئۆزۈندىن بۇيان كۆڭلىدە ساقلاپ كەلگەن سادىق،
پىچاق تىققۇچىنىڭ ئۆلگۈدەك ئۆچ كۆرىدىغان قادىر
ئىكەنلىكىنى بىلىپ، پىچاق ئۆز يۈرىكىگە سانجىلغاندەك
ئازابلاندى. يېقىندىن بۇيان ئۇنىڭ كېسىلى خېلىلا
ئېغىرلىشىپ قالغانىدى، ئەمدى بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ،
ئۇنىڭ نازۇك ۋۇجۇدى تېخىمۇ بوشاپ كەتتى، كۆزلىرىدە
ئوت چاقنىدى، دەرھاللا ھوشسىزلىنىپ يىقىلدى. قايىت-
باي ئائىلىسىدىكىلەر گويا ئەس-ھوشىنى يوقاتقاندەك
پاتپاراق بولۇپ كەتتى. تېۋىپ، پېرىخونلارنى چاقىردى،
قۇرئان ئوقۇتتى، دىمىدە قىلدۇردى، پۈتۈن كېچە
كىرپىك قاقمىدى.

19. سۆيگۈ خەتلىرى

رەناخاننىڭ كېسەللى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كەتتى. پېرىخونلار: «مۇشۇ ئۆينىڭ ئەتراپىدا جىن باركەن» دېيىشتى، قايىتباي بىرنەچچە ئايدىن بۇيان يۈز بەرگەن غەلىتە ئىشلارنى — ئۆيگە قاراقچى كىرگەنلىكى، ئۆينىڭ يېنىدا بىر ئادەمگە پىچاق تىقىلغانلىقى، ئەمدىلىكتە قىزىنىڭ ئېغىر يېتىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، مال-دۇنيانى جېنىدىن ئەزىز كۆرسىمۇ، قىزىنىڭ سالامەتلىكى، ئائىلىسىنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن، ئاز-تولا بولسىمۇ روزىغارىنىڭ مېھرىدىن كېچىپ، بالا-قازادىن قۇتۇلۇش قارارىغا كەلدى.

ئۇ موللىلارنى چاقىرىپ قۇرئان ئوقۇتتى، ئەلەمەھەللىنى چاقىرىپ نەزىر قىلدى.

گەرچە ئاللا دۇنيانىڭ نىجاتچىسى، ھەممىگە قادىر ۋە قابىل بولسىمۇ، ئەمما رەناخاننىڭ كېسىلىگە ھېچ ئامال قىلالمىدى. ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى، رەناخاننىڭ تاۋى تۈزەلمىدى، ئۇ داۋالىنىشنى رەت قىلدى، ھېچقانداق دورا-دەرمەكنىمۇ يېگىلى ئۇنىمىدى. بۇنىڭ بىلەن قايىتباي ۋە ئايخان تېخىمۇ تىت-تىت بولدى. ئاقىۋەت رەناخان دوختۇرخانىغا بېرىپ داۋالىنىشنى تەلەپ قىلدى. قايىتباي ئىلىم-پەنگە مۇناسىۋەتلىك ھەر

قانداق ئىشقا جان-جەھلى بىلەن قارشى بولسىمۇ، ئەمما قىزى ئۈچۈن ھەممىگە ماقۇل ئىدى. ئۇ رەناخاننى قەشقەردىكى بىردىنبىر دوختۇرخانىغا ياتقۇزدى.

بۇ سادىق داۋالىنىۋاتقان دوختۇرخانا ئىدى، ئەسلىدە رەناخان زادىلا ئۆيدىن ئايرىلىشنى خالىمايتتى. ئۇ سادىق بىلەن يېقىنلىشىش ئۈچۈنلا مۇشۇ ئامالنى تاپقانىدى. قايىتىباي بىلەن مەريەمخان ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى نەدىنمۇ بىلسۇن؟

شۇندىن باشلاپ، مەريەمخان بىلەن ھاشىمخان ھەر كۈنى بىر-ئىككى رەت تاماق، مېۋە-چېۋە ئېلىپ دوختۇرخانىغا كېلىدىغان بولدى. سادىقنىڭ ئانىسى ئايخانمۇ ھەر كۈنى دوختۇرخانىغا كېلەتتى. ئەزەلدىن تونۇشمايدىغان بۇ ئىككى ئايال ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇل-قىزى ئۈچۈن ماڭغان يولدا پات-پاتلا ئۇچرىشىپ قالىدىغان بولدى.

كۈن كەينىدىن كۈن ئۆتتۈپ، ئون بەش كۈنچە بولغاندا سادىقنىڭ يارىسى خېلىلا ساقىيىپ قالدى، رەناخانمۇ ئۆيدىكىگە قارىغاندا ئوبدانلا تۈزىلىپ قالدى. بۇ ئىككىيلەن ياتقان ياتاقمۇ بىر-بىرىگە يېقىنلا ئىدى. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى مەريەمخان بىلەن ئايخانمۇ تونۇشۇپ قالدى، ئۇلار بالىلارنىڭ ھالىنى سورىشىپ تۇراتتى. بىر كۈنى تاماق ئېلىپ كەلگەن ئايخان كارىدوردا مەريەمخانغا يولۇقۇپ قالدى. مەريەمخان ئايخاننى رەناخاننىڭ ياتىقىغا باشلاپ كىردى. ئايخان كارىۋاتتا ئاسماندىكى تولۇن ئايدەك ياتقان ساھىبجامال رەناخاننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قىزىرىپ پىشقان بىرنەچچە توغاچنى تەڭلىدى.

ئاندىن مەريەمخان بىلەن پاراڭغا چۈشتى.

— بىزنىڭ بۇ قىزىمىز بەكلا ئەركە چوڭ بولغان، دادىسى ئۇنى جېنىدەك كۆرىدۇ، — دېدى مەريەمخان، — ئۇ ئۆيدىن ئايرىلىۋىدى، ئۆي ھوۋۇلداپلا قالدى. ئاللا ئۇنىڭغا مەدەت قىلغاي، تېزرەك ئوڭشىلىپ، پاتراق ئۆيگە قايتقاي.

— سىلەرنىڭ ئۆي يىراق ئەمەستۇ؟ — سورىدى ئايخان.

— بىزنىڭ ئۆي پايناپتا — دەريا بويىدا، يىراق ئەمەس.

— ھە؟ پايناپتىمۇ؟ بىزنىڭ ئوغۇلمۇ دەل شۇ يەردە خەقلەر پىچاق تىقىۋەتكەن.

— ھۇنداق دېسىلە، ھېلىقى قەستكە ئۇچرىغان يىگىت سىلىنىڭ ئوغۇللىرىمۇ؟ ئۇ يەر بىزنىڭ كۆللۈكنىڭ يېنىدىلا.

رەناخان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، يېنىدا ئولتۇرغان ئايالنىڭ سادىقنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى-دە، ئۇنىڭغا زەن سېلىپ قارىدى. ئۇنىڭ چىرايى سادىققا ئوخشايتتى. شۇندىن كېيىن، مەريەمخانمۇ پات-پات ئايخان بىلەن بىللە كېلىپ سادىقنى يوقلاپ تۇرىدىغان، ئۇنى-بۇنى ئالغاچ كېلىدىغان بولدى. بىراق سادىق بۇ ئايالنىڭ رەناخاننىڭ ئانىسى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

بۈگۈن مەريەمخان بىلەن ئايخان قايتقاندىن كېيىن، رەناخان ئورنىدىن تۇردى-دە، «سادىق، ئاللا، سىلىگە شىپالىق بەرگەي، تېزدىن ساقايغايلا» دەپ ئىككى ئېلىك خەت يازدى، خەتنى كەمپۈت قەغىزىگە ئورىدى، ئاندىن

ھېلىقى كۈنى گۈللۈكنىڭ پاكار تېمى تۈۋىدە سادىق ئېلىنىشىپ قالغان دەرەختىن ئېلىپ بەرگەن رومىلىغا بىر-نەچچە ئالما، قەنت-گېزەكلەر بىلەن قوشۇپ چىگىدى ۋە كارىدورنى سۈپۈرۈۋاتقان ئايال خىزمەتكارنى چاقىرىپ، بۇنى سادىققا ئاپىرىپ بەرگەن بولسىلا، دېدى. ئايال خىزمەتكار سادىقنىڭ ياتىقىغا كىرگەندە، ئۇ ئۇخلاپ قالغانىدى. خىزمەتكار ئېلىپ كىرگەن نەرسىلەرنى كارىۋاتنىڭ بېشى تەرەپكە قويۇپ قويدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي سادىق ئويغاندى. ئۇ كارىۋات بې-شىدىكى بولاقنى كۆرۈپ دەرھاللا يەشتى. ئەجەبلىنەرلىكى، بولاقتا كەمپۈت پەقەت بىر تاللا ئىدى. ئۇ كەمپۈت قە-غىزىنى ئېچىۋىدى، كۆزى ھېلىقى باغاقچىغا چۈشتى. ئۇ ھەيران بولۇپ خەتنى ئوقۇدى، دەماللىققا كىمنىڭ ياز-غانلىقىنى پەرەز قىلالمىدى. ئۇ رومالنى ئېچىپ قارىغاندىلا ھېلىقى كۈنى گۈللۈك تۈۋىدە بولغان ئىشنى ئەسكە ئالدى-دە، خەتنى رەناخاننىڭ يازغانلىقىنى چۈشەندى، دەل شۇ چاغدا ئايال خىزمەتكار كىرىپ كەلدى ۋە:

— بايىقى مېۋە، قەنت-گېزەكنى ئالتىنچى نومۇر-لۇق ياتاقتىكى خان قىز كىرگۈزگەنىدى، — دېدى.

سادىق ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتى، گۈلقەقەلىرى ئېچىلدى، ئۇ رومالنى ياستۇقى ئۈستىگە قويۇپ، ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ كۆڭلىگە ئاراملىق تاپتى. ئەتىسى يېنىدىن ئايرىمايدىغان قول ياغلىقىغا مېۋە-چېۋە ۋە بىر باغاقچىنى چىگىپ، ئايال خىزمەتكارغا ئازراق پۇل بېرىپ، رەناخانغا ئاپىرىپ بېرىشنى ئۆتۈندى. ئۇنىڭ باغاقچىسىغا: «رەناخان، سىزنىڭ

بۇ يەردىكەنلا، ئۆزلىرىنى ئاسرىسلا، تېخى كۆپلەر ئۇزۇن، مېنى ئۇنتۇپ قالمىسلا» دەپ يېزىلغانىدى.

رەناخان بۇ باغاقچىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، سادىقتىنمۇ بەكرەك شادلاندى. ئارىدىن بىر كۈن ئۆتۈپ، ئايخان مەريەمخاننى سادىقنىڭ قېشىغا باشلاپ كىردى. ئۇ سادىقنىڭ كارىۋىتى بېشىدىكى رومالنى كۆرگەندىلا قىزىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندى.

20. مۇھەببەت ئۈچۈن

ئاردىلىقى ھەم يېقىن ھەم يىراق ئاشىق- مەشۇقلار دوختۇرخانىدا خېلى كۆپ مەخپىي خەتلەرنى ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، بارا- بارا ساقايدى- دە، ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ دوختۇرخانىدىن قايتىپ چىقتى.

بۇ چاغدا، سالىباي كۆپ پۇل خەجلىگەچكە، يامۇلمۇ ئۇنىڭ سامان قورساق ئوغلى قادىرنىمۇ قويۇۋەتكەنىدى.

سادىق ئۆيگە قايتقاندىن بېرى، گويا بىردەم ئايرىلىپ قالسا بولمايدىغاندەك، رەناخانىڭ رومىلىنى قولىدىن چۈشۈرمەي يۈردى. سايىتاخۇن بىلەن ئايخان ئوغلىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ، قايىتباينىڭ ئۆيىگە ئەلچى ئەۋەتىشنى نىيەت قىلدى. گەرچە بۇ ئىككىيلەنگە ئىشنىڭ بەسى مۈشكۈللۈكى ئايان بولسىمۇ، ئەمما ئوغلىنىڭ بەختى ئۈچۈن بىر تەۋەككۈل قىلىپ باقماقچى بولدى. ئايخان دوختۇرخانىدا ئۇ پەرىدەك ساھىبجامالنى كۆرگەن بولغاچقا، ئوغلىغا بەكرەك ھېسداشلىق قىلاتتى.

سايىتاخۇن مەھەممەت ئاكا بىلەن رۇسۇلنى ئۆيىگە چاقىرىپ كېلىپ، سادىق ئۈچۈن ئەلچى ئەۋەتىشنى مەسلىھەت قىلدى.

— قايىتباي تەرسا، كاج ئادەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە

رەناخاننى قادىرغا ماقۇللىشىپ قويغان، مېنىڭچە بۇ ئىش ئاسانغا چۈشمەسمىكىن؟ — دېدى مەھەممەت ئاكا.

— ئۇنچىۋالا بولماس، — دېدى رۇسۇل، — سادىق بىلەن رەناخاننىڭ مۇھەببىتى ئۈچۈن، ئىشىمىزنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇش-بولماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئەلچىلىككە بارمىساق بولمايدۇ. «مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭەر» دېگەن گەپ بار، سادىق ئۈچۈن بىز بۇ يۈكنى كۆتۈرمىسەك بولمايدۇ.

مەھەممەت ئاكا رۇسۇلنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ غىڭ-پىڭ قىلمىدى. ئۇلار مەسچىتنىڭ ئىمامىنى چاقىرىپ، قايىتباينىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە بارىدىغان كۈننى مەسلىھەتلەشتى.

ئارىدىن بىر كۈن ئۆتۈپ، بۇ ئۈچەيلەن قايىتباينىڭ ئۆيىگە باردى. تىلەك دەرۋازىنى ئېچىپ، ئۇلارنى مېھمانخانىغا باشلاپ كىردى. ئۆيدە قايىتباي چوتتا ھېساب-كىتاب قىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇ كىرگەن مېھمانلارنىڭ ئاددىي كىشىلەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئېرەنسىزلىك بىلەن باش لىڭشىتىپ قويدى.

مەھەممەت ئاكىنىڭ ئاغزى قىچىشىپ قالدى. ئۇنىڭ بۇنداق پۇرسەتلەرنى زادىلا قولدىن بەرگۈسى كەلمەيتتى. ئۇ بىر پەس ئويلىنىپ، قايىتبايغا سۆز تاشلىدى:

— قايىتكا، پۇل تېپىشنىڭ يولى چىقىپ قالغاندۇ؟

قايىتباي تۇيۇقسىز كەلگەن بۇ يوشۇرۇن ئوقتىن گاڭگىراپ قالدى، ئوسال ھالغا چۈشۈپ چوتنى تويۇپ،

ئورنىدىن تۇرۇپ بېلىنى رۇسلىدى، ئۇ، بەلكىم بۇ گەپلەر ياخشى نىيەت بىلەن كەلمىدى، ئاقارتىش ئويۇشمىسى ئۈچۈن ياكى بىرەرى ئۆلگەن بولسا شۇنىڭ ئۈچۈن پۇل دەپ كەلدى، ئەمما ئادىمىگەرچىلىك قىلمىسام بولماس، دەپ ئويلىدى-دە:

— قېنى، ئولتۇرۇڭلار، — دېدى ۋە بۇرۇلۇپ، سىرتقا قاراپ توۋلىدى، — تىلەك، چاي ئەكەل!

تىلەك چاي ۋە پەتنۇستا تىلىمغان قوغۇن ئەكىردى. مەھەممەت ئاكا قوغۇننى قاساپ-قاساپ يېدى.

مېھمانلارنىڭ كېلىشى ئىچكەركى ئۆيدىكى مەريەمخاننى دەككە-دۈككىگە سېلىپ قويدى. ئۇ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن قاراپ، مېھمانلارنىڭ قاتارىدىكى دائىم دوختۇرخانىغا بېرىپ سادىقنى يوقلايدىغان يىگىتنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى ئىلغا قىلدى. ئۇ ئىشىك تۈۋىدە جىممىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ پاراڭىغا قۇلاق سالدى.

— ھەر قايسىلىرىڭىز بوسۇغىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلىشلىرىڭىزدا نېمە مەقسەت بارىكىن؟ — سورىدى قايىتباي.

— بىز ئىئانە يىغقىلى، پۇل قەرز ئالغىلى كەلمىدۇق، — دېدى مەھەممەت ئاكا ئاۋۋال سۆز باشلاپ.

— ھە، ھەر قايسىلىرىڭىز ئىئانە يىغىدىغانلاردىن ئەمەسلىكى ماڭا ئايدىڭ.

— بىراق، بىز باشقىلارنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن كەلدۇق، — دېدى مەھەممەت ئاكا تەنتەنە بىلەن.

قايىتباي ئۇلارنىڭ مەقسىتىنى ئۇقالماي، يۈرىكى

ئاغفاندەك بولدى ـ دە:

ــ قېنى، قېنى، ئېغىز ئېچىشىلا، ــ دېدى.

ــ قادىر ئاللا ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ ئىگىسى، ئەمما ئاللا ئىنسانلارنىڭ بەختىنى بىرنەچچە دەرىجىگە بۆلگەن، زەردارلار راھەت ـ پاراغەت كۆرىدۇ، نامراتلار رىيازەت چېكىدۇ. قايىتكا، بۇ سۆز توغرىمۇ؟

قايىتبايىنى تىترەك باستى، ئۇ بىرنەچچە ئەبلەخ ئىشانە يىغقىلى كەلمىگەن بولسا، يەر، ياكى ئاشلىق سوراپ كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى.

مەھەممەت ئاكا ئۇنىڭ جاۋابىغا قارىمايلا سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ۋەھالەنكى، ئاللا ئىنسانلارغا مۇھەببەت بېرىشتە ئۇنى دەرىجىگە ئايرىمىغان. مۇھەببەت تەڭ سوقىقان ئىككى يۈرەككە تالىق بولۇپ، ئۇنى پۇلغا، مالغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. ئەگەر پۇل ـ مالنىلا دەپ، ئىككى يۈرەكنىڭ خاھىشىغا سەل قارالسا، يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ.

مەھەممەت ئاكىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانسېرى قايىتبايى گاڭگىراپ قالدى. ئۇ مەھەممەت ئاكىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ:

ــ ئۇنداقتا، ھەر قايىسىلىرىنىڭ مەقسىتى زادى نېمىكىن؟ ــ دېدى.

ــ بىز، ــ دېدى مەھەممەت ئاكا ئويلىنىپ تۇرمايـلا، ــ خان قىزلىرىنىڭ قادىرغا ياتلىق بولۇشىنى خالىـغانلىقىنى ئاڭلاپ، كېلىشكەن بىر يىگىت ئۈچۈن ئەلچى بولۇپ كەلدۇق.

— هەي! — قايىتباي يېنىك تىن ئالدى، — مەن ئېيقى نېمە ئۈچۈنلىكىن، دەپتىمەن. بىز ئۈچۈن باش قا-تۇرۇشقانلىرىمىزغا رەھمەت. بىزنىڭ بۇ ئىشلىرىمىزغا باش قاتۇرۇشمىسىلىمۇ بولىدۇ، بۇ ئىشلارنى مەن ئۆزۈم بىر ياقلىق قىلىمەن.

— ئەمما خان قىزلىرىنىڭ كۆڭلىنى بىر ياقلىق قىلالاملا؟ — دېدى مەھەممەت ئاكا بۇرۇتىنى تولغاپ قو-يۇپ، — قايىتكا، سۆزۈمگە قۇلاق سالسىلا، ئاتا - ئانا دېگەن بالا - چاقىنىڭ بەختىنى ئويلىمىسا بولمايدۇ، بولمىسا، بالا - چاقىغا ئۆمۈرلۈك دەرد تېپىپ بېرىدۇ. رەنا خېنىم قادىرنى خالىمايدىكەن، ئۇنىڭ كۆڭلىدە سادىق بار ئىكەن، ئۇ ئىككەيلەننىڭ بېشىنى قوشۇپ قويسىلا قانداق؟

— سادىق؟ ئۇ كىمنىڭ ئوغلى؟ — قايىتباي ئەجەبلەندى.

— ئۇ سايىتاخۇننىڭ ئوغلى.

— ھە! — قايىتباي جان ئاچچىقىدا ئورنىدىن تۇ-رۇپ كەتتى، — سەنلەر مېنىڭ قىزىمنى موزدۇزنىڭ ئوغلى-غا ..وراپ كېلىشتىڭمۇ؟ بولدى، سۆزلەشمە، كۆزۈمدىن يوقىلىش!

— قايناپ كەتمەڭ! — دېدى مەھەممەت ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ قولى بىلەن قايىتباينى توسۇپ، — بۇ بىزنىڭ گېپىمىز ئەمەس، سادىق بىلەن رەنا خېنىمنىڭ كۆڭۈل سۆزى! بىز پەقەت شۇلارنىڭ سۆزىنىلا قىلدۇق.

— تۇفى! ئەگەر مېنىڭ قىزىم ئاشۇ يالاڭتۆشنى

ياخشى كۆرىدىغان بولسا، ئۇنىڭ بوينىنى قۇشقاچنىڭ بوينىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈپ تاشلايمەن! بولدى، ئۆيۈمدىن چىقىش! كۆزدىن يوقىلىش! — قايىتباي سىرتقا قاراپ ۋارقىرىدى، — تىلەك! ھەي تىلەك! ماۋۇلارنى ئۈزىتىپ قوي!

مەھەممەت ئاكا قايىتباينىڭ ئەمدى گەپ يېمەيدىغانلىقىنى بىلىپ سىرتقا ماڭدى ۋە ئىشىك تۈۋىگە چىقىپ بولۇپ:

— ماقۇل ئەمىسە، كېيىنچە كۆرەرمىز! — دېدى.

مەھەممەت ئاكىلار كەتكەندىن كېيىن، مەريەمخان ئىچكەركى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى — دە، ئېرىدىن سورىدى:

— نېمانچە چېچىلىلا؟

— ماۋۇ ھايۋاندىن تۆرەلگەنلەر قىزىمىزنى موزدۇزنىڭ ئوغلىغا سوراپ كەپتۇ! — گۈركىرىدى قايىتباي.

— ھەر نېمە دېگەن بىلەن ئۇلار ئەلچىغۇ؟ ئەلچىنى تىللىماسلىق كېرەكتى.

— ئۇلار ئالجىپتۇ!

— ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى مەنمۇ ئاڭلىدىم. مېنىڭچە، قىزىمىز قادىرنى خالىمىغانىكەن، سايىتاخۇننىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلساقمۇ بولاتتى، قىزىمىز خالىسىلا بولاتتى.

— تۇفى! سەنمۇ ئالجىپسەن! ئاشۇنداق ھېر يالاڭتۆش قىزىمىزنىڭ لايىقىمۇ؟

— ھەي، ئۆزى نامرات بولسىمۇ، جىگىرى بار يىگىتتۇ!

— ئاغزىڭنى يۇم! ئالجىپسەن، كۆزۈمدىن يوقال! قېنى كىم مېنىڭ ئىشىمغا ئارىلىشىدىكەن، بىر كۆرەي!

ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ كەتتى. خېلىدىن كېيىن، رەناخان ئۆزخانىسىدىن چىقىپ ئۇلارنى ئاجرىتىپ قويدى. قايىتىباي ھەرقانچە تەرسا - كاج بولغىنى بىلەن، قىزىنى — يۈرەك پارىسىنى كۆرگەن ھامان بوشاپ قالاتتى.

21. قېچىش

مەھەممەت ئاكا قاتارلىقلارنىڭ قايىتبايىنىڭ ئۆيىگە ئەلچى بولۇپ بارغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر ھايال-شىمايلا سالىبايىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى، سالىباي دەرھاللا قايىتبايىنىڭكىگە مەسلىھەتكە ئادەم ئەۋەتتى. ئىككى تەرەپ مەسلىھەتلىشىپ، سۆرەلگەن ئىش بۇزۇلار، دېگەندەك، توينى ئارقىغا سوزۇۋەرسەك بىرەر چاتاق چىقمىسۇن دېيىشىپ، توينى بۇرۇنراق قىلىۋېتىش قارارىغا كەلدى.

توي بۈگۈنكى خەيرلىك كۈنگە بېكىتىلدى. ھەر ئىككى تەرەپ توينى قىزىتىش ئۈچۈن داڭلىق سازەندىلەرنى تەكلىپ قىلىشتى. ئەر-ئايال مېھمانلار، مەپە-ھارۋىلار مىغىلدايتتى. پۈتۈن قىزىلدۆۋە ۋە پاختەكلى بۇرۇنقى ھەرقانداق چاغدىكىدىن قىزىپ كەتتى.

ئەتىگەندىلا مېھمانلار سالىبايىنىڭ ئۆيىگە توپ-توپ بولۇپ كېلىشكە باشلىدى. كىشىلەر گۈللۈك ئارىسىدىكى چىمەنلىككە سېلىنغان ئۇتقاشتەك گىلەملەر ئۈستىدە ئولتۇرۇپ چاي-پاي ئىچىشەتتى، مېۋە-چېۋە يېيىشەتتى. يېڭى كىيىم كىيىپ پۈزۈرياسانغان قادىر مېھمانلار ئارىسىدا ھېجىيىپ يۈرەتتى. ئۇ سازەندىلەرنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇسسۇل كۆردى. سازچىلار يىگىتنى كۆرۈپ،

— ھەي، ئۆزى نامرات بولسىمۇ، جىگىرى بار يىگىتتۇ!

— ئاغىزىڭنى يۇم! ئالجىپسەن، كۆزۈمدىن يوقال! قېنى كىم مېنىڭ ئىشىمغا ئارىلىشىدىكەن، بىر كۆرەي!

ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ كەتتى. خېلىدىن كېيىن، رەناخان ئۆزخاقىسىدىن چىقىپ ئۇلارنى ئاجرىتىپ قويدى. قايىتىپاي ھەرقانچە تەرسا-كاج بولغىنى بىلەن، قىزىنى — يۈرەك پارىسىنى كۆرگەن ھامان بوشاپ قالاتتى.

سازنى ئەۋجىگە كۆتۈرۈشتى. مېھمانلارنىڭ بەزىلىرى قەغەز پۇللارنى سازەندىلەرنىڭ چىكىلىرىگە قىستۇراتتى، ئۇسسۇلچىلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ، سازەندىلەرنىڭ ئالدىغا سېلىنغان داستىخانغا تاشلايتتى ياكى ئۇسسۇلچىنىڭ چېكىسىگە قىستۇرۇپ قوياتتى؛ بەزىلىرى كۈمۈش تەڭگە چاچاتتى. مېھمانلارنىڭ مۇنچىۋالا خۇشاللىق، سېخىيلىقنى كۆرگەن قادىرمۇ يانچۇقىدىن بىر ئوچۇم كۈمۈش تەڭگە چىقىرىپ، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چېچىۋەتتى. ئوتتۇرىدا بىر يىگىت چاي قۇيۇلغان پىيالىلەر تىزىلغان پەتنۇسنى بېشىغا ئېلىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. مېھمانلار ئۇنىڭ شوخ ھەرىكەتلىرى ۋە چاققانلىقىغا ئاپىرىن ئېيتىشتى. ئارقىدىن كەڭ مەيداندا ئوغلاق تارتىشىش باشلاندى. مەيدانغا يۈگۈرۈك ئاتلارغا مىنگەن يىگىتلەر قاتار تىزىلغانىدى. كۆپچىلىك قادىرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ سورۇنغا يېتىپ كەلدى. قادىر سورۇندا باغلاپ قويۇلغان ئوغلاقنى بوغۇزلاپ، ئوغلاقچىلارنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى قىزىدى. بىر ئوغلاقچى ئوغلاقنى ئېلىپ، يىراقتىكى ئوت - چۆپلۈككە ئاپىرىپ تاشلىدى. ئارقىدىن ھەممە ئوغلاقچى قامچىلىرىنى ئوينىتىپ، ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ بېرىپ ئوغلاقنى تارتىشىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇلار ئاتنىڭ قورسىقىغا سىيرىلىپ، قوللىرىنى ئۇزىتىپ ئوغلاقنى ئالماقچى بولاتتى، بىر قېتىمدا ئالالمىسا، قايتىدىن قول سوزاتتى، ئاتلار ئۆرىدەيتتى، چۆرگىلەيتتى، بىردەم بىرى، بىردەم يەنە بىرى ئالدىغا ئۆتەتتى. گويا تۇمەننىڭ چەۋەنداز قۇملۇقتا چېپىۋاتقاندەك،

بىردەمدىلا ئەتراپنى چاڭ قاپلىدى. ئاخىر بىر ئوغلاقچى ئوغلاقنى تارتىۋالدى ـ دە، ئېتىنى ئۇچقاندەك چاپتۇرۇپ، ئوغلاقنى كۆزلىگەن مەنزىلگە ئاپىرىپ تاشلىدى.

ئوغلاق تارتىشىشتا ئۇتتۇپ چىققان بۇ ئوغلاقچى ئوغلاقنى ئېلىپ، ئوغلاقچىلارنى باشلاپ، قىز تەرەپكە ماڭدى. قايىنئاتىباي ئىشىك ئالدىدا ئۇلارنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، قايىنئاتىباي بىر پارچە قىزىل تاۋارنى ئۇتتۇپ چىققان ئوغلاقچىنىڭ بويىنىغا ھۆرمەت بىلەن ئارتىپ قويدى. بىراق، ئادەت بويىچە، ئوغلاقچىلار بۇنداق چاغدا قىز تەرەپتىن بىرمۇنچە سوۋغات ئالغاندىلا، ئاندىن ئوغلاقنى بېرەتتى. قادىرنىڭ بۇ تويىدىمۇ شۇنداق بولدى. قايىنئاتىباي بىر نەچچە ئات ۋە پاقلان بەرگەندىلا، ئوغلاقچىلار ھېلىقى ئۆلۈك ئوغلاقنى تاپشۇرۇپ بېرىپ ئوغۇللۇق تەرەپكە ياندى.

كۈن چۈش بولاي دېگەندە، سالىبايىنىڭ ئۆيىدە مېھمانلارغا پولۇ تارتىلدى. ھويلىدىكى ئون نەچچە داش قازاندىن بولۇق ھور ۋە مەززىلىك پۇراق تارقىلاتتى. ئىچكەركى ئاشخانىدىن گويا تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدىن كېلىۋاتقاندەك، گۆش توغراۋاتقان قىڭراقلار، سەي قورۇۋاتقان چۆمۈچلەرنىڭ ئاۋازى كېلەتتى. سالىباي ئەر ـ ئايال خىزمەتكارلارغا شورپا، گۆش، كاۋاپ، پولۇلارنى مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشقا بۇيرۇيتتى. مېھمانلار قورساقلىرىنى تويغۇزغاندىن كېيىن تارقىلىشتى.

چۈشتىن بۇرۇن ئەرلەر يىگىتنىڭ ئۆيىدە توي ئۆيناسا، چۈشتىن كېيىن ئاياللار قىزنىڭ ئۆيىدە توي

ئويناشتى. قايتىبايىنىڭ ئۆيىدىمۇ ساز، ئۇسسۇل قىزىپ كەتكەنىدى. كۈللۈك، ئۆي ئىچى پۈزۈر كىيىنىشكەن، رەڭدار كېپىنەكلەردەك ياسىنىشقان قىزلارغا تولغانىدى. قولۇم - قوشنىلارنىڭ ئاياللىرى زەللە كۆتۈرۈپ ئىشىككە كېلىپ مۇبارەكلىشەتتى. بۈگۈن رەناخاننىڭ كۆڭلى چەكسىز قايغۇ - ئەلەمگە تولغانىدى، ئەمما، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ھەسەل ھەرىلىرىدەك ئورىۋالغان قىزلار ئۇنى ھەر خىل قىزىقچىلىقلار بىلەن كۈلدۈرمەكچى بولۇشاتتى. لېكىن ئۇنىڭغا نەدىمۇ كۈلكە كەلسۇن؟ مۇشۇ كۈنلەردىن بېرى ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى تولا يىغلاپ قۇرۇغان، ئۆزىمۇ ھەيكەلگە ئايلىنىپ قالغانىدى. تويلۇق كەلتۈرۈلدى. ئىككى ئايال مېھمانلارنىڭ ئالدىدا تويلۇقنى بىر - بىرلەپ كۆرسىتىپ ماختاشقا كىرىشتى.

— مانا بۇ قىزنىڭ دۇخاۋا كۆڭلىكى، ياقىسى، يەڭ ئۇچى، ئېتىكىنىڭ چۆرىلىرىگە گۈل كەشتىلەنگەن، كېلىن قىز كىيىدىغان بولسا ھۆر - پەرىگە ئايلىنىدۇ. مانا بۇ مارجىنى، شۇنداق پارقىراق، چىرايلىق، كېلىن بويىنىغا ئاسىدىغان بولسا، بۇ مارجانلار ئاي چۆرىسىدىكى يۇلتۇزلاردەك يارىشىدۇ...

ھەر بىر تويلۇق تىلغا ئېلىنغاندا، رەناخاننىڭ يۈرىكى پىچاق سانجىلغاندەك ئاغرىپ كېتەتتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ يېنىدىكى قىزلارنىڭ ھەممىسى تويلۇقنى كۆرگىلى چىقىپ كېتىشكەنىدى. ئۆيدە يالغۇز قالغان رەناخان قولىغا پىچاق ئالىدى - دە، ئىشىكنى ئىچىرلاتماي يېپىۋېتىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالماقچى بولدى. ئويلىنىغاندا،

ئۇ ئىبادەت قىلىپ، سادىققا ئاللادىن ئامانلىق تىلەۋاتقاندا، ئاچىسى ئايشەمخان كىرىپ قالدى — دە، ئۇ ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى.

نامازدىگەر بولۇپ قالغانىدى. ئايال مېھمانلار پولۇ يەپ بولغاندىن كېيىن، قىزلار گۈللۈكتە كېلىننى ئۈزىتىش ئولتۇرۇشىنى باشلىدى. يۇزىگە چۈمپەردە تارتقان رەناخان ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىدى. دەسلەپ قىزلار بىرلىكتە ناخشا ئوقۇدى:

يىغلىما قىز، يىغلىما ،تويۇڭ بولدى،
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈكە ئۆيۈڭ بولدى.
يىغلىما قىز، يىغلىما، خۇش بولۇرسىز،
قارچۇغىدەك يىگىتكە قوش بولۇرسىز.
يىغلىما قىز، خۇشال بولغىن، تويلىشىڭدۇر،
ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت ئويىنىشىڭدۇر.
يىغلىما قىز، فەرىدۇندەك تەختىڭ بولۇر،
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگىدە بەختىڭ بولۇر...

رەناخان تاش ئورۇندۇقتا خۇددى قورچاقتەك ئولتۇراتتى، يۈرىكى ئېزىلەتتى.

ئۇ ناخشا توختىشى ھامان ئۆيگە كىرگۈزۈلدى. دەل شۇ چاغدا يىراقتىن داپ ئاۋازى، ئاتلارنىڭ دۇپۇر - دۇپۇرلىرى ئاڭلاندى. ئاياللار قىز كۆچۈرگۈچىلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى پەملەشتى. چوكان،جۇۋانلار تارقىلىشتى، پەقەت قىزلارلا قالدى.

قادىر ئوغلاقچى ئەزىمەتلەر، سازەندىلەر ۋە موللائاخۇنلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلەتتى. ھەممەيلەن ئاتقا

ھىنگەن بولۇپ، بەزىلەر داپ، بەزىلەر راۋاب، دۇتار، بەزىلەر غىجەك، ئىسكىرىپكا چالاتتى، يەنە بەزىلەر بولسا نوختىماي ئىسقىرتىپ، ئاللا - ئاللا سالاتتى. ئۇلار ئاخىر قايىتباينىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى، بىر - بىرلەپ ئاتتىن چۈشتى. قايىتباي ئۇلارنى دەرۋازا تۈۋىدە كۈتتۈۋالدى. ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇشۇپ تاماقتا داخىل بولغاندىن كېيىن، موللاملار نىكاھ ئوقۇپ، قىز - يىگىتكە تۇز سۈيىگە چىلانغان نان يېگۈزۈشمەكچى بولۇشتى. ئەمما ئۇلار رەناخاننى تېپىشالمىدى. قايىتباي تىت - تىت بولۇپ، ھەممە يەرنى — ئۆيلەرنى، باغنى، گۈللۈكنى ئاختۇرۇپ چىقتى، ئەمما رەناخاننى تاپالمىدى. شەرمەندە بولغان قادىر غالجىر ئىتتەك تېپىچەكلەپ، ئوغلاقچىلار ۋە غالچىلىرىنىڭ بەرنى مەشئەل يېقىپ، ئاتلارغا مىنىپ تەرەپ - تەرەپنى ئىزدەشكە بۇيرۇدى.

ئايشەمخان ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى رەناخاننى ئىزدەشتى. ئايشەمخان سىڭلىسىنىڭ گۈللۈكنىڭ دەرياتەرەپتىكى پاكار تېمى تۈۋىگە بېرىپ ئويناشقا ئامراقلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن پاكار تامتۈۋىگە بېرىشتى. راست دېگەندەك، تام تۈۋىگە بىرنەچچە مارجان چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇلار تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ، دەريا بويىنى ياقىلاپ ئىزدىدى. ئۇلار ئاي يورۇقىدا خېلى ماڭغاندىن كېيىن بىر دۆڭلۈك يېنىدىكى كۆچەتلىكتىن چىقىپ قالغان كۆڭلەكنى كۆردى. ئايشەمخان يۈگۈرۈپ باردى، رەناخان كۆچەتلىكتە ئولتۇراتتى. كۆچەتلىك دەريا قىرغىقىدىلا بولۇپ، رەناخان ئاچىسىنى كۆرۈپلا ئۆزىنى دەرياغا ئاتماقچى بولدى، بىراق ئۈلگۈرەلمىدى، ئايشەمخان ئۇنى ئارقىسىدىن كېلىپلا

قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى. ئاڭغىچە ئايشەمخاننىڭ ئېرىنمۇ يېتىپ كېلىپ، رەناخاننىڭ ئالدىنى توستى.

— سىڭلىم، مۇنداق قىلما، يۈر، قايت، — دېدى ئايشەمخان.

— ئاچا، مېنى قويۇۋەت، — دېدى رەناخان يۇلقۇنۇپ، — ئەمدى ماڭا ياشاشتىن ئۆلۈم ئەۋزەل!

— سىڭلىم، ئۆلۈشكە بولمايدۇ، قانداق ئۇۋاللىققا ئۇچرىغان بولساڭ ماڭا دېگىن.

رەناخان ئاچىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى ـ دە، ئەلەملىك يىغلاپ:

— ئۆلۈشكە رازىمەنكى، ھەرگىز قايتمايمەن! — دېدى.

— ھەي، دادام، ئانامۇ ساڭا چىدىمايدۇ، — دېدى ئايشەمخانمۇ يىغلاپ تۇرۇپ، — قىزبالا دېگەن بويىغا يەتكەندە ياتلىق بولىدىغان ئىش. ئۆزۈڭنى نېمىگە مۇنچە قىينايسەن؟

— ئاچا، ئۆزۈڭ ئويلاپ باققىنە، قادىردەك قولىدىن ھەممە شۇملۇق كېلىدىغان لوكچەككە تەگسەم بولامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ بەش خوتۇنى تۇرسا... — رەناخان ئۆپكىدەپ يىغلاپ ئاۋازى چىقماي قالدى.

— ئۇنداقتا نېمىشقا بۇرۇنراق قارشى چىقمىدىڭ؟

— دادامنىڭ مىجەزىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن. ئانام قارشى تۇرۇپمۇ ھېچ ئىش چىقىرالمىغان تۇرسا، مېنىڭ قارشى چىققىنىم نېمىگە دال بولاتتى؟

— مەن ئانامدىن ئاڭلىغانىدىم، سەن سادىقنى ياخشى كۆرەمسەن؟

رەناخان جاۋاب بەرمەي يىغلاۋەردى. ئايشەمخان ئېرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، رەناخاننى بۈگۈن ئۆزلىرىنىڭ قوغانىدىكى ئۆيىگە ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. ئايشەمخان دادىسىنىڭ ئۆيىدىن ئىككى ئات ئېلىپ كەلدى، ئېرى بىر ئاتقا، ئۆزى رەناخان بىلەن بىر ئاتقا مىندى. ئۇلار ئاي يورۇقىدا يېقىن يول بىلەن بوستان تامانغا يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار يولدا بىر نەچچە رەت قادىرنىڭ ئادەملىرىگە يولۇقتى، ئۇلارنى ئايشەمخان ۋە ئۇنىڭ ئېرى گەپ بىلەن باپلىدى. رەناخاننىڭ يۈزىدە چۈمپەردە بولغاچقا، ئۇلار تونۇمىدى. ئايشەمخانلار بوستاندىن قايرىلايلى دەپ تۇرۇشقاندا، سادىقنى ئىزدەپ يۈرگەن سايىتاخۇن، ئايخان ۋە رۇسۇلغا ئۇچراپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئاۋازى يۈرەكنى ئەزگۈدەك ئېچىنىشلىق ئىدى. رەناخان ئايخاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئاچىسىدىن ئاستىراق مېڭىشنى ئۆتۈندى. ئايشەمخان ئۇلاردىن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرگەنلىكىنى سورىدى.

— ئوغلۇم يوقاپ كەتتى. مەھەللىدىكى ئىككى بالا ئۇنىڭ بۇ يەردە يىغلاپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەنىكەن، ئىزدەپ كېلىشىمىز، سىلەر كۆردۈڭلارمۇ؟ — دېدى ئايخان يىغلاپ.

رەناخان ئايخاننى تونۇيتتى. ئۇ ئايخاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ پاڭگىدە يىغلىۋەتتى ۋە دەرھال ئاتتىن

چۇشۇپ سادىقنى ئىزدىمەكچى بولدى.

ئايشەمخاننىڭ ئېرى ئىشنىڭ بۇ ھالغا يەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سايىتاخۇنلار بىلەن بىللە سادىقنى ئىزدەشكە ماقۇل بولدى. ئۇلار بوستاندىكى دۆڭلۈككە مىڭىشتى.

بۇ ئاللانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىمۇ؟ سادىق بىر دەرەخكە سىرتماق سىلىپ، بويىنىنى ئەمدى سىرتماققا سالاي دەپ تۇرۇشىغا ئۇنى ئىزدىگەنلەر يېتىپ كەلدى. رۇسۇل دەرھاللا ئۇنى پەسكە چۈشۈردى، رەناخان ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتتى.

ــ سادىق، سادىقجان، مانا مەن كەلدىم!

ــ رەناخان، مەن چۈش كۆرۈۋاتامدىغاندىمەن؟ ــ سادىق ھاياجانلىنىپ كەتكەچكە، شۇ سۆزنى ئارانلا دېيەلىدى.

ئايشەمخاننىڭ ئېرى بىلەن سايىتاخۇن مەسلىھەتلىشىپ، ئالدى بىلەن بۇ كۆيۈپ-پىشقان ئاشىق-مەشۇقلارنى قوغانغا ئاپىرىپ، قالدى كەينى كېيىن قىلىشماقچى بولدى.

ئايشەمخان بىلەن ئېرى بىر ئاتقا، سادىق بىلەن رەناخان بىر ئاتقا مىندى. ئۇلار قاراڭغۇلۇقتا سايىتاخۇن، ئايخان ۋە رۇسۇل بىلەن قول پۇلاڭلىتىپ خوشلىشىپ، قىزىلدۆۋە بازىرىنىڭ سىرتىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

22. مۇرادقا يەتكەن ئاشىق ـ مەشۇقلار

ئاپئاق ئايدىڭ كېچە، ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراقلايتتى. قوغانىدىكى ئايشەمخانلارنىڭ چىرايلىق بېزەلگەن ئۆيىدە جاپا ـ مۇشەققەتتە تېپىشقان بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇق بىر ـ بىرىگە تويماي قارىشىپ ئولتۇراتتى. بۇ ئۆينىڭ ئۆگزىسىدە مىلتىق تۇتقان بىر ئادەم تۇراتتى. توساتتىن يىراقتىن ئاتنىڭ دۇپۇرلىشى ئاڭلاندى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچىلا قاراڭغۇ تورمانلىق ئىچىدىن ئات مىنگەن بىرەيلەن چاقماقتەك چىقىپ كەلدى ـ دە، مۇشۇ ئۆي تەرەپكە چاپتى. ئۆگزىدىكى ئادەم مىلتىقىنى شاراقلىتىپ تولغىدى.

ـــ كىم؟

ـــ مەن، رەنا خېنىمنى قوغدىغىلى كەلدىم! ـــ دېدى ئاتلىق كىشى.

ـــ بۇ يەردە رەناخان ـ پەناخان يوق.

ـــ مەن سادىقنىڭ دوستى رۇسۇل.

ـــ سادىق دېگەن كىم ئۇ؟ بۇ يەردە ئۇنداق ئادەم يوق.

ئۆيدىكى سادىق بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ يۈگۈرۈپ تالاغا چىقتى ـ دە، ئۆگزىدىكى ئادەمگە:

ـــ ئۇ مېنىڭ دوستۇم، ـــ دېدى. رۇسۇل ئاتتىن

چۈشۈپ ئۆيگە كىردى.

ئۆگزىدىكى ئادەم ئايشەمخاننىڭ ئېرى ئىدى. ئۇ سادىقنىڭ دوستى كەلگەنلىكىنى ئۇقۇپ پەسكە چۈشتى. ئۇلار رۇسۇلدىن قىزىلدۆۋۈنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى.

— قىزىلدۆۋۈنىڭ ھەممە يېرىنى قادىرنىڭ ئادەملىرى قاپلاپ كەتتى، — دېدى رۇسۇل، — ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قولىدا مەشئەل. قادىر رەناخانىنى تاپماي قويمايمەن دېگۈدەك. ئۇنىڭ ئۇستىگە سادىقمۇ بىرلا ۋاقىتتا يوقاپ كەتكەچكە، كىشىلەر بۇ پىلانلىق ئېلىپ قېچىش، دەپ يۈرگۈدەك. ئەھۋال ئېغىر، شۇڭا مەن يارىدىمىم تېگەر دەپ بۇ ياققا كەلدىم.

ئارقىدىن پايلاپ كەلگەن بىرەرى بولمىسۇن دەپ، ئايشەمخاننىڭ ئېرى يەنە ئۆگزىگە چىقىپ كەتتى، رۇسۇل ئىشىك ئالدىدا كۆزەتچىلىك قىلدى. تەلەي ئۇڭدىن كېلىپ، كېچىچە ھېچ ئىش بولمىدى.

ئايشەمخان ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەنلا دادام، ئانامنىڭ كۆڭلىنى تىندۇراي دەپ قىزىلدۆۋۈگە يول ئالدى. ئۇ دادىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپلا، دادىسى بىلەن ئانىسىغا كېچىدىكى ئىشلارنى يېپىدىن - يىڭنىسىگىچە سۆزلەپ بەردى. مەريەمخان كۆڭلىدە تازا خۇشال بولدى، قايىتباي نارازى بولسىمۇ، قىزىنىڭ ئامان قالغانلىقىنى بىلىپ ئۇشۇقچە ھۆرت - پۆرت دېيەلمىدى. دەل شۇ چاغدا، چۆچەكلەردىكىدەك بۇ ئاجايىپ تويىنىڭ خەۋىرى قوغاندىن قىزىلدۆۋۈگە يېتىپ كەلدى.

نامراتلار سادىق ئۈچۈن خۇشال بولۇشتى، بايلار رەناخان-
نى ئەيىبلەشتى.

رۇسۇلمۇ قوغاندىن قىزىلدۆۋىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ مەھەممەت ئاكىنى تېپىپ، سايىتاخۇن بىلەن مەسلى-
ھەت قىلدى ھەممە سادىق ئۈچۈن ئەلچى بولۇپ قايىت-
باينىڭكىگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بۇ قېتىم ئىشنىڭ
جەزمەن ئەپلىشىدىغانلىقىغا ئۈچەيلەن ئىشىنەتتى. شۇڭا
مەسچىتنىڭ پەشتىقىغا ناغرا- سۇناي ئورۇنلاشتۇرۇلدى.
رۇسۇل سادىقنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بىرمۇنچىنى توپ-
لاپ، ئىككى پارچە قىزىل تاۋار، بىر پاقلاننى ئېلىپ،
دەبدەبە بىلەن دەريا بويىغا قاراپ ماڭدى. قايىتباي
قىزىنىڭ سادىق بىلەن قوغاندا بىر ئۆيدە ئىكەنلىكىنى
بىلگەچكە، ئەمدى ئەلچىلەرنى رەت قىلالمايتتى. شۇڭا
ئۆيدىكىلەرنى باشلاپ دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ مېھمان-
لارنى كۈتۈۋالدى. ئۇلار كۆرۈشۈپ، تىنچلىق- ئامانلىق
سوراشقاندىن كېيىن، مەھەممەت ئاكا بىر پارچە قىزىل
تاۋارنى قايىتباينىڭ بويىنىغا، رۇسۇل يەنە بىر پارچە
قىزىل تاۋارنى سايىتاخۇننىڭ بويىنىغا سېلىپ قويدى،
ئاندىن پاقلاننى تاپشۇردى. قايىتباي پاقلاننىڭ تا-
نىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ھەي، مۇشۇ بىر پاقلانغا قىزىم-
نى تېگىشتىم- ھە، دەپ ئويلاپ، تەنلىرى تىكەنلەشكەن-
دەك بولدى. دەل شۇ چاغدا مەسچىت پەشتىقىدىكى
ناغرا- سۇناي جاراڭلىدى، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سادىق
ئوقۇتقان ئوقۇغۇچىلىرىمۇ بۈيۈك ئاللانى مەدھىيىلەيدى-
غان قەسىدىنى جاراڭلاتتى.

ئۇلارنىڭ مۇنچىۋالا قىزىپ كېتىشىنى كۆرۈپ، قايىتباي كۆڭۈل خۇشلۇقى بىلەن قىلىنغان ئىش سودىدەك بولغان تويدىن داغدۇغىلىق بولىدىكەن، دەپ ئويلىدى. ئۇ ئەزەلدىن نامراتلار بىلەن ئارىلىشىپ باقمىغانىدى، ھالا بۇگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ شۇنچە سەمىمىي، ئاق كۆڭۈل، چىقىشقاقلىقىنى كۆرۈپ چەكسىز شادلاندى. مەھەممەت ئاكا بىلەن رۇسۇل ئۇسسۇلغا چۈشتى، ئۇيغۇر ئويۇشمىسىنىڭ نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئۇسسۇلغا چۈشتى. قايىتباي خۇشلۇقىدا ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. مەھەممەت ئاكا بىردىنلا ئۇنى تارتىپ ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلدى، قايىتباي رەت قىلالمىدى، بۇ ئىككى مويسىپىت رۇسۇل نېمە قىلسا شۇنداق قىلىپ ئۇسسۇل ئوينىدى.

بىر پەس قاينىغاندىن كېيىن، ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى خەيرلىك بىر كۈننى تاللاپ، موللاملارنى باشلاپ ئايشەمخاننىڭ ئۆيىگە بېرىپ، سادىق بىلەن رەناخاننىڭ نىكاھىنى ئوقۇشنى مەسلىھەتلەشتى.

بۇ خەۋەر ئايخاننىڭ قۇلىقىغا يەتتى. ئۇ كۆڭۈل قويۇپ ئەتكەن پولۇنى يوغان لېگەنگە دۆۋىلەپ ئۇسۇپ، ئۈستىگە گۆشنى بولۇشىغا بېسىپ مەرىيەمخاننىڭكىگە كەلدى. دوختۇرخانىدا كۆرۈشۈپ تونۇشقان بۇ قۇدىلار مانا بۇگۈن يۈز يېقىشىپ كۆرۈشۈپ، قىزغىن پاراڭغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ خۇشاللىقىنى باشقىلارنىڭ ئاشۇلارنىڭ ئۆزىدەك چۈشىنىشى قىيىن ئىدى.

23. قارا يۈزلۈك ئىككى ئادەم

سادىق بىلەن رەناخان قوغاندا — ئايشەمخانلارنىڭ ئۆيىدە توي قىلىپ نىكاھ ئوقۇتۇپ، ئەر-خوتۇن بولدى. تويىنىڭ ئۈچىنچى كۈنى رەناخاننىڭ يۈز ئاچقۇسى بولدى. قىزىلدۆۋىدىن نۇرغۇن ئەر-ئايال قوغانغا كەلدى. سادىقنىڭمۇ، رەناخاننىڭمۇ ئاتا-ئانىسى كەلدى. قايىتباي قىزى ئۈچۈن كۈيئوغلىغا بىر قۇر يېڭى كىيىم-كېچەك تەييارلاپ بەردى.

يۈز ئاچقۇ باشلاندى، ئۆيدىكى ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىنى چەتكە ئالدى. رەناخاننىڭ يېنىدا سادىق ۋە قىزلارلا قالدى. رەناخان كارىۋاتتا ئولتۇراتتى. سادىق ئۇنىڭ يۈزىدىكى قىزىلىقنىڭ بەلگىسى بولغان يۈز ياپقۇنى ئېلىۋەتتى. رەناخان بولسا دادىسى تەييارلاپ بەرگەن يېڭى كىيىمنى سادىققا تەقدىم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن يۈز ئاچقۇ ئاخىرلاشتى.

مېھمانلار پولۇغا داخىل بولغاندىن كېيىن تارقاشتى. قايىتباي قىزى بىلەن كۈيئوغلىغا ئەتە بىزنىڭكىگە كۆچۈپ بېرىڭلار، دەپ تاپىلىدى-دە، مەريەمخاننى ئېلىپ، سايىتاخۇن، ئايخانلار بىلەن بىللە قىزىلدۆۋىگە قايتتى. ئەتىسى بۇ يېڭى ئەر-خوتۇنلار قوغان بىلەن، ئايشەمخانلار بىلەن خوشلىشىپ، قىزىلدۆۋ-

ماڭا بەردىڭىز، كۆڭلۈم چەكسىز ئاراملىققا چۆمدى، سالامەتلىكىم ئەسلىگە كەلدى. ئىككىمىز ھازىر بىر جان، بىر تەن بولدۇق، ئەمدى ئۇ رومال ئۆز ئىگىسىنىڭ بېشىدا چىققىنى ياخشى، — دېدى.

رەناخان مۇھەببەتكە تولغان ئويناق بۇلاقتەك كۆزلىرى بىلەن تەبەسسۇم قىلىپ ئېرىگە تىكىلدى.

— رەناخان، ئاللانىڭ تەقدىرى بىلەن ئىككىمىز بۈگۈنكى كۈنگە ئېرىشتۇق. ئەمما، «مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭەر» دېگەن سۆزمۇ ئىككىمىزنىڭ بۈگۈنگە ئېرىشىشتىكى دەستۇرىمىز، — دېدى سادىق ۋە ئايالىنىڭ ئالمىدەك يۈزىنى سىلىدى.

ئىككىيلەن مەھكەم قۇچاقلاشتى، قانماي - قانماي سۆيۈشتى. ياز پەسلىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى بولغاچقا، گۈللۈكتە گۈللەر ھۇپپىدە ئېچىلغانىدى، رەڭدار كېپىنەكلەر تىنماي ئۇچىشاتتى، ئۆينىڭ دېرىزىلىرىدىكى تەشتەكلەردىمۇ قىزىل ئەتىرگۈللەر پورەك - پورەك ئېچىلىپ كەتكەنىدى. بۇ گۈزەل دۇنيا مۇشۇ بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقلار ئۈچۈنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. رەناخاننىڭ كۆڭلىدە تىل بىلەن ئىپادىلىگىلى بولمايدىغان شادلىق بار ئىدى. ئۇ گۈل تەشتىكىنىڭ تۈۋىگە بېرىپ بىر تال قىزىل ئەتىرگۈلنى ئاۋايلاپقىنا ئۈزدى - دە، سادىقنىڭ كۆكسىگە قاداپ قويماقچى بولدى. دەل شۇ چاغدا، ھويلىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، تىلەك قارا يۈزلۈك ئىككى يىگىتنى باشلاپ كىردى. رەناخان

ئۇلارنى كۆرۈپ، قولىدىكى گۈلنى شىرەگە قويدى ـ دە، سادىقتىقا:

— مېھمان كەلدى، — دېدى.

بۇ چاغدا مېھمانلار مېھمانخانىغا كىرىپ ئولتۇردى. ئۇلار ئاۋۋال سادىقنى سورىدى:

— سادىق ئەپەندى مۇشۇ يەردىمۇ؟

— مانا، سادىق ئەپەندى مەن بولىمەن، — دېدى سادىق بۇ ناتونۇش ئىككىيلەنگە ئەجەبلىنىپ قاراپ، — نېمە ئىشىڭلار بار ئىدى؟

— بىز ئۈيغۇر ئۇيۇشمىسىدىن كەلدۇق. ئۇيۇشمىدا سىز بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بار ئىكەن، بىز بىلەن ماڭسىڭىز.

سادىق، بۇ ئىككىيلەننى زادىلا كۆرۈپ باقمىغانىدىم، بەلكىم بۇلار ئۇيۇشمىغا يېقىندا كىرگەنلەردۇر، مەن تويى ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ يېقىندىن بۇيان ئۇيۇشمىغا بارالمىدىم، دەپ ئويلىدى. رەناخان ئۇنىڭغا چاپان كىيگۈزۈپ قويدى. سادىق قارا يۇزلۇك ئىككى ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى.

رەناخان ئىشكىنىڭ كىشىكىگە يۆلەنگىنىچە، سادىق دەرۋازىدىن چىقىپ قارىسى يوقالغۇچە قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ يۈرىكى گويا ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسىنى يوقىتىپ قويغاندەك سىقىلىشقا باشلىدى. ئۇ شىرەدىكى گۈلنى قولىغا ئالدى ـ دە، كۆڭلىدە پىچىرلىدى:

— ئەي گۈل، گۈزەللىكىڭنى ئەبەدىي يوقاتما، ئەبەدىي سولما!

24. جىددىي ئۆزگىرىش

سادىق قارا يۈزلۈك ئىككى يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن بىر قانچە ئون قەدەم ماڭغاندىن كېيىن يول بويىدا توختىتىپ قويۇلغان ئات هارۋىسىنى كۆردى. دەل شۇ چاغدا يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى دەرەخلىكتىن بەش-ئالتە ئادەم چىقىپ كەلدى-دە، قارا خالتىنى ئۇنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈپ، مىدىر-سىدىر قىلغىلىمۇ قويماي قوللىرىنى باغلاپ، هارۋىغا ئىتتىرىپ چىقاردى، هارۋا ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. سادىقنىڭ كۆزى ئېتىك بولغاچقا، قەيەرگە كەلگەنلىكىنى بىلەلمىدى.

سادىقتەك ئەقىللىك ئادەملەر پاجىئەلىك تەقدىرنىڭ ھە دېگەندىلا بېشىغا كېلىدىغانلىقىنى ئۇنچىلا بىلىۋالالايدۇ. ئۇ هارۋىدىكىلەردىن نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى تۇتقۇن قىلىدىغانلىقىنى سوراپ كۆرمەكچى بولىدىيۇ، ئەمما يەنە بۇ غالچا قۇللارنىڭ ھېچنىمە دەپ بەرمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ، تەقدىر ئىلاھىنىڭ نېمە كۈنلەرنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى جىممىدە كۈتۈشكە مەجبۇر بولدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي هارۋا توختىدى. ئۇنى كىملەردۇر خېلىغىچە يېتىلەپ ئاپىرىپ، بېشىدىكى قارا خالتىنى ئېلىۋەتتى-دە، بىر قاراڭغۇ ئۆيگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتتى. بۇ ئۆينىڭ ئىچى بېشىغا قارا خالتا كىي-

گۈزۈلگەن چاغدىكىدىنمۇ قاراڭغۇ ئىدى، ھەتتا قولنى سوزۇپ، ئالقاننىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. سادىق تىمىسقىلاپ ئۇ يەر - بۇ يەرنى سىيلاشتۇردى. ئاخىر ياغاچ ئىشىكتىكى تۆمۈر قۇلۇپ شاراقلاپ ئېچىلدى.

— سادىق! — غەزەپلىك توۋۇلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

سادىق دەرھاللا تاشقىرىغا چىقىۋېدى، ئۇنى بىر سوراقخانىغا ئېلىپ كىرىشتى. ئىش ئۈستىلىنىڭ ئالدىدا چاشقان بۇرۇتلۇق بىرەيلەن ئولتۇراتتى. ئۇ سادىقنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى - دە، تولىمۇ مۇلايىم ئاۋازدا:

— سىزگە ئازار بېرىپ قويدۇق، بەكلا خىجىلمىز، بۇ بەك چوڭ ئىشمۇ ئەمەس، قورقماڭ. ئەمما راست گەپ قىلىڭ، بىلدىڭىزمۇ؟ — دېدى.

— بىلدىم، — دېدى سادىق گاڭگىرىغان ھالدا باش لىڭشىتىپ.

— قورسىقىڭىز ئاچقاندۇ، ئازراق بىر نەرسە يەۋېلىڭ، بىز ئاندىن پاراڭلىشايلى، — دېدى ھېلىقى ئادەم چاي شىرەسىدىكى يېمەكلىكلەرنى كۆرسىتىپ.

— رەھمەت ئەپەندىم، قورسىقىم ئاچقىنى يوق، — دېدى سادىق تۇزۇت بىلەن. ھېلىقى ئادەم ئۇنىڭغا مۇلايىم، مېھرىبان كۆرۈنگەنىدى.

— ئۇنداقتا، سورىغانلىرىمغا راستچىللىق بىلەن جاۋاب بېرىڭ، — ھېلىقى ئادەمنىڭ ئاۋازى بارغانچە قاتتىقلاشتى.

— بولىدۇ، ئەپەندىم.

— سىز دۈبەنتنىڭ قانۇنلىرىغا، ھازىرقى سىياسەتكە قارشىمۇ؟ سىز مامۇتنىڭ ئادىمىمۇ؟

— ياق، مەن ھېچقانداق پائالىيەتكە قاتناشمىدىم، مەكتەپتە دەرسلا ئۆتتۈم.

— تۈفى! — ھېلىقى ئادەم جوزىنى مۇشتلاپ، چىلبۆرىلىك ئەپتىنى ئاشكارىلىدى، — ئىززەتلىكەننى بىلمەيدىغان نېمىكەنسەن! ئەگەر يەنە قۇۋلۇق قىلساڭ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن!

— ئەپەندىم، دىگەنلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى راست، ھېچنېمىگە قارشى تۇرغىنىم، ھېچقانداق پائالىيەتكە قاتناشقىنىم يوق، — سادىق سەل تىترەپ كەتتى.

— راستمۇ؟ — ھېلىقى ئادەم سىرتقا قاراپ ۋارقىرىدى، — بۇ ياققا كىرىڭلار!

ئىشىكتىن قاپلاندەك ئىككى ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇلار سادىقنىڭ قېشىغا كېلىپلا قوللىرىدىكى قامچا بىلەن ساۋىداشقا باشلىدى. سادىقنىڭ بەدىنى تىلىم-تىلىم بولۇپ، قىپقىزىل قان ئۇيۇپ قالدى. ھېلىقى ئادەم جاللاتلىرىغا سادىقنىڭ پۇتىغا كىشەن سېلىپ، تۈرمىگە ئاپىرىۋېتىشنى بۇيرۇدى ۋە سادىققا:

— بىر سائەتلىك مۆھلەت بېرىمەن، ياخشى ئويلان! — دېدى.

سادىق قاراڭغۇ ئۆيگە سولاندى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى پىچاقتا تىلىپ، تۇز سەپكەندەك ئاغرىيتتى. ئۇ بىر پەس ئىڭرىغاندىن كېيىن، كۆزلىرى ئىشىكنىڭ كىچىككىنە يوچۇقىدىن كىرىۋاتقان يورۇقلۇقنى ئىلغا

قىلدى، ئۆيدە ياتقان بەش- ئالتە ئادەمنى كۆردى. ئۇلارنىڭ چاچلىرى چۇۋۇلغان، مازدەك پاقپايغان، ساقال- بۇرۇتلىرى قورايدەك ئۆسۈپ كەتكەندى، بۇلۇڭ- بۇلۇڭىدا تۈگۈلۈپ ياتاتتى. ئۇلار سادىققا خەيرخاھلىق، ياتسىراش نەزىرىدە قارىدى. سادىق ئۇلارغا گەپ قىلماقچى بولىۋىدى، بىرەيلەن قولىنى پۇلاڭلىتىپ، ئىشىكنى ئىما قىلىپ توسۇپ قويدى. سادىق ئىشىك تۈۋىگە ئولتۇردى. ئۇ توختىماي گەجگىسىدىكى يارىلارنى، پۇتىدىكى كىشەننى سىلايتتى.

بىر سائەتتىن كېيىن ئۇنى راستتىنلا يەنە سوراققا ئېلىپ چىقتى.

— ئەمدىغۇ راست گەپنى قىلارسەن، — دېدى ھېلىقى چاشقان بۇرۇت ئىش ئۈستىلى ئالدىدا ئولتۇرۇپ، — سەن تۈركىستان مۇستەقىللىق ھەرىكىتىگە قاتناشتىڭمۇ- يوق؟ مامۇت بىلەن قانداق مۇناسىۋىتىڭ بار؟

— ھېچقانداق ھەرىكەتكە قاتناشمىدىم، مامۇت دېگەن ئادەم بىلەنمۇ مۇناسىۋىتىم يوق. ئەپەندىم، تەكشۈرسەڭلار بولىدۇ، — دېدى سادىق.

— يوق دەيسەنا؟ — ھېلىقى ئادەم بىر خاتىرە دەپتەرنى ئېلىپ مەلۇم بىر ۋاراقنى ئاچتى، — پالانى ئاينىڭ پۇستانى كۈنى رۇسۇلنىڭ ئۆيىدىكى مەشرەپتە نېمە دېدىڭ؟

— ئېسىمدە يوق، — دېدى سادىق دەمال ئېسىگە ئالالماي.

— ئاما ئالدىدىلا ھۆكۈمەتنى تىللاپ، سىياسەتكە

قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلمىدىڭمۇ؟

— قىلمىدىم، — دېدى سادىق سەل ئويلىنىپ، — مەن پەقەت بىرنەچچە يۇمۇر، لەتىپە سۆزلىدىم. ئىشەنمىسىڭىز رۇسۇلدىن سوراڭ.

— ھە، رۇسۇل دېدىڭمۇ؟ — ھېلىقى ئادەم مەخىرلىك ھېجىيىپ، — بەلكىم ئۇ سوراقتا ئىقرار قىلسا ئەجەب ئەمەس.

سادىق شۇندىلا رۇسۇلنىڭمۇ قولغا ئېلىنغانلىقىنى بىلدى. شۇندىن كېيىن، سادىق خېلىمۇ خىل دەھشەتلىك جازاغا ئۇچرىدى، گاڭزىغا بېسىلدى، قىسماققا ئېلىندى، بىر نەچچە رەت ھوشىدىن كەتتى. بۇنداق چاغلاردا بېشىدىن سوغۇق سۇ قۇيۇلۇپ ھوشىغا كەلتۈرۈلدى. ئۇ باشتىن - ئاخىر ناھەق قېينالغان بولسىمۇ ئىقرار قىلمىدى. ئاخىر تۈرمىگە قايتۇرۇلدى.

ئۈچ - تۆت كۈنلەردىن كېيىن تۈرمىدىكىلەر بىلەن تونۇشۇپ قالدى. ئارمىيەدە كاتىپ بولۇپ ئىشلىگەن خۇاڭ فامىلىلىك بىر خەنزۇ قېرىنداش ئۇنىڭغا بەك كۆيۈنەتتى. تۈرمىدىن بېرىلگەن تاماققا قورساق تويمايتتى، سادىقنىڭ ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلمىگەچكە، تاماق ئەكىلىشنىمۇ بىلمەيتتى، ھېلىقى خەنزۇ ئۇنىڭغا يېگۈدەك ئۇنى - بۇنى بېرىپ تۇراتتى. يەنە بىر موڭغۇل بولۇپ، ئۇ خەنزۇچىنىمۇ، ئۇيغۇرچىنىمۇ بىلەتتى، ئۇ سادىققا تەرجىمانلىق قىلىپ بېرەتتى. شۇ ئارقىلىق سادىق بۇ يەرنىڭ يامۇلنىڭ ساقچى ئىدارىسى — ئىز قالدۇرماي قاتىللىق قىلىدىغان جاي ئىكەنلىكىنى بىلدى.

سادىق بۈگۈن رەناخاننى سېغىنىپ زادى بولالمىدى ـ دە، ئاللادىن ئۆزىگە تېزرەك ھۆرلۈك بېرىشنى تىلىدى، ھەتتا يىغلىۋەتتى. تۈرمىداشلار ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئولىشىپ تەسەللى بەردى.

ــ بۇ يەردە ھەممىدىن مۇھىمى سالامەتلىكىنى ئاسراش ۋە چىداملىق بولۇش، سىز بىرنەچچە كۈنلەردىن كېيىن كۆنۈپ قالىسىز، ھەرگىز ئىچىڭىزنى پۇشۇرمالڭ، تىت ـ تىت بولۇشنىڭ پايدىسى يوق.

ــ مەن قاچان ئۆيۈمگە قايتارمەن؟ ــ سورىدى سادىق يىغلاپ تۇرۇپ.

ــ ھەي، ــ دېدى موڭغۇل خۇرسىنىپ، ــ بىر يىل، ئىككى يىل، ياكى بولمىسا يىگىرمە يىلدا قايتارسىز. تەلەيگە قاراش كېرەك. مېنىڭ بۇ يەرگە كىرگىنىمگە ئۈچ يىل بولدى.

ــ بۇنداق خورلۇق، ئازابقا قانداق چىدايمەن؟

ــ خورلۇق دېگەن ھېچگەپ ئەمەس، قورقۇنچلۇقى خىلمۇخىل تەن جازاسى، ــ دېدى خەنزۇ قېرىنداش ۋە بۇ سۆزنى موڭغۇلنىڭ ئۆرۈپ بېرىشىنى ئۆتۈندى.

ــ تاقىتىم تاق بولدى، ــ دېدى سادىق گەجگىسىدىكى يارىلارنى سىلاپ، ــ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئەگەر يەنە بىرەر قېتىم جازالىنسام مۇشۇ يەردە ئۆلۈپ قېلىشىم مۇمكىن.

ــ شۇڭا، ــ دېدى موڭغۇل كىشى خۇاڭ كاتىپنىڭ سۆزىنى ئۆرۈپ، ــ بىز ئۇچۇن نەق ئاقىلانىلىك ــ ئامالنىڭ بارىچە تەن جازاسىدىن قۇتۇلۇش.

— قانداق قۇتۇلغىلى بولىدۇ؟ — سورىدى سادىق.

— ئامال يوق، زادىلا ئامال يوق. شۇڭا ھەممە سوئالغا راست، دەپلا جاۋاب بېرىش كېرەك، بۇنىڭ نەتىجىسى ئۆلۈملا بولىدۇ!

— ... — سادىقتا يەنە گەپ قىلغۇدەك جۈرئەت قالمىدى.

— ھەي... بىرلا ئۆلۈش — ھەركۈنى تەن جازاسىغا ئۇچرىغاندىن ياخشىراق، — دېدى موڭغۇل كىشى ئەلەم بىلەن.

شۇ قېتىملىق سۆھبەتتىن كېيىن، سادىق يەنە بىر سوراققا چىققاندا ھەممىنى ئىقرار قىلدى. بۇنىڭ بىلەن تەن جازاسىدىن قۇتۇلدى، ھەتتا بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ پۇتىدىكى كىشەنمۇ ئېلىۋېتىلدى.

سادىق نېمە ئۈچۈن قولغا ئېلىندى؟ بۇنىڭ قادىرنىڭ مال-دۇنياغا تايىنىپ ئويناۋاتقان ئويۇنى ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى. ئۇ چاغلاردا، شىنجاڭنىڭ سىياسىتى زۇلمەتلىك، مەمۇرىي ئورگانلار بىلەن ئامانلىقنى ساقلاش ئورگانلىرى پۇقرانى شىلىپ، يىلىكىنى شوراپ يەيدىغان چىلبۆرە ئۇۋىسى ئىدى. ئەمەلدارلار، ساقچىلار خىيانەتچىلىكتە غالجىر بۆرىگە ئايلانغانىدى. تېخى يېقىندىلا ماھۇتىنىڭ توپىلىڭى بولغاچقا، قادىر بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئاز-تولا پۇل خەجلەپ، سادىقنى ماھۇتىنىڭ قولچومىقى دەپ چاققان، شۇڭا ئۇ ھەپسىگە چۈشكەنىدى. شۇنىڭ بىلەن قانلىق يەر — قىزىلدۆۋىدىكى قانلىق پاجىئە يۈز بەرگەنىدى.

25. جۇدالىق

سادىق بىلەن رۇسۇلنىڭ يوقىلىپ كېتىشى پۈتۈن قىزىلدۆۋىنى ئەنسىزلىككە چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇلارنىڭ قامالغانلىقىنى قىزىلدۆۋىدە ھېچكىم بىلمەيتتى. قايىت-باي ئەر- خوتۇن، سايىتاخۇن ئەر- خوتۇن ۋە رۇسۇلنىڭ ئائىلىسى قاتارلىقلار كۈن بويى ئۇياق- بۇياققا چېپىپ يۈرۈپمۇ زادىلا ئۇلارنىڭ ئىز- دېرىكىنى قىلالمىدى.

رەناخان مۇشۇ ئىش تۈپەيلى ئاغرىپ قالدى. ئۇ ئاغزىغا بىر تامچە سۇمۇ ئالمايتتى، كۈن بويى ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇپ، ئەتىدىن كەچكىچە يىغلايتتى. قايىت-باي بىلەن مەرىيەمخان قەدىرلىك كۈيئوغلىنىڭ غايىب بولۇشىدىن قايغۇرسا، ئامراق قىزىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتتىن ئازابلىناتتى. ئۇلار نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالغانىدى. بىر كۈنى ئەتىگەندە، بىر ساقچى قايىتباي ۋە رۇسۇلنىڭ ئائىلىسىگە يوتقان- كۆرپە ئالغىلى كەلدى. شۇندىلا ئۇلار سادىق بىلەن رۇسۇلنىڭ ساقچى ئىدارىسى-دە قاماقلىق ئىكەنلىكىنى بىلدى. كۆپچىلىك مەسلىھەت-لىشىپ ساقچى ئىدارىسىگە بېرىپ، ھەر ھەپتىنىڭ سەيشەن-بە، جۈمە كۈنلىرى تاماق ئەكىلىپ بېرىشكە رۇخسەت ئالدى.

رەناخان ئەتىۋارلىقتىن ئادەتتە بوسۇغا ئاتلاپ تا-

لاغا چىقمايتتى. ئەمدىلىكتە سادىق ئۈچۈن ھېچنېمىگە قارىماي كۈن بويى چېپىپ يۈرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ھەر سەيشەنبە، جۈمە كۈنلىرى ئاتقا مىنىپ، دادىسى، ئانىسى بىلەن پاكى ھاشىخاننى ئېلىپ تۇرمىگە باراتتى. ئۇ ھەر قېتىم چىلبۆرىدەك ۋەھشىي ساقچىلارنىڭ ھاقارەتلىرىگە، تىل - دەشناملىرىغا، پوپوزىلىرىغا ئۇچرايتتى، ئەمما ئۇ بۇلارنى زادىلا كۆڭلىگە ئالمايتتى. چۈنكى ئۇ سادىقنىڭ گۇناھسىزلىقىغا ئىشىنەتتى، بىرنەچچە كۈن جاپا تارتسىمۇ، بەرىبىر ئۇنىڭ بىلەن جەم بولىمەن، دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇ سادىقنىڭ: «مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭەر» دېگەن سۆزىنى زادىلا ئېسىدىن چىقارمىغانىدى. شۇڭا ئۇ پات - پات سادىققا ئاش - تاماق ئاپىرىپ بەرسە كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ ئارام تاپاتتى.

رەناخان جاپا - مۇشەققەت، بوران - چاپقۇنغا قارىماي ئاش - تاماق ئاپىرىپلا قالماي، بەزىدە رۇسۇلنىڭ ئائىلىسىگىمۇ ياردەملىشەتتى. رۇسۇلنىڭ ئۈچ ياشلىق بالىسى بار ئىدى، ئائىلىسى نامرات بولۇپ، يار - يۆلەنچۈكى يوق ئىدى.

ئارىدىن كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچىلا تۆت ئاي ئۆتۈپ كەتتى. دەرەخلەرنىڭ غازاڭلىرى سارغىيىپ تۆكۈلۈپ بولدى. چۆل - جەزىرىنىڭ زەھەردەك سوغۇق شامىلى ئاپئاق قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەلدى. رەناخان بۈگۈنمۇ قار - شىۋىرغانغا قارىماي تاماق ئېلىپ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

بۈگۈن بۇ يەر بۆلەكچىلا ئىدى. تاماق ئېلىپ كەل-

گەنلەر بىر بۇلۇڭغا قوغلانغانىدى. دەرۋازا ئالدىدا، ئۇس-
تىگە بىر بېزېنت يېپىلغان قارا ماشىنا تۇراتتى. رەناخان
نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەي، ئاتتىن چۈشۈپ، ئاستا-
ئاستا دەرۋازىغا يېقىنلاشتى.

— توختا! — ئىشىك بېقىۋاتقان قوراللىق ساقچى
ئۇنىڭغا قاراپ ۋارقىرىدى.

— مەن تۈرمىدىكى ئېرىمگە تاماق ئەكەلگەنىدىم، —
دېدى رەناخان.

— ئۇ ياققا بېرىپ ساقلا! — دېدى ساقچى بۇلۇڭغا
يىغىلىپ تۇرغانلارنى كۆرسىتىپ.

رەناخان ئامالسىز بۇيرۇققا ئىتائەت قىلدى. بۇلۇڭ-
دىكىلەرنىڭ قېشىدىمۇ بىر ساقچى تۇراتتى. رەناخان
ئۇنىڭدىن سورىدى:

— ئەپەندىم، بۈگۈن قاماقتىكىلەرگە تاماق ئەكىرىپ
بەرگىلى بولارمۇ؟

— كىمگە تاماق ئەكەلدىڭ؟

— سادىققا.

— هە! — ساقچى سەل ئويلىنىۋالدى، — قايتىپ
كەت، بۈگۈندىن ئېتىبارەن تاماق ئەكەلمە، — دېدى
ساقچى.

— نېمىشقا؟

— هېلى بىلىسەن.

رەناخان ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي گاڭگىراپ قالدى.
شۇ چاغدا رۇسۇلنىڭ ئايلىمۇ بالىسىنى كۆتۈرۈپ، تا-
ماق ئەكەلدى. رەناخان ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ، ساق-

چىنىڭ بايام دېگەنلىرىنى سۆزلەپ بەردى، ئىككىيلەن
ئىختىيارسىزلا كۆز يېشى قىلدى.

بىر ئاش پىشىمدەك ۋاقىت ئۆتۈپ، ساقچى ئىدارى-
سىدىن ساقچىلار تىزلىپ چىقىپ كەلدى - دە، تارقىلىپ
ئۆز ئورۇنلىرىغا بېرىپ تۇردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى قو-
راللىق ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا قارا رەخت بىلەن باش-
كۆزى ئورىۋېتىلگەن يىگىرمىدەك ئادەم يالاپ ئېلىپ
چىقىلدى. ئۇلارنىڭ قوللىرى بىر - بىرىگە كويزا بىلەن
باغلانغان، پۇتلىرىغا ئېغىر كىشەن سېلىنغانىدى. رەنا-
خان ۋە رۇسۇلنىڭ ئايلى كىيىم - كېچەكلىرىگە قاراپ
ئۆزلىرىنىڭ ئېرىنى تونۇۋالدى. ساقچىلار مەھبۇسلارنى
ئىتتىرىپ ماشىنىغا چىقاردى. رەناخان ۋارقىراپ يىغلىغى-
نىچە ئېرىگە ئېتىلدى، ئەمما ساقچىلار ئۇنى ئىتتىرىپ
يىقىتىۋەتتى.

ماشىنىنىڭ ماتورى ئوت ئالدى، چاقلىرى قوزغال-
دى، ئاخىر ماشىنا ساقچى ئىدارىسىدىن چوڭ يولغا
قاراپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى.

بوران بۆرىدەك ھۇۋلايتتى، قار توختىماي ياغاتتى.
جۇدۇن - چاپقۇن ئاۋازى ئەرلىرىدىن تىرىك ئايرىلغان
ئاياللارنىڭ ھەسرەتلىك يىغىسى ۋە ساقچىلارنىڭ بۆرى-
دەك ھۇۋلاشلىرىنى بېسىپ چۈشتى.

دەل شۇ چاغدا يىراقتىكى مەسچىت پەشتىقىدىن
پېشىن نامىزىغا ئېيتىلغان ئەزان ئاڭلاندى:

— ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر!... ئەششە
ئەللا ئىللەھە ئىللەللا، ئەششە ئەللا ئىلاھە ئىللەللا!...
ئەشھەدۇئەننا مەھەممەدۇن رەسۇلىللا!...

26. تۈگىمەس كۆز يېشى

ھېلىقى بىرېزېنت يېپىلغان قارا ماشىنا چوڭ يولغا چىققاندىن كېيىن، مەھبۇسلارنىڭ باش - كۆزىدىكى قارا رەخت ئېلىۋېتىلدى. خۇۋاڭ كاتىپ، موڭغۇل كىشى ۋە رۇسۇل بىر ماشىنىدا ئىدى. بۇ قولغا ئېلىنغان يېرىم يىلدىن بۇيان، سادىق بىلەن رۇسۇلنىڭ تۇنجى دىدارلىشىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ دېيىشىدىغان گەپلىرى كۆپ ئىدى، ئەمما ئۇلار ساقچىلار ئاڭلىشامدىكىن دەپ ئەنسىرەپ، بىر - بىرىگە كۆز يېشى قىلغان ھالدا جىممىدە قارىشىپ ئولتۇراتتى.

ماشىنا توختى رەشىد دۆڭلۈكىدىن ئۆتۈپ، سادىقنىڭ مەھەللىسىگە كەلدى. سادىق دادىسى، ئانىسى ۋە ئامراق خوتۇنىنى سېغىنىپ، يۈرىكى پىچاقتا تىلغاندەك ئېچىشىپ، كۆز ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلدى. ماشىنىنىڭ سۈرئىتى ئاستىلىدى. ئۇ يەتتە چاقىرىملىق دەريانىڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈۋاتاتتى. دەريا سۈيى كۆۋرۈك تۈۋرۈكلىرىگە ئۇرۇلۇپ شارقىرايتتى. قار ئۇچقۇنلىرى ئەتراپنى تۇسۇۋالغانىدى. بارلىق ئارزۇ - ئارمانلىرى بەربات بولغان سادىق بۇ ھالنى كۆرۈپ بەكمۇ مەيۈسلەندى. ئۇ ئىختىيارسىزلا ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى:

— ھەي، مەن ئۆلۈمگە كېتىۋاتىمەنمۇ؟ ئەلۋىدا،

قىزىلدۆۋە! ئەلۋىدا، يەتتە چاقىرىملىق دەريا! ئەمدى مەن سىزنى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم!

ماشىنا ئۆزلۈكسىز مەشرىق تامانغا ئىلگىرىلىمەكتە، ئەزىز دانە قەشقەر بارغانسېرى ئارقىدا قالماقتا. ماشىنا بارا ـ بارا قار ـ شىۋىرغانلىق، ئىس ـ جىن يوق چۆللۈككە كىرىپ كەلدى. ساقچىلارنىڭ چەكلىمىلىرىمۇ سەل بوشىدى، ماشىنىدىكىلەر سۆزلىشەلەيدىغان بولدى. سادىق يەنە بىرەيلەن بىلەن ئورنىنى ئالماشتۇرۇپ رۇسۇلنىڭ يېنىغا كەلدى، ئىككىيلەن قولغا ئېلىنىش جەريانىنى بايان قىلىشتى. رۇسۇلنىڭ قولغا ئېلىنىشى سادىقنىڭ قولغا ئېلىنىشىغا ئوخشاشلا ئىدى، تارتقان ئازابلىرىمۇ ئوخشاش ئىدى، ئۇلار خورسىنىشتى، ئادەمنى ئادەم يەيدىغان بۇ جاھالەتلىك دۇنيانى قارغاشتى.

رۇسۇل خوتۇنى بىلەن ناتىۋان بالىسىدىن ئۆز ئىستىقبالىغا قارىغاندىمۇ بەكرەك ئەنسىرەيتتى. شۇڭا ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ سادىققا:

ــ ئائىلەمنىڭ ھالى ساڭا ئايان، مەن بولمىسام، ئۇلارنىڭ بىر كۈننى ئۆتكۈزۈشىمۇ تەس. مۇشۇ كەتكەنچە ھايات قايتالامدىمەن ـ يوق، بۇنى بىلمەيمەن. مەن ئۆلسەمغۇ كارايىتى چاغلىق، ئەمما ئائىلەم بىلەن بالامغا يامان بولدى، ــ دېدى.

ــ مېنىڭچە، ــ دېدى سادىق رۇسۇلنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ــ رەناخان ئۇلارغا جەزمەن ياردەم قىلىدۇ. ئىككىمىز تەڭلا قولغا ئېلىندۇق، تۈرمىدە تەڭ ياتتۇق، مۇشۇ تۆپەيلى بولسىمۇ ئۇلار ئۆزئارا ياردەملىشىدۇ. سەن

بۇنىڭدىن خاتىرجەم بول. ئەڭ مۇھىمى، بىز ئاقلىنىپ، ئامان - ئېسەن بولساقلا، چەزمەن بىر كۈنى ئائىلىدىكىلەر بىلەن جەم بولىمىز، — دېدى سادىق.

— ئائىلىشىمچە دىخۇاغا* كەتكەنلەردىن ئامان قايتقان بىرىمۇ يوقكەن. بىزنىمۇ دىخۇاغا ئاپىرامدۇ-يوق، بۇنىمۇ بىلمەيمىز، — دېدى رۇسۇل مەيۈسلۈك بىلەن.

— ئاللا بىزنى پاناھىدا ساقلىغاي، مەيلى قەيەرگىلا بارساق، ئاللا مەدەت قىلسىلا، ئامان بولىمىز.

ئىككىيلەن جىم بولدى، ئازاب بىلەن باشلىرىنى تۆۋەن قىلدى.

ماشىنا قار - بورانلىق چۆلدە بىرنەچچە كۈن يۈرۈپ، ھېسابسىز مۇشكۈللەرنى باشتىن كەچۈرۈپ تاغ ئارىسىغا كىرىپ كەلدى. مەلۇم بىر كەچتە، ماشىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدە قىزىل، يېشىل چىراغلار پارلىداپ تۇرغان شەھەر ئايان بولدى. مەھبۇسلارنىڭ باش - كۆزى يەنە قارا رەخت بىلەن ئورىۋېتىلدى. كۆپچىلىك مەنزىلگە يېتىپ كەلگەنلىكىنى پەملەشتى. سادىق بىر تەپلىك پۇرسەتتە:

— رۇسۇل، بىز يەنە بەلكىم ئايرىم - ئايرىم تۇرمىگە سولانساق كېرەك. دىدارلىشىدىغان پۇرسەت كۆپ بولمايدۇ. سۆزۈمگە قۇلاق سال، ئاغىنە، ئىككىمىز ناھەق ھالدا تەڭلا قامالدۇق، كۈنلەر ئۆتۈپ، ھۆرلۈككە ئېرىشىپ قالساق، چەزمەن قىساس ئېلىشىمىز كېرەك، — دېدى رۇسۇلغا.

---

*دىخۇا — ئۈرۈمچىنىڭ بۇرۇنقى ئاتىلىشى.

— ئەلۋەتتە، جەزمەن قىساس ئالىمىز، سەن خاتىرـ
جەم بول. مېنىڭچە، ئىككىمىز ئوخشاشلا يوقىلاڭ بەتنام
بىلەن قالالدۇق، بەلكىم ھۆرلۈككىمۇ تەڭ چىقارمىز ياكى
تەڭ چىقالماي قالارمىز. ئەگەر سەن ھۆرلۈككە مەندىن بۇرۇن
چىقسالڭ، ئايىلىم بىلەن بالامدىن خەۋەر ئېلىپ قويارسەن، —
دېدى رۇسۇل ئالدىراپلا.

— رۇسۇل، — دېدى سادىق سەل ئويلىنىپ، — مەن
رەناخاندىن خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن. ئۇ مېنىڭ دەرـ
دىمدە كېسەل بولۇپ قالدى. رۇسۇل، ئېسىڭدە بولسۇن،
ئەگەر مەن پېشكەللىككە ئۇچراپ، سەن ئامان قايتىپ
بارالىساڭ، رەناخانغا تەسەللى بەرگىن، ئۇ مېنى ئۇنتۇپ
كەتسۇن.

يىغلاۋېرىپ مادىغىنىڭ ئۇنى پۈتۈپ كەتتى.

— ياق، سادىق، بىمەنە خىيالدا بولما، سەن ئامانـ
ئېسەن قايتىسەن، — دېدى رۇسۇل.

رۇسۇل سۆزلەۋاتقاندا ماشىنا توختىدى. مەھبۇسلار
خۇددى قارىغۇدەك، ماشىنىدىن بىر ـ بىرلەپ يۆلەپ چۈـ
شۈرۈلدى. ئۇلار كۆزى تېڭىقلىق ھالدا مېڭىپ بىرنەچچە
دوقمۇشتىن قايرىلىپ، تاش ياتقۇزۇلغان يولدا خېلى
ماڭغاندىن كېيىن تارقىلىشقا باشلىدى.

سادىق بىر ئۆيگە قامىلىپ، كۆزىگە تېڭىقلىق
قارا رەخت ئېلىۋېتىلدى. بەختىگە، ئۇ خۇاڭ كاتىپ بىلەن
بىر ئۆيگە قامالغانىدى.

كونا مەھبۇسلارنىڭ ئېيتىشىچە بۇ يەر دىخۇادىكى

سىياسىي مەھبۇسلار تۈرمىسى — كىشىلەرنى ناھەق ئۆل-
تۈرىدىغان جاي ئىكەن.

سادىق «دىخۇا» دېگەن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندا، پۈتۈن بەدىنى مۇزلاپ كەتتى. ئۇ بىر پەس ھەيكەلدەك تۇرۇپلا قالدى، ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن سىرتتىكى چىراغ نۇرىغا قاراپ نالە قىلدى:

— رەناخان! رەناخان! مەن سىزنى جاپاغا قويدۇم!

27. مۈشكۈل سەپەر

ۋۇ...ۋۇ...گۇر...گۇر...

بوران گويا تاغنىڭ ئۇلاپ، دېڭىزنىڭ نەرە تارتىشىدەك گۈلدۈرلەيتتى. كۆز يەتكۈسىز بىپايان چۆللۈكتە خۇددى زېمىنغا كۆمتۈرۈلگەن قازاندەك كۆرۈنىدىغان ئاسمان پەردىسىدىن باشقا بىرەرتال قۇرۇق ئوت - چۆپمۇ كۆرۈنمەيتتى.

يىراق ئۇپۇق سىزىقىدىن ئاتنىڭ پۇشقۇرۇشى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا تۆت ئات سۆرىگەن بىر پىگىلو قورقۇنچلۇق، ئىنس - جىن كۆرۈنمەيدىغان چۆللۈككە كىرىپ كەلدى. چاقلارنىڭ غىچىرلاشلىرى، ھارۋىكەشنىڭ تىرت - چۇلىرى، قامچىنىڭ تارسىلداشلىرى، پىگىلونىڭ ئالدى تەرىپىگە ئېسىلغان ئۈچ چوڭ كولدۇرمىنىڭ جىرىڭلاشلىرى، ئاتلارنىڭ دەھشەتلىك بورانغا جەڭ ئېلان قىلغاندەك كىشنەشلىرى قوشۇلۇپ، ھەيۋەتلىك چۆل مارشىنى ھاسىل قىلىپ، بۇ چۆللۈكنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تاشلىدى.

بۇ پىگىلودا قىلىن گىلەمگە يۆگىلىپ رەناخان ۋە ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئولتۇراتتى. بۇ سادىقلار دىغۇاغا ئەۋەتىلىپ، بىرىيىل ئۆتكەنكى چاغ ئىدى. رەناخان تاغدەك ئېغىر ھەسرەتلىك كۈنلەرنى چىدام بىلەن

ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، ئاخىر چىدىيالمىدى، تاقىتى ـ تاق بولدى. قىش ئۆتۈپ، باھار كەلدى، يەنە باھار گۈللىرى سولۇپ، قىش يېقىنلىدى. رەناخان ئەتىدىن كەچكىچە يىغلاپ ۋە جېدەل قىلىپ، ئۇرۇمچىگە بارىمەن، سادىقنى ئىزدەپ تاپىمەن دەپ تۇرۇۋالدى. ئاخىر قىزىغا ئامراق قايىتباي مۇشۇ يىگىلونى ياللىۋالدى ـ دە، مەريەمخان، رەناخاننى ئېلىپ دىخۇاغا قاراپ يول ئالدى.

ئۇلار قىزىلدۆۋىدىن يولغا چىققاندا، سايىتاخۇن، ئايخان ھەممە قولۇم ـ قوشنىلار چاي قىلىپ ئۇزىتىپ قويدى، دولۇپمۇ سايىتاخۇن بىلەن ئايخان يۈرەكنى ئەزگۈدەك ھەسرەتلىك يىغلاپ، ئامال قىلىپ سادىقنى تېپىپ كېلىشىنلە، دەپ نالە قىلدى. يىگىلو مەھەللىدىن ئايرىلىپ بوران، مۆلدۈر، يامغۇر، قار ۋە ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇقلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئاخىر دىخۇاغا يېتىپ كەلدى.

قايىتباي بىر ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ئۇ كۆپ قېتىم ئەرز سۇنۇپ، ناھەق ھۆكۈمنى بىكار قىلىش ۋە قوبۇل قىلىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن دېڭىزغا چۈشۈپ كەتكەن تاشتەك ھېچقانداق جاۋاب بولمىدى. رەناخان دۈبەن يولدىن ئۆتكەنلەردە تۇسۇپ، داد ئېيتماقچى بولدى. ئۇ بىر پارچە ئەرزنى يېزىپ، دۈبەن مەھكىمىسىنىڭ ئەتراپىنى ھەر كۈنى ئايلاندى. ئاخىر بىر كۈنى بىر توپ قوغدىغۇچىلارنىڭ ھەمراھلىقىدا مەھكىمىدىن چىقىپ كەلگەن دۈبەننى كۆردى ـ دە، «ئۇۋال بولدى! ئۇۋال بولدى!» دەپ تۇۋلىغىنىچە

يوگۈرۈپ دۈبەنىڭ ئالدىغا بېرىپ تىزلانىدى، ئەرزنى قوش قوللاپ يۇقىرى كۆتۈرۈپ تەڭلىدى. دۈبەن قىسقىلا سوئال سورىغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بەلگىلەنگەن كۈندە ئاش - تاماق ئېلىپ بېرىپ كۆرۈشۈشىنى تەستىقلىدى.

شۇندىن ئېتىبارەن، رەناخان ئانىسى بىلەن بىللە ھەر سەيشەنبە، شەنبە كۈنى ئاش - تاماق ئېلىپ تۈرمىگە كېلىدىغان بولدى.

سادىق تۈرمىدە ئاي - يىللەك ئۇزۇن بىلىنىدىغان كۈنلەرنى دەرد - ئەلەم بىلەن ئۆتكۈزۈپ، ھاياتلىقتىن كۆڭلى سوۋۇپ كەتكەنىدى. تۈگىمەس سوئال - سوراقلار، پاچىقەلىك قىيىن - قىستاقلار تۈپەيلىدىن كېلىشكەن قەددى - قامىتى يادەك پۈكۈلگەن، قاقشال دەرەخكە، بىر تېرە بىر ئۇستىخانغا ئايلانغان ئىدى.

ئۇنىڭ ھەممە ئارزۇ - ئىستەكلىرى گويا سۇس تۇتۇندەك غايىب بولدى. تۈرمىداشلىرى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، بىر - بىرلەپ قاراڭغۇ كېچىدە ئاچىقىپ كېتىلگىنىچە قايتىپ كىرمىدى.

ئۇ خۇاڭ كاتىپ ئاچىقىپ كېتىلگەن كېچىنى ئەسكە ئالدى. خۇاڭ كاتىپ ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمىغانىدى. مېڭىش ئالدىدا ئۇ سادىقنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ:

— خوش سادىق، ھاياتلىقتا كىم ئۆلمەيدۇ؟ مەن ئاۋۋال كەتتىم. سەن ئۆزۈڭنى ئاسرا، ئاللادىن مەدەت تىلە! — دېدى.

— سىز بەلكىم ... — سادىقنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، گېپىنى داۋاملاشتۇرالمىدى.

— تۈن يېرىمدا ماڭغانىكەنمەن، بۇ ئاخىرقى ۋىدالىشىش بولىدۇ. ساڭا ئامانلىق تىلەيمەن! — دېدى خۇاڭ كاتىپ.

سادىق خۇاڭ كاتىپنىڭ ئارقىسىدىن قاراپلا قالدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا سىرتتىن مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

بىر كۈنى سادىق سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن خالتىنى تاپشۇرۇپ ئالدى. ئۇ خېلىلا ئېغىر خالتىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، بۇنى كىم كىرگۈزگەندۇ، دەپ ئويلىدى-دە، خالتىنى دەرھاللا ئاچتى. خالتىدا رەناخاننىڭ روملى — ئۇ قولغا ئېلىنغان كۈنى رەناخاننىڭ بېشىغا چىگىپ قويغان، دەسلەپتە يەتتە چاقىرىملىق دەريا بويىدىكى گۈللۈكنىڭ پاكار تېمى تۈۋىدە رەناخان بىلەن ئۆزىنى ئۇچراشتۇرغان كەشتىلەنگەن يىپەك رومال ۋە گۈلە، قاق بار ئىدى. ئۇ خۇددى يوقالغىنىغا ئۇزۇن يىللار بولغان ئېسىل نەرسىسىنى تېپىۋالغاندەك، يىپەك رومالغا زوق بىلەن ئۇزاق قارىدى. ئۇ بىردىنلا رومالنىڭ بىر بۇرجىكىگە تېكىپ قويۇلغان ئۇزۇن بىر تال چاچنى كۆردى-دە، رەناخاننىڭ دىخۇاغا كەلگەنلىكىنى بىلدى.

— ھەي!... — ئۇنىڭ قۇرۇپ كەتكەن ياشلىرى قايتىدىن تاراملاپ تۆكۈلدى. ئۇ يىپەك رومالنى قايتا-قايتىلاپ سۆيدى. — رەناخان، مېنىڭ رەنا گۈلۈم! مەن سىزگە ئازار يەتكۈزدۈم، سىزنى دەرد-ئەلەمگە قويدۇم، سىز مېنى دەپ جاپا تارتىپ، شۇنچە يىراقتىن كەپسىز،

سادىقنىڭ ئەلەمدە قورۇلۇپ كەتكەن يۈرىكى رەناخان ھەر ھەپتىدە ئىككى رەت كىرگۈزگەن ماددىي، مەنىۋى ئوزۇقلار بىلەن خېلىلا ياشىرىپ قالدى. بۇ ھال قىش ئۆتۈپ كۆكلەمگىچە، تومۇزغىچە داۋاملاشتى. كۈنلەر ئۆتۈپ كىرگۈزۈلىدىغان نەرسە-كېرەك ئۈزۈلۈپ قالدى. سادىق بىرنەچچە ھەپتىگىچە ساقلىدى، يەنىلا يوقلايدىغان ئادەم بولمىدى. سادىق رەناخاننىڭ قەشقەرگە قايتقانلىقىنى جەزملەشتۈردى.

— بېرىلىڭ رەناخان، بېرىلىڭ رەنا گۈلۈم! مەن سىزنى جۇدالىق ناخشىسى يېزىپ ئۇزىتىپ قوياي! — دېدى سادىق ۋە ئاچىيىپ جۇشقۇن ئىلھام بىلەن قوشاق توزۇپ، ئاھاڭغا سېلىپ غىڭشىپ ئېيتىشقا باشلىدى:

گۈلى رەنا، ئەجەپمۇ ئۈزە،
ياردىتىپتۇ سېنى ئاللا.
ئىشقىڭ رىشتىدە مەھكەم،
باغلىغان مېنى ئاللا.

يادىمدا ئۆتۈپ كەتكەن،
بەك قىسقا خۇشال چاغلار.
بىزنى ئايرىدى كۆڭلى،
قارا تۈندەك قاۋان، زاغلار.

ئايرىلدۇق يامان چاغدا،
ئۆچمەكتە ھايات شامىم.

يۈرەك بولدى تۈمەن پارە،
ئاقار تىنماي قېنىم، ياشىم.

گۈلى رەنا، شېرىن چاغلار،
يىراقتا — ئارقىدا قالدى.
جۇدالىق ئۆرتىدى دىلنى،
زارىققان كۆزلىرىم تالدى.

گۈلى رەنا يۇمارمەن كۆز،
كەلمەكتە ئەجەل قىستاپ.
مەن پاكمەن، ئۆتەر روھىم،
مەڭگۈگە سېنى قوغداپ.

ئاھ رەنا، گۈلۈم رەنا،
مەن ساڭا ئەبەد ھەمرا ...

سادىقنىڭ بۇ ناخشىسى تېز ئارمەللا پۈتۈن تۇر-مىلەرگە تارقىدى، مەھبۇسلار ئۇنى يادلىۋالدى. ئۇلار ئىچى پۇشقان چاغلىرىدا بىر-بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇپ، بۇ ناخشىنى تۆۋەن ئاۋازدا ئېيتىشاتتى.

28. ئۆچمەس قىساس ئوتى

پىژ - پىژ تومۇز. قۇياش بىپايان چۆللۈكتىكى قۇم دۆۋىلىرىنى ئوتتەك قىزىتاتتى. چۆللۈكتىن خۇددى توختىماس ئىس - تۈتۈندەك ئالۋۇن كۆتۈرۈلەتتى. مۇنداق مەزگىلدە، بۇ چۆللۈكتىن كارۋانلار، يولۇچىلارمۇ ئۆتمەيتتى. ناگان - ناگاندا بىرەر ئىككى سار پەيدا بولۇپ قالاتتى - دە، دىمىق، بۇلۇتسىز ئاسماندا ئايلىنىپ ئۇچاتتى. قۇملۇقتا كۆپ سەپەر قىلغان يولۇچىلار ئۇچقان سارنى كۆرسە يىراقتىن ئادەملەرنىڭ ياكى بىرەر - ئىككى ھارۋىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىغا جەزم قىلاتتى. راست دېگەندەك، ئاۋۋال قامچىنىڭ تارسىلدىشى ۋە كولدۇرما ئاۋازى ئاڭلاندى، ئاندىن ئېگىز قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىن پىگىلو چىقىپ كەلدى. پىگىلودا قايىتباي، مەريەمخان ۋە رەناخان بولۇپ، ئۇلار دىخۇادىن قەشقەرگە قايتىپ كېتىۋاتاتتى.

قايىتباي نېمە ئۈچۈن سادىقنىڭ تۇرمىدىن چىقىشىنى كۈتمەيلا قەشقەرگە قايتتى؟ ئۇلار دىخۇادا يېرىم يىلدىن ئارتۇقراق تۇردى. ئېلىپ كەلگەن ئالتۇن - كۈمۈشلىرى تۈگىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، رەناخان ئېغىر روھىي ئازابلارنى كۆتۈرەلمەي ئاغرىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. سادىقنىڭ قويۇپ بېرىلىشىدىنمۇ ھېچ

دېرەك يوق ئىدى، ئۆيدىكى ئىشلارنىمۇ ئۇزۇنغىچە تاشلىۋېتىشكە بولمايتتى. شۇڭا كۆپلىگەن ئىلاجسىزلىق تۈپەيلى، ئۇلار دىخۋادىن ھەسرەت ئىچىدە ئايرىلىشقا، سادىقنى يۆلەكسىز قالدۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

تومۇز كۈنلىرىدىكى قۇملۇق ئاجايىپ بولىدۇ. ھەممە ياق قۇرۇپ — قاغجىراپ بىرەر تال گىياھمۇ قالمايدۇ، بىر تېمىم سۇ تاپماق زەمزەم تاپماقتىنمۇ تەسكە توختايدۇ. قۇياش ئوت شارىدەك قىزىرىپ، ھاۋا زىيادە تىنجىق بولۇپ، ئادەمنىڭ نەپەس ئېلىشى قىيىن بولىدۇ. كېچىسى بولسا ھاۋا بىردىنلا سوۋۇپ، بوران كۆتۈرۈلىدۇ، سوغۇق سۆڭەكتىنمۇ ئۆتىدۇ. رەناخان پىگىلودا ئاغرىق ياتاتتى. دورىمۇ تۈگىگەنىدى. شۇندىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى دىخۋادا ئىدى، ھەممە دەرد - ئەلەم ئۇنىڭ يۈرىكىگە جەم بولغانىدى. شۇڭا بىر نەچچە كۈنلۈك سەپەردىن كېيىن، ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ كەتتى. قايىتباي بىلەن مەرىيەمخان نۆۋەتلىشىپ، كېچە - كۈندۈز كىرپىك قاقماي ئۇنىڭغا قارايتتى، توختىماي ئاللادىن شىپالىق تىلەيتتى.

ئۇلار دىخۋادىن ئايرىلىپ ئون بەش كۈن ئۆتكەندە، قايىتباي ئەمدى ئۆز يۇرتقا يېقىنلاپ قالدۇق، يەنە بىر نەچچە كۈنلا چىدىساق يۇرتقا يېتىپ بارىمىز، بەلكىم قىزىممۇ شىپالىق تېپىپ قالار، دېگەن ئۈمىدتە بولدى. ئەمما، ئويلىمىغاندا بۈگۈن رەناخان بىردىنلا ھوشىدىن كەتتى، ھەر خىل ئاماللار قىلىنغان بولسىمۇ ھېچنېمىگە دال بولمىدى. قايىتباي بىلەن مەرىيەمخان ئاللا - تۇۋا سېلىپ يىغلىدى. ھارۋىكەشمۇ دەرھاللا

پكىلونى توختىتىپ ئۇلارغا يەردەملەشتى، چاي قاي-
ناتتى. بىرئازدىن كېيىن رەناخان سەل ھوشىغا كەل-
گەندەك بولدى، ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ئاسمانغا، ئاتا-
ئانىسىغا قارىدى ۋە:
— دادا، ئانا سادىق قاچان قايتىپ كېلەر؟ —
دەپ سورىدى.
— بالام، ئۇ پات ئارىدىلا قايتىپ كېلىدۇ، —
دېدى قايىتباي ياشلىرىنى سۈرتۈپ.
— دادا، — رەناخاننىڭ كۆزىدە ئىككى تامچە
مەرۋايىتتەك سۈزۈك ياش لىغىرلىدى، — دادا، مەن
دېڭىزغا قايتىمەن!
— ئوبدان قىزىم، بىز دېڭىزغا كېتىۋاتىمىز،
دېڭىزغا يېتەيلا دەپ قالدۇق، — دېدى مەريەمخان
ئېسەدەپ تۇرۇپ.
— سادىقنى كۆرەلەرمىزمۇ؟ — دېدى رەناخان پەس
ئاۋازدا. ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقى يۇقىرى - تۆۋەن
بولۇشقا باشلىدى.
— بەلەن قىزىم، ئوبدان بالام، سادىق كېلىۋاتـ-
تىدۇ، ئەنە، ئەنە، كېلىپلا قالدى!
مەريەمخان ياقىسىنى يىرتىپ، ئاھ ئۇرۇپ يىغلى-
دى، رەناخان سەل تەبەسسۇم قىلغاندەك بولدى - دە،
خارتىلدى، ئاندىن ئاغزى ئېچىلىپ، بېشى سول تە-
رەپكە چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ پاك روھى تېنىدىن
جۇدا بولۇپ ئاللانىڭ دەرگاھىغا — ئەرشىئەلاغا
چىقىپ كەتتى.

قايىتباي بىلەن مەريەمخان — بۇ بىچارە ئەر-خوتۇنلار جەسەتنى قۇچاقلاپ، مىڭ ئۆلۈپ-مىڭ تىرىلىپ يىغلايتتى. ئاخىر ئۇلارنىڭ كۆز ياشلىرى قۇرۇدى، ئاۋازى پۈتۈپ كەتتى. بىچارە ھارۋىكەش ئۇلارنى ئاللانى تىلىغا ئېلىپ، سەۋر قىلىشقا ئۈندىدى. شۇندىلا ئۇلار ھەسرەتلىك يىغىلىرىغا چەك قويۇپ، مەرھۇمە قىزىنىڭ — بىباھا گۆھىرى، يۈرەك پارىسىنىڭ ئاخىرەتلىكىنى تەييارلىدى.

قايىتباي سەللىسىنىڭ بىر ئۇچىنى يېشىپ، ئارقىسىغا چۈشۈرۈپ قويدى. مەريەمخان چاپىنىنى سېلىپ، ئاق ئەستىرىنى ئۈزۈپ كىيدى. ھارۋىكەشمۇ قايىتبايدەك قىلدى. ئاندىن مەريەمخان ئاق رەخت بىلەن رەناخاننىڭ ئېڭىكىنى چاتتى. ئۈچەيلەن جەسەتنى پىگىلودىن چۈشۈرۈپ، تۈزرەك بىر يەرگە قويدى، ئۈستىگە قۇم دۆۋىلەپ، تاش تىزدى. مانا بۇ رەناخاننىڭ قەبرىسى بولدى.

قايىتباي بىر پارچە چوڭ، ياپىلاق ئاق تاش تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ئىككى كەلىمە سۆز ۋە مۇنداق بىر مەرسىيە يازدى:

قىزىم رەنا، كېتىپ قالدىڭ كىرىپلا ئىككى ئون ياشقا،
چېكىپ دەردۇ ئەلەم-ھەسرەت، كۆزۈڭنى تولدۇرۇپ ياشقا.
ماماتىڭ بىرلە كۆز ياشىم قۇرۇپ، نىمجان بولۇپ قالدىم،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئەبەد ھەمراھ سېنىڭ قەبرەڭگە — قۇم، تاشقا.
كەتتىڭسەن قىزىم، مەنمۇ جۇدا شادلىق، سائادەتتىن،
سېغىنارمەن كېچە-كۈندۈز ساڭا — دىلكەش، كۆڭۈلداشقا.

بايان ئەيلە، قىزىم، جەننەت ئارا ئاللا — نىجادكارغا،
دوزاختەك پانىي ئالەمدە ئەلەم كەلگەننى باشقا.
قەشقەرلىك قايىت، × يىل × ئاينىڭ × كۈنى

قايىتباي ياش تۆكۈپ مەرسىيە يېزىۋاتقاندا، مەرىيەم-
خانىمۇ ئەلەم بىلەن خىتىلداپ يىغلاپ يۈرۈپ بىر تال تاياق
تېپىپ، ئۇنىڭغا رەناخاننىڭ بىر ياغلىقىنى چىگىپ، تۇغ-ئەلەم
ياسىدى-دە، قەبرە بېشىغا بەلگە قىلىپ قاداپ قويدى.
ئاندىن ئۇلار قەبرە بېشىدا يىغلاپ، خەتمىقۇرئان
قىلىپ، خېلى ئۇزاق سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن پىگىلۈغا
چىقىپ، يولىغا راۋان بولدى.

ۋاقىت خۇددى تېز ئاقار سۇدەك ئۆتتى. ئارىدىن
ئالتە ئاي ئۆتكەندە، بىپايان دەشت-باياۋاندىكى ئۆچمەس
قىساس ئوتى كۆمۈلگەن بۇ قەبرە بېشىغا بىر يىگىت
يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىبېشى جۇل-جۇل بولۇپ،
پۇتىغا لاتا-پېتىلەرنى ئورىۋالغان، كىرلىشىپ كەتكەن كى-
چىككىنە بوپىنى يۆدۆۋالغانىدى. چەكسىز ئازاب، خورلۇق
ۋە مۇشكۈل ئۇزۇن سەپەر دەستىدىن، چىرايى قارىداپ،
يۈزلىرى يېرىلىپ، چاچ-ساقاللىرى ئۆسۈپ، لەۋلىرى
گەز باغلاپ كەتكەنىدى. ئۇ يىراقتىن ئاستا كېلىپ،
قەبرە بېشىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. شامال-بورانلار
ئۇچۇرۇپ كەلگەن قۇم-شېغىللار قەبرىنى كۆمۈپ تاش-
لىغان، پەقەت ئۇنىڭغا تۇغ-ئەلەم قىلىپ قادالغان
ياغلىقنىڭ كىچىككىنە بىر پارچىسىلا شامالدا مۇڭلۇق
يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

گۈگۈم چۈشەي دېگەندى، ئۇپۇق سىزىقىدا قىزىل

شەلپەردەك بۇلۇتلار لەيلەپ تۇراتتى، قۇياش گويا قىپقىزىل قان تولدۇرۇلغان داستەك، كەڭ دەشت ـ باياۋاننى قىزغۇچ رەڭگە بويىغانىدى، ھېلىقى يىگىت ئۇپۇق سىزىقىدىكى بۇلۇتلارغا قاراپ، ئاغزىنى چاكىلدىتىپ، بوپىسىدىن سۇ قاپىقىنى ئېلىپ، بىر يۇتۇملا قالغان سۈنى ئىچتى، قاپاقنى چۆرۈۋەتتى، تىزىغا تايىنىپ ئۆرە بولدى، ئەمما شۇ ھامانلا يەنە دەلدۈگۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ ئىچى پۇشقان ھالدا، قەبرە بېشىدىكى لەپىلدەپ تۇرغان ياغلىقنىڭ پارچىسىنى ئاۋايلاپ تىنا سىيلىدى، بېشىنى كۆتۈرۈپ، يەنە ئۇپۇق سىزىقىغا پېتىپ كېتىۋاتقان قىزىل قاندەك قۇياشقا، يوقىلىۋاتقان قىزىل شەلپەردەك بۇلۇتلارغا قارىدى.

— ئاھ، قان! قان! سادىقىنىڭ قېنى!

ئۇ مۇڭلۇق پىچىرلىدى، نېرۋىلىرى ئازابلىق ئەسلىمە قاينىمىغا چۆكتى:

ئۇ بىر كۈنى چۈشتىن ئاۋۋال سوراققا ئېلىپ چىقىلدى. سوراقچىنىڭ ئىسىم، ياش، يۇرت توغرىسىدىكى سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ بولغاندىن كېيىن، سوراقچى بىر ۋاراق قەغەز ئېلىپ بارماق باستۇردى ۋە:

— سەن ئەمدى ئازادە، ھۆرلۈككە چىقتىڭ، دەرۋازا تۈۋىدىكى ئۆيدىن نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى ئېلىپ قايت، ـ دېدى.

ئۇ بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي، خۇددى چۈش كۆرۈپ ئويغانغاندەك، قاتتىق ساقلىنىدىغان تۈرمە دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئېلىپ،

بىر كىشىلىك بەتىنكىسىنى گۈندىپايغا ئۇزاتتى ۋە ئاستاغىنا، ئۆتۈنۈش بىلەن:

— سىزدىن خۇش بولۇپ قالاي، قەشقەرلىك سادىققا مېنىڭ ھۆرلۈككە چىققانلىقىمنى دەپ قويغان بولسىڭىز، — دېدى.

— كىم؟ كىم دېدىڭ؟ — دېدى گۈندىپاي بەتىنكىنى ئېلىۋېتىپ.

— ماڭا ئوخشاش گۇناھ بىلەن قامالغان قەشقەر قىزىلدۆۋىلىك سادىق.

— ھە سادىقمۇ؟ قىزىلدۆۋە بازارلىق ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئەللىمى سادىق دېگىن، ماھۇتنىڭ شېرىكى دە، — دېدى گۈندىپاي بىر پەس ئويلىنىپ، — ئۇ تۈنۈگۈن بىر ياقلىق قىلىندى.

— بىر ياقلىق قىلىندى؟ — دېدى يىگىت چۈشەنمەي، — قويۇپ بېرىلدىمۇ؟

— تۈرمىدىن جەننەتكە قويۇۋېتىلدى، كاللىسى تېنىدىن جۇدا قىلىندى.

— ھە! — يىگىتنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ، ۋۇجۇدى مۇزلاپ كەتتى، — راست دەۋاتامسىز؟

— ھەي بۇنىڭغىمۇ چاقچاق قىلغىلى بولامدۇ؟ — دېدى گۈندىپاي قولىنى پۇلاڭلىتىپ، — تېز بۇ يەردىن يوقال، تېز بول! ئۆزۈڭنىڭ بېشىڭنىڭ ئامان قالغىنى چوڭ ئامەت!

يىگىت ئەلەم-ھەسرەت ئىچىدە ياش تۆكۈپ دىخۇادىن ئايرىلدى، ئۇ يۇرتىغا قايتىپ دوستىنىڭ

ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا خەۋەر يەتكۈزۈش، بالا-چاقىلىرى-
نى بېقىش ئۈچۈن ئۇزۇن يولغا قەدەم باستى.

ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى بىپايان دەشت-باياۋانغا تارام-
تارام تۆكۈلدى. بىرنەچچە ئون كۈن يول يۈرگەندىن كې-
يىن، گۈگۈم چۈشۈش ئالدىدا ھېرىپ مادار-ماجالى قالمىغان
ھالدا ئەنە شۇ «بىر كۆرۈپلا تونۇۋالغان» قەبرە بېشىغا
كېلىپ ئولتۇردى.

قاراڭغۇ چۈشتى، شامال باشلاندى، قۇم-تاشلار
ھەريان ئۇچاتتى. ئۇنىڭ گەۋدىسىمۇ زېمىن بىلەن تەڭ
بارا-بارا قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى.